

**QAACCESSA JECHOOTAA SEERA AFAAN OROMOO EEGANII
BARREESSUUTIIN: HAALA QABATAMAA WALDAALEE
INTERPIRAAYIZII MAYIKIROO XIXIQQAA GODINA
SHAWAA LIXAA AANAA ADA'AA BARGAA**

YILMAA BIRRUU

**WARAQAA QORANNOO DIGIRII LAMMAFFAA (MA)AFAAN
OROMOO BARSISUUF GAMIISAAN GUUTTACHUUF DHIHAATE**

**MUUMMEE AFAAN OROMOO, OGBARRUUF FOKLOORII KOLEEJJII
NAMOOMAA, QU'ANNOO AFAANOTAA, JORNAALIZIMIIFI QUUNNAMTHII
YUUNIVARSITII FINFINNEE**

FINFINNEE

HAGAYYA, 2010

**QAQACCESSA JECHOOTAA GAMA SEERA AFAAN OROMOO
EEGANII BARREESSUUTIIN: HAALA QABATAMAA WALDAALEE
INTERPIRAAYIZII MAYIKIROO XIXIQQAA GODINA SHAWAA LIXAA
AANAA ADA'AA BARGAA**

YILMAA BIRRUU

GORSAAN

DINQEESSAA DHEERESSAA (PhD)

**WARAQAA QORANNOO DIGIRII LAMMAFFAA(MA)AFAAN
OROMOO BARSII SUUF GAMSAAN GUUTACHUUF DHIYAATE**

**MUUMMEE AFAAN OROMOO, OGBARRUUF FOKLOORII
KOLLEEJII NAMOOMAA, QU'ANNOO AFAANOOTAA,
JOORNAALIZIMIIFI QUNNAMTII**

YUUNIVARSITII FINFINNEE

HAGAYYA, 2010

FINFINNEE

YUUNIVARSIITII FINFINNEE

Dhaabbata Digirii duraatiin Booddee

Waraqaa Qorannoo Ulaagaa Digirii Lammaffaa (MA) Afaan Oromoo Barsiisuu Guuttachuuf Yilmaa Birruutiin Mata duree: “*Qaaccssa Jechootaa Gama Seera Afaan Oromoo Eeganii Barreessuutiin: Haala Qabatanaa Waldaalee IMX godina Shawaa Lixaa Aanaa Ada’aa Bargaa*” jedhu irratti qophaa’e sadarkaa ulaagaa Yuunivarsiitiin kaa’e guuteera.

Koree Qormaataa

Qoraa Alaa_____Mallattoo_____Guyyaa_____

Qoraa keessaa_____Mallattoo_____Guyyaa_____

Gorsaa_____Mallattoo_____Guyyaa_____

Itti gaafatamaa Muummee ykn Walitti qabaa sagantaa digirii lammaffaa(MA)

Waarqaa Mirkanneeffannaa

Qorataan maqaafi mallattoon koo armaan gaditti eerame kun waraqaan qorannoo kun hojii dhuunfaa kootii ta'usaafi yaadawwan qosrannoo kanaaf dubbise hunda isaanii wabii keessa kaa'uu koo mallattoo kootiin mirkaneesseera.

Maqaa Qorataa _____

Mallattoo _____

Guyyaa _____

Ani Dr. _____ barataan kun hojiin isaa ofittisuuf dhihaachuu danda'uu isaa mallattoo kootiin mirkaneesseera.

Maqaa _____

Mallattoo _____

Guyyaa _____

Axereera

Kaayyoon waraqaa qorannoo kanaa qulqullina jechootaa gama seera Afaan Orommoo eeganii barreessuutiin: haala qabatamaa waldaalee IMX godina Shawaa Lixaa Aanaa Ada'aa Bargaa xiinxaluudha .Qorannoon mala makaa (akkamtaafi ammamtaa)tiin gaggeeffame. Kayyoo qorannicha kanaa galmaan ga'uuf meeshaaleen odeeffannoon ittiin funaanaman kanneen sakatta'a dookumeentiifi Af-gaaffii hojiirraa oolanii jiru.Kana malees beeksisa taappeellaafi ofibsiteuuwan taappeellaarra jiran kan baay'inni isaanii 92 ta'an kutaa garaagaraatti qooduun mala akkamtaafi ammamtaatiin ibsamaanii jiru. Akkasumas, qoratichi af-gaaffii mala iddatteessuu akkayyootti gargaaramuun namoota garaagaraa 12niif dhiyeessuun odeeffannoo qaacceseera. Argannoon qorannoo kanaas, seera caasaa barreeffama Afaan Oromoorratti beekumsa ga'aa dhabuu, qaamni dhimma kana aantummaan hordofu dhabamuu, barreeffama Afaan Oromoof xiyyeeffannoo kennuu dhabuufi beeksisoota taappeellaa barreessuurratti hirmaannaan ogeeyyii afaanichaa xiqqaa ta'uudha. Madda hanqinaalee kanaafis yaanni furmaataa kennameera. kunis barreessitoota taappeellaaf leenjii adda addaa keennuun ga'umsa isaanii fooyyessuu ,jijjiiramaafi fooyya'insa barreeffama afaanichaa meeshaalee sab-qunnamtiin ibsa kennaa adeemuu, ogeeyyii afaanichaa barreeffama kana irratti hirmaachisuufi barreeffama Afaan Oromoof xiyyeeffannoo kennuun qaamni isaan ilaallatu hordoffii walirraa hincinne taasisuu kan jedhan isaan ijoodha.

Galata

Duraan dursee waaqayyo isa kanaaf naga'e guddaan galateeffadha. Itti aansuun waraqaa qorannoo kana jalqabaa haga dhumaatti yeroon dalagu, dogoggora naaf sirreessuun, yaada naaf kennuufi karaa na argisiisuun yeroo isaanii arsaa gochuun qorannoon kun sadarkaa kanarra akka ga'u kan najajjabeessaniifi gargaarsa walirraa hincinne naafgochuun kan nabukkee dhaabbatan gorsaakoo Dinqeessaa Dheeressaa (pHD) galanni ani qabu baay'ee guddaadha.

Itti aansuun carraa barumsaa kana kan naakenne Yuunivarsitii Addis Ababaa, keesattuu adeemsa baruu barsiisuu keessatti anacinaa dhaabbatee haala naamijeessuun kan nagargaare muummee Afaan Oromootiif galata guddaa qaba.

Kanamaalees, barreeffama qorannoo kanaarratti yaada naaf kennuuniifi najajjabeessuun barreeffamaan nagargaaruun kan nabira dhaabbatan B/saa Addunyaa Irranaa, B/saa Taamiruu Garbaafi haadha manaa kiyya B/tuu Tigist Tafarraa guddaan galateeffadha. Mana barumsaa Reejjii sadarkaa ^{2ffaa} fi qophaa'inaa akkasumas, waldaa M.K.C. Mugar qorannoo kana wayitan gaggeessu meeshaalee barreessaafi meeshaalee baayisaan nadeeggaraniifi najajjabeessuun kan nawaliin dhaabbatan baay'een galateeffadha. Dhumarrattis namootaafi dhaabbilee ani maqaa isaanii dhahee xummuruu hindandeenye yeroon ragaa funaanuuf socho'u haala naaf mijeessuun odeeffannoo barbaachisaa naaf kennuun nacinaa dhaabbatan galanikoo bakka isaan jiranitti isaan haaqaqqabu.

Hiika gabaajeewwanii

IMX:-Interpiraayizii Mayikiroo xixiqqaa

B/saa:-Barsiisaa

A/A:-Afaan Amaaraa

A/I:-Afaan Ingilizii

AM:-afaan Maddaa

AJ:-Afaan jijjiirraa

W.D.I:-Waajjira Daldalaafi Industirii

Baafata

Fuula

Axereera	i
Galata	ii
Hiika gabaajeewwanii	iii
Baafata	iv
Qabeentaa Gabteewwanii.....	viii
Boqonnaa Tokko: Seensa.....	1
1.1.Ariirrata Qorannichaa	1
1.2.Ka’umsa Qorannichaa.....	3
1.3 Kaayyoo Qorannichaa.....	3
1.4. Faayidaa Qorannichaa.....	4
1.5. Daangaa Qorannichaa	4
1.6. Hanqina Qorannichaa.....	5
Boqonnaa Lama: Sakatta’a Barruu	6
2.1. Sakatta’a Barruu Yaad-Rimee	6
2.1.1 Maalummaa Dandeettii Barreessuu	6
2.1.2 Wantoota Dandeettii Barreessuu Rakkisaa Taasisan	7
2.1.2.1. Rakkoo Xiinsammuu	7
2.1.2.2. Rakkoo Xiinqooqaa.....	7
2.1.2.3. Rakkoowwan Hubannoo	8
2.1.3 Amaloota Barreeffama Gaarii.....	8
2.1.3.1. Karaa Ifa Ta’en Barreessuu	9
2.1.3.2. Karaa Gabaabaan Barreessuu	9
2.1.3.3. Seera Barreeffama Afaanichaa Eegee Barreeffamuu	9
2.1.3.4. Jechoota Salphaa Fayyadamuu	9
2.1.3.5. Yaada Murta’arraa Gara Yaada Dimshaashaatti Barreeffamuu	9
2.1.3.6. Qindoomina Qabaachuu	10

2.1.3.7. Daangaa Qabaachuu.....	10
2.1.4. Faayidaa Barreeffamaa.....	10
2.1.5. Maalummaa Dogoggoraa	11
2.1.5.1. Barreessuu Keessatti Wantoota Dogoggoraaf Nama Saaxilan.....	11
2.1.5.1.1. Seera barreeffamichaaf haaraa ta'uu	11
2.1.5.1.2. Dhiibbaa Beekumsa Afaan Biroo	11
2.1.5.1.3. Xiyyeeffannoo Ittikennu Dhabuu	12
2.1.5.1.4. Hanqina Shaakalaa	12
2.1.6. Dhiibbaawwan Sababa Dogoggora Barreeffamaan Numuudatan.....	12
2.1.6.1. Ergaan Darbu Hubatamuu Dhabuu	13
2.1.6.2. OdeeffannooHaaraa Yaada Barreessaa Keessaa Bahe Gufachiisa.....	14
2.1.6.3. Dhamsatu Galma Barbaadame Bira Osoo Hinga'iin Hafa	14
2.1.6.4. Barreeffamichi Jibbisiisaafi Nuffisiisaa Ta'a.....	15
2.1.7. Jijjiirraa.....	15
2.1.7.1. Maalummaafi Akkaataa Dhufaatii Jijjiirraa	15
2.1.7.2. Hiika Jijjiirraa.....	17
2.1.7. 3. Akaakuu Jijjiirraa	18
2.1.7.4. Adeemsa jijjiirraa Fi Seerotaa Hojii Jijjiirraa keessatti xiyyeeffannaa barbaadan	19
2.1.7.5. Maalummaa Jijjiirraa Hiikaa (semantic translatin)	21
2.2. Sakatta'a Barruu Walfakkii.....	21
Boqonnaa Sadii:Saxaxaafi Mala Qorannichaa.....	23
3.1. Saxaxa Qorannichaa.....	23
3.2.Madda Odeeffannoo.....	24
3.3. Mala Iddatteessuu	24
3.4. Meeshaalee Funaansa Odeeffannoo.....	26
3.4.1 Sakatta'a Dookumentii.....	26

3.4.2. Af-gaaffii	27
3.5. Mala Xiinxala Ragaalee	27
Boqonnaa Afur: Hikaafi Xiinxala Ragaalee	28
4.1. Ibsa Gabaabaa waa’ee Odeefkenitootaa ,Taappeellaawwaniifi Ofibsituwwanii	28
4.1.1.Ibsa Raga Odeefkennitootaa	29
4.1.2.Ibsa Gabaabaa Waa’ee Beeksisootafi Taappeellwwanii.....	30
4.2.Xiinxala Ragaalee Sakkatta’a Dookumeentii	31
4.2.1. Hanqina Qubeessuu Waliin Walqabatan	31
4.2.1.1. Qubee Dubbifamaa Seeraan Ala Jabeessuufi Laaffisuu.....	31
4.2.1.2. Sagalee Dubbachiiiftuu Seeraan Ala dheeressuufi Gabaabsuu	33
4.2.1.3. Hanqina itti fayyadama qubguddeessaa	35
4.2.1.4, Rakkoo Fayyadama Caasaa kan ibsu	38
4.2.1.5. Dogoggora Irra Butaa.....	39
4.2.1.6.Dogoggora Fayyadama Qubee Afaan Oromoo Adda baasuu dhabuun uumamu.....	40
4.2.1.7. Fayyadama Hudhaarratti Hanqinoota mul’atan	41
4.2.2. Fayyadama Dogoggora Caasaafi Hiika jechootaa.....	42
4.2.2.1. Walqabsiistuu/ fi/Akkaof danda’atti fayyadamuu	42
4.2.2.2. Afaan Oromoo Gara Afaan Birootti Jijjiiruuf Jecha Hanqina Uumamu.....	43
4.2.2.2.1. Afaan Maddaafi Afaan jijjiirraa walfudhachuu dhabuu.....	46
4.2.2.2.2. Fayyadama hiika Iftoomina Hinqabne	47
4.2.2.2.3 Yaada Hanquu Kandabarsan Fayyadamuu.....	48
4.3. Qaacceessa Ragaalee Af-Gaaffii.....	50
4.3.1 Qaacceessa Odeeffannoo Af-gaaffii Waajjira Aadaafi Turiizimii Aanaa Ada’aaBargaaf dhiyaate.....	50
4.3. 2, Af-gaaffii Waajjira Aadaa Turiizimii Magaalaa Hoolotaaf Dhiyaate	52

4.3.3.Qaaccessa Odeeffannoo Af-gaaffii Warra Taappeellaa Beekamtii Malee Barreessaniif Dhiyaate	54
4.3.4. Qaaccssa Odeeffannoo Af-gaaffii Mana Maxxansaa Tamanaa Seeraaf Dhiyaate	55
4.3.5 .Qaaccessa Odeeffannoo Afgaaffii Dura bu’oota Waldaalee IMX Taappeellaa Of ibsituuwwan Mana Hojii keessaa Barreesisiifatanii Maxxanfatanii jiraniif Dhiyaate	56
4.3.6. Qaaccessa Odeeffannoo Af-Gaaffii Dura Bu’aa Waajjira Daldalaafi Industirii Bulchiinsa Magaalaa Hoolotaaf Dhiyaate	58
Boqonnaa Shan	59
Gudunfaafi Yaada Furmaataa	59
5.1. Gudunfaa.....	59
5.2. Yaada Furmaataa	61
Wabii.....	63
Dabalee,A.....	66
Dabalee ‘B’	78
Dabalee C.....	80
Dabalee, D.....	82
Dabalee,E.....	84
Dabalee,F	86

Qabeentaa Gabteewwanii

Gabatee1: Odeeffannoo Waliigalaa Odeef-Kennitootaa	29
Gabatee 2 Ibsa Gabaabaa Waa’ee Taappeellwaniifi Ofibsiuuwwanii	30
Gabatee:3 Dogoggora qubee dubbifamaa jabeessuufi laaffisuu	32
Gabatee 4, Dogoggora Dubbachiiftuu Dheeressuufi Gabaabsuu	34
Gabatee 5 Dogoggora Qub-Guddeessaa	36
Gabatee 6 Hanqina Fayyadama caasaa	38
Gabatee 7 Dogoggora Irraburaa	39
Gabatee 8, Dogoggora qubee Afaan Oromoo adda baasuu dhabuun uumamu	40
Gabatee 9, Fayyadama hudhaarratti hanqinoota mul’atan.....	41
Gabatee10,Walqabsiistuu’ fi’ Akka Jecha Ofdanda’ootti Fayyadamuu	42
Gabatee11Afaan Oromoo gara afaan birootti jijjiiruuf jecha hanqina mul’atu	44
Gabatee 12 Walfudhachuu dhabuu hiika Afaan Maddaa fi Aaafaan jijjiirraa	46
Gabatee 13, Fayyadama hiika iftoomina hin qabne.....	47
Gabatee 14, yaada hanquu kandabarsan	48
Gabatee 15. Qaaccessa Ragaalee sakkatta’a dookumeentii	49

Boqonnaa Tokko: Seensa

1.1. Ariirrata Qorannichaa

Barreessuun dandeettiiwwan afaanii keessaa tokko ta'ee kanneen biroorra walxaxaafi ulfaataadha. Yaada kana ilaalchisee Atkins, (1996:6) yoo ibsu, "Writing is one of the basic language skills which every learners and writers, faced difficult because, writing needs deep hunderstanding of agiven language," jechuun ibsa.

Yaada hayyuu kanaarraa wanti hubatamu barreessuun dandeettii rakkisaafi walxaxaa hubannoofi xiyyeeffannoo guddaa kan barbaadu ta'uu isaa hubanna. Keessumaayyu barreeffamoonni teekinikaawaa kan akka barreeffamoota taappeellaa dandeettii cimaafi oogummaa addaa kan barbaadanidha. Kana ta'uu baannaan ergaa barreeffamichaa gufachiisuufi guddina afaanichaarratti dhibbaa guddaa fiduu kan danda'nidha. Barreeffamoonni kun alaa waan eegalaniif salphaatti ija nama hundaa seenu.

Kun immoo namoota afaan hinbeekne biratti akka waansirrii ta'aniitti ilaalamu. Warra afaanicha seera barreeffama isaa beekaan biratti yoo ilaalaman garuu dogoggoraan barreeffamuun isaanii ifatti waan mul'atuuf hawaasa quuqama afaan kanaaf qabu biratti gumgummii uumaa jira.

Hanqinoonni kun beeksisoota taappeellaafi ofibsituuwwan taappeellaarraa waldaalee IMX irratti kallaattii garaa garaan nimul'atu.

Isaan keessaa dogoggorri queessuu, ittifayyadama qub-guddeessaa, gabaajee seeraan alaa fayyadamuu, caasaa barreeffama duraa duuba jechaa eeguu dhabuufi Afaan oromoo gara afaan birootti jijjiiruuf jecha uumaman isaan ijoodha.

Kanuma irraa ka'uun qoratichi dhimmi kun qorannoo kan barbaadu ta'uu isaa erga mirkaneeffatee maddi rakkoo kanaa maal akka ta'e adda baasee, furmaata barbaaduuf mata-duree "Qaaccessa jechootaa gama seera Afaan Oromoo eeganii barreessuutiin haala qabatamaa waldaalee IMX godina Shawaa Lixaa aanaa Ada'aa bargaa" jedhurratti qorannoo gaggeesseejira.

1.1.2. Ibsa gabaabaa waa'ee aanaa Ada'aa Bargaa

Qorannichi kan gaggeeffame waldaalee IMX: naannoo Oromiyaa Godina Shawaa Lixaa Aanaa Ada'aa Bargarrattidha. Aanaan Ada'aa Bargaa magaalaa guddittii Oromiyaa Finfinneerraa karaa Kaaba Dhihaa kilomeetirii 85 fagaatee argamti. Akka Ejensiin lakkoofsa uummataa gidugaleessaa bara 2007 gaggeeffame ibsutti baay'inni uummata aanaa Ada'aa Bargaa 155643

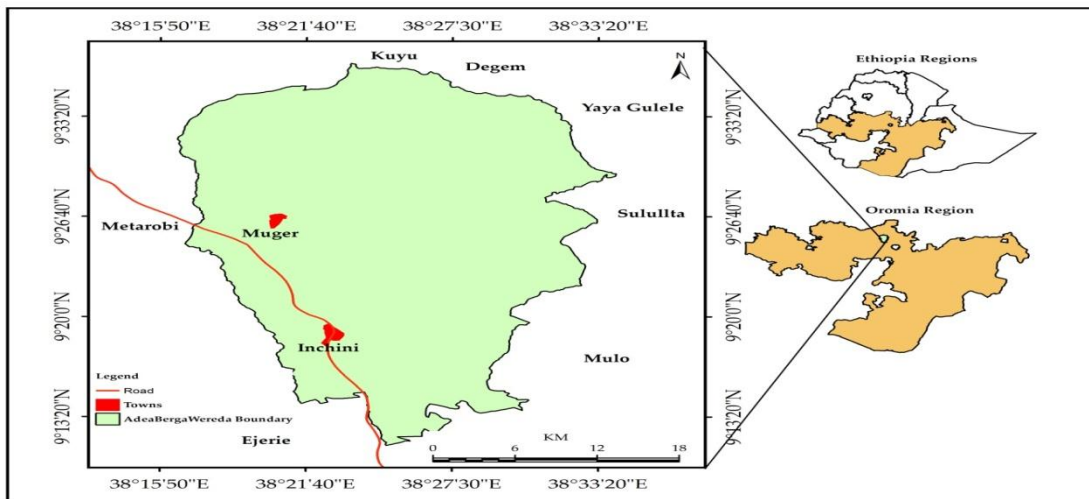
akka ta'e yooibsu baay'inni uummata kanaas waggaa lama lamaan %2.9 dabalaa akka deemu ibsee jira. Kanneen keessaa dhiirri,77871 dhalaan 77772 ta'u.

Aanaan Ada'aa Bargaa giduugala Industiriiti. Warshaaleen siminttoo Mugar ,Daangoteefi Meedirook aanaa kana keessatti argamu. Warshaaleen kunis uummata naannootiif bu'aa guddaa buusaa jiru.

Hojii dhabdummaa xiqqeessuu, bu'uuraaleen misoomaa kan akka daandii, humna ibsaa,bishaan dhugaatii qulquulluu, manna yaalaafi mana barumsaa babalisuu irratti shoora guddaa gummaachaa jiru.

Aanaa kana keessa sabaafi sablamoota hedduuti jira. Kaneenis, saba Oromoo, Amaaraa, Guraageefi kanneen biroo jaalalaan kan walwajjin jiraatanidha. Sabaafi sablamoota kanneen keessaa irra caalaan Oromoodha.

Walumaagalatti aanaan Ada'aa Bargaa jiruufi jireenyaaf mijattuu qilleensishee fayyaa namaatiif mijattuu kan taatefi bu'uuraaleen misoomaa kan keessatti babal'ate waan ta'eef jiraattonni Aanichaa dhuunfaanis ta'e waldaann gurmaa'uun hojjechuun jiruufi jireenya isaanii mo'achuuf halkaniifi guyyaa kan carraaqaa jiru.Anaaleen aanaa Ada'aa Bargaa kallattii arfaniin daangessaniis haala armaan gadiittiin kaartaa Aanichaatiin ibsamani jiru.

1.2.Ka'umsa Qorannichaa

Mataduree “Qaaccessa jechootaa gama seera Afaan Oromoo eeganii barreessuutiin: haala qabatamaa waldaalee IMX Godina Shawaa Lixaa Aanaa Ada’aa Bargaa”jedhu kana irratti qorannoo akka gaggeessuuf qorattichaaf ka’umsa kan ta’e, yeroo Afaan Oromoo daraan guddachaa jiru keessatti dogoggorri Afaan Oromoo seera eeganii qubeessuu ballachaa jiraachuurraa ka’eetti. Haaluma kanaan hanqinni kun jiraachuu gumgummii hawaasaarraa ka’uun ofiis ilaalee, erga mirkaneeffatee booda qorannoo gageessuuf murteesse. Dogoggorri uumaman kun yooqorannoon furamuu baatan akka waan sirrii ta’aniitti fudhatamuun itti fufa. Kun immoo guddina afaanichaaf hudhaa guddaadha. Kanaafuu qoratiichi dhimmi kun dhimma ijoo ogummaa isaatiin walqabatu waan ta’eef jalqaba rakkooleen mul’atan maal maal akka ta’an addaan baasuuf akkasumas ka’umsi rakkoolee kanneenii maal akka ta’e beekke furmaata atattamaa barbaaduuf qorannoo gaggeessee jira. Kanumaan walqabatee qorannichi gaaffilee armaan gadiif deebii kennee jira.

- Barreeffamni Afaan Oromoo waldaalee IMX:Godina Shawaa Lixaa Aanaa Ada’aa Bargaa seera afaanichaa eegee barreeffamee?
- Hanqinoonni jecha Afaan Oromoo seera eeganii barreessuufi Afaan Oromoo irraa gara Afaan birootti jijjiiruu irratti mul’atan maal fa’i?
- Hanqina mul’ataniif maddi yookiin ka’umsi maal ta’uu danda’a?
- Hanqina mul’atan kanaaf falli isaa maali?

1.3 Kaayyoo Qorannichaa

Kaayyoo goeroon qorannoo kanaa qulquullina jechootaa gama seera Afaan Oromoo eeganii qubeessuutiin:haala qabatamaa waldaalee IMX godina SHawaa Lixaa aanaa Ada’aa Bargaa xiinxaluudha.

Kaayyoon gooree qorannoo kanaa immoo:

1. Barreeffamni Afaan Oromoo waldaalee IMX:Godina Shawaa Lixaa Aanaa Ada’aa Bargaa seera faanichaa eeganii barreeffamuu isaanii xiinxaluu;
2. Hanqina jecha Afaan Oromoo seera eeganii barreessuufi Afaan Oromoo irraa gara afaan birootti jijjiiruu irratti mul’atan ibsuu;
- 3.Hanqinoota mul’ataniif maddi yookiin ka’umsi isaa maal akka ta’e sakatta’uu;

4. Hanqinoota mul'ataniif yaada furmaataa lafa kaa'uu

1.4. Faayidaa Qorannichaa

Qorannichi faayidaa armaan gadii niqabaata.

- ❖ Qaama dhimmi kun kallattiin isaan ilaalatuufi waajjira Aadaafi Turiizimii hanqina qorannoo kanaan adda ba'e fayyadamuun akkarratti hojjetaniif isaan gargaara.
- ❖ Ogeeyyiin afaanichaa hanqina kana furuuf akka dammaqinaan irratti hojjetaniif nigargaara;
- ❖ Hanqina kana furuuf hariiroo waajjira Aadaafi Turiizimiifi warra taappeellaa barreessanii nicimsa jedhameeti amanama;
- ❖ Bu'aan isaa yoo hojiirra oole yookaan dogoggorri jiran yoo maqaan guddina barreeffama Afaan Oromootiif ga'ee mataa isaa nigumaacha;
- ❖ Qaama dhimma kanarratti qorannoo bal'aa adeemsisuu yookiin gaggeessuu barbaadaniif odeeffannoon qorannoo kanaa yaada ka'umsa ta'uun nitajaajila;

1.5. Daangaa Qorannichaa

Qorannoon kun qaaccessa jechoota gama seera Afaan Oromoo eeganii qubeessuutiin: haala qabatamaa waldaalee IMX: godina SHawaa Lixaa aanaa Ada'aa Bargaa magaalaa Mugarfiifi Incinnii irratti xiyyeefata. Qaaccessa jechootaa seera Afaan Oromoo eeganii qubeessuutiin kan jedhameefsi akkataa Afaan Oromoo yeroo ammaa kana manneen hojii garaagaraa keessatti fakkeenyaaf waldaalee IMX: keessatti barreefamee tajaajila kennaa jiru bu'uureffata. Kunis fayyadama caasaa Afaan Oromoo keessatti duraa duba jechootaa eeganii qubeessuu (dubbachiiftuu dheeressuufi gabaabsuu, dubbifamaa jabeessuufi laaffisuu), Afaan Oromoo gara afaan birootti jijjiiruuf jecha mul'atuufi irrabutafaati. Kanaafuu xiinxala barreeffama qubee barreeffamaatiin alaa dhimma biroo fakkeenyaaf fakkiiwwan taappeellaa irratti argaman, halluu ittiin barreeffaman duraa duuba afaanota ittiin barreeffamanii hinhammatu. Beeksisoota taapeellaa kan jedhaman kan mana hojii waldaalee IMX: alaafi ofibsituuwwan mana keessatti argaman ammam akka qulqullinaan qubeeffaman ofkeessatti hammata. Knaafuu qorannoon kun waldaalee IMX: Godina SHawaa Lixaa keessatti argaman keessaa kan Aanaa Ada'aa Bargaa magaalaa Mugarfiifi Incinnii qofarratti kan xiyyeefatudha. Sababni qoratichi aanaa kanarratti xiyyeefateef daangaan qorannichaa bal'atee adeemsa ragaa funaanuufi qaaccessuu irratti rakkoo

akka hinfinneef barbaadeeti. Kanaaf haaluma kanaan yaanni qaaccessa jecootaa gama seera Afaan Oromoo eeganii qubeessuutiin: haala qabatamaa waldaalee IMX:godia Shawaa Lixaa Aanaa Ada'aa Bargaa jedhuun ala dhihaatu qorannoo kana hinilaallatu.

1.6. Hanqina Qorannichaa

Qorannoon kun waldaalee IMX godina Shawaa Lixaa Aanaa hundarratti osoo gaggeeffame gaarii ture. Haata'u malee hojii idileekoo waliin waan naaf himijanneef waldaalee IMX:aanaa Ada'aa Bargaa magaalaa Incinniifi Mugar irratti qofa kan gageefamedha. Kana malees qaaccessa jecootaa gama seera Afaan Oromoo eeganii qubeessuutiin: haala qabatamaa waldaalee IMXitiif sababa ta'an xiinxaluuf kallattii garaa garaan ilaaluun hanqina dandheetii qubeessuu barreeffamoota Afaan Oromoo haala qabatamaa magaalaa Incinniifi Mugar sakattta'uudhaaf kaayyee fatee barreeffamoota waldaaleen IMX:barreessan naga'ee baasiifi galii, galmee barruu qabaa xalayoota baasiirraa qabee haga barreeffamoota taappeellaafi ofibstuwwaniitti osoo sakatta'e gaarii ture. Garuu qorataan kun kana hunda walitti qabee walfaana qorachuuf yeroo bal'aafi baajeta baay'ee waan barbaaduuf barreeffamoota taappeellaafi ofibsite uwwan taappeellaa irratti mul'atan hagam qulqulinaan barreeffamaniruu kan jedhu qofarratti xiyyee fatee. Sababa kana ta'eef dhimmoota kana qofarratti xiyyeeffachuun hanqina qorannichaati.

Boqonnaa Lama: Sakatta'a Barruu

2.1. Sakatta'a Barruu Yaad-Rimee

2.1.1 Maalummaa Dandeettii Barreessuu

Dandeettiiwwan afaanii keessaa dandeettiin barreessuu isa tokko. Gaaffii barreessuun maal? jiedhuuf deebiin kennamu akkuma amala isaa hiikni isaaf kennamus salphaa miti. Hiikni jecha barreessuu jedhuuf kennamu sadarkaa yookaan barbaachisummaa barreessuu akaakuu odeeffannoo darbuu akkasumas, akkataa barreeffamanii waraqaarrattifi waan tokkorratti qubatanfi ka'amanratti hundaa'a. Yaada kanarratti Akka Getaachoo, (2006:7) jedhutti *"Barreessuun mallattoo irratti waliigalameen fayyadamuun haala yaadafi ergaa dabarsuu danda'aniin qindeessuun waraqaarra kaa'uu yookaan qubachiisuudha,"* jechun ibsa. Hiikni dimshaashaa kun barreessuun dandeettiiwwan Afaanii biroo keessaa amala adda ta'e qabachuusaa niibsa. Kelly, (1998:3) akka ibsutti *"Barreessuun gadi fageenyaan ittiyaaduun haala ergaan ittiin darbu dandeettii qindeessinee kan waraqaarra keenyudha,"* jechuun ibsa. Asirratti barreessuun odeeffannoo tokko dabarsuuf kan waraqaa irra keenyu qofa osoo hinta'iin barbaacha odeeffannoo dubbisaa irratti uumuu danda'u waliin kan walqabate ta'udha. Akka Harmer, (1991:58) dandeettii barreessuu haala armaan gadiin ibsa.

"Barreessuun teekstii tokko ijaaruu yookiin kalaquu keessatti haala caasaan barreeffamaa ittiin to'tamu kan agarsiisuudha," jedha. Garbefi Kaplan, (1996:6) Dandeettii barreessuu yemmuu ibsan *"Barreessaan mana barumsaa keessatti shaakalliifi muuxannoon kan guddifachaa adeemnudha,"* jedhu. Amala walxaxaa barreessuu ilaalchisee Byrne, (1988) akka kanatti ibsite *"Akka dandeettii dubbachuutti dandeettiin barreessuu uumamaan kan argamu miti. Barreessuun dubbachuun booda barumsaan kan dhufuufi gadi fageenyaan yaaduudhaan jecha jechaan gabaabsuun haala ergaa dabarsuu danda'aniin qindeessuu waan gaafatuuf akka dubbachuu salphaa miti,"* jechuun ibsti. Walitti qabaadhaan amalli xaxamaa barreessuu hiika garaagaraa akka argatu gochuudhaan dandeettii rakkisaa ta'uu mul'isee jira. Akkuma yaada hayyoota kanaa irraa hubachuun danda'amu barreessuun akka dandeettiiwwan afaanii biroo salphaafi yerooma tokkotti gonfatamu miti. Shaakala yeroo dheeraa keessa kan gonfatamu. Akkuma maammaaksi Oromoo *"Amma shooquunfi amma mooquun beenii(caariggii) baasuuf"* jedhu barreeffamni amma jedhee amma barreeffamuun dhiyaatuus ergaa gadifageenya qabu hindabarsu.

2.1.2 Wantootaa Dandeettii Barreessuu Rakkisaa Taasisan

Amala walxaxaa barreessuu ilaalchise Byrne (1988) akkas jechuun ibsti.”*Akka dandeettii dubbachuu barreessuun uumamaan kan argamu miti*” jetti. Akka yaada hayyuu kanaatti barreessuun dubbachuun booda barumsaan kan dhufuufi gadi fageenyaan yaaduun jecha jechaan gaggabaabsuun haala ergaa dabarsuu danda’aniin qindeessuu waan gaafatuuf akka dubbachuu salphaa miti. Walitti qabaatti amalli xaxamaa barreessuu hiika garaa garaa akka argatu gochuudhaan dandeettii rakkisaa ta’uu isaa mul’sa. Akkuma yaada hayyuu kanarraa hubachuun danda’amu barreessuun akka dandeettiwwan afaanii biroo salphaafi yeroo tokkotti kan gonfatamu miti. Shaakala yeroo dheeraa keessa kan gonfatamudha. Akkuma mammaaksi Afaan Oromoo “*Amma shooquuniifi amma mooquun beenii yookaan caarigii baasuuf,*” jedhu barreeffamni amma jedhee amma barreeffamu dhiyaatus ergaa ifaafi gadi fageenya qabu hindabarsu. Richards, (1990:21) dandeettii barreessuu rakkisaa ta’uu isaa yemmuu ibsu caacculeen afaanii kan akka barumsaa, seer-lugaa yaad sammuuf murtee kennu hunda waan barbaachisuuf yaadota walxaxaadha. Kana Byrne, (1988) akka ibsutti “*Rakkoo xiinsammuu xiinqooqaafi yaadsammuu,*” jedhee qooduudhaan ramaddee jirti.

2.1.2.1. Rakkoo Xiinsammuu

Yemmuu barreessinu waan dubbisaan keenya nubira hinjirreef carraa deemsa keenya ittiin sirreesisinu hinqabnu. Kanaafuu dubbisaan keenya gaaffii sammuu isaa keessatti uumamuuf deebii hatattamaa hinargatu.

2.1.2.2 Rakkoo Xiinqooqaa

Rakkoolee xiinqooqaa dandeettii barreessuu yemmuu kaasnu jechaa kaasee haga barruu guutuutti qindoominni sirriitti barbaachisa. Kana malees barreeffamni keenya fudhatama akka argatu taasisuuf keessa deebinee sirreessuunis baay’ee barbaachisaadha. Kanaafuu yemmuu barreesinu ittiyaannee akka inni ergaa sirriifi ifa ta’e dabarsuu danda’utti barreessuu qabna. Misgaanuun, (20011) Itaaloo (1999:19) wabeeffachuudhaan yooibsu “*Barreessuun hojii sammuu baayyee walxaxaa karaa barreessan altokkotti wantoota hedduu to’achuun agarsiisudha,*” jechuun ibsee jira. Fakkeenyaaf sadarkaa himaa, qabiyyee, unkaa, caasaahima, jechoota harawaa, sirna tuqaaleefi qubguddeessa kan ofkeessatti hammatudha. Barreeffamni tuuta keeyyataa walittidhufeenya qabanii kanneen hima tokko qabanii ykn bal’isanii

dhiyeessaniidha. Barreessuun yaada sammuu barreessaa keessaatii burqee waraqaa irratti ergaa ykn yaada dabarsuun barbaadame mallattoo adda addaa haala seera qabeessa ta'een fayyadamuun kan dubbisaan keenya yaada qabu ittiin calaqisiisudha.

2.1.2.3. Rakkoowwan Hubannoo

Barreessuun danddeettiiwwan afaaii keessaa kan bal'inaan itti hinfayyaadamnedha. Kana jechuun ganamaa kaasee haga galgalatti dhimma baay'ee ittibahuu hindandeenyu; nixiqqaata. Sababni isaa haala irratti waan hundaa'uuf. Barreessuu yeroo jalqabnu waraqaa walsimsiisuun yeroo tokko tokko immoo waanta barreessuu barbaanne akka feenetti nuuf burquu danda'a. Byrne,(1988) gama birootiin Elbow,(2000) akka ibsutti, ulfaatina danddeettii barreessuuf ka'umsi namootuma bira akka jirutti eera. Kunisi namoonni baayyeen danddeettii barreessuuf ilaalcha gaarii ta'e hinqaban. Namoota qubaan lakka'amantu fedhii guutuudhaan itti seenu. Akkasumas, barreeffama gaarii qopheessuun muuxannoo yeroo dheeraan booda haargamu malee, barreessuun eenyumaafuu ulfaataadha. Kanaaf ilaalchi nuti barreeffama irratti qabnu kallattiinis ta'e karaa biraan dhiibbaa nurraan ga'uun isaa waan hinoolledha. Haata'umalee, danddeettii barreessuuf ilaalcha gaarii qabaannee fedhiifi kaka'umsa guutuudhaan yooitti deemne dhumnisaa bareedaa ta'uu danda'a. Akkasumas, barreeffama gaarii qopheessuu nidandeenya. Haata'umalee, ilaalichi keenya faallaa kanaa yoota'e fedhiifi kaka'umsaan ala dirqama barreessuu waan qabnuuf yoojalqabne barreeffama keenya namni dubbisuun haaha fuuttii nutiyyu dubbisuu hinfeenu. Dabalataanis, Nunan, (1991) akka ibsutti, barreessuun kan ulfaatuuf namoonni baayyeen qulqullina barreeffamaatiif kan dhiphatan ta'uu isaati. Akkasumas namoonni baayyeen yemuu barreessan yaada maddisiiffachuuf xiyyeeffannoo hinkennan. Haata'umalee, yemmuu barreessuuf qophoofnu qulqullina caalaa baay'ina irratti xiyyeefachuu qabna. Danddeettii barreessuu gonfachuun kan danda'amu yooakkas ta'e qofa. Kana malees, yaanni biraan ulfaatan danddeettii barreessuun walqabatee mataduree irratti barreeffamu giddugaleessaa godhata.

2.1.3 Amaloota Barreeffama Gaarii

Akka Robert (2004:714) ibsutti, *"Butter writing can result letters, memos and reports that get your message across to the reader, here are eight tips on style and word choice that can make writing clear and persuasive,"* jechuun ibsa. Akka yaada hayyuu kanaatti xalayaa, yaadannoo, gabaasa ergaa keenyaa dubbisaa biraan ga'uuf gaarii ta'e tokko barreessuuf beekumsa adeemsa

barreessuu qabachuun baay'ee barbaachisaadha. Qabxiilee barreeffama gaarrii keessatti hubatamuu qabanis kan armaan gadii ta'u.

2.1.3.1. Karaa Ifa Ta'en Barreessuu

Yaadaafi waanta irratti xiyyeeffannee barreessaa jirru tokko haala irra deddeebii qabuun barreessuu osoo hinta'iin karaaifa ta'eefi dubbisaa keenyaaf hubatamuu danda'uun barreessuun barbaachisaadha.yoo akkas ta'e barreeffamni keenya ergaa sirriifi qulqulluu ta'e dabarsuu danda'a.

2.1.3.2. Karaa Gabaabaan Barreessuu

Ergaan akka darbu barbaadame osoo keessaa hinhafiin jechoota filachuun haala gabaabaaafi ifa ta'een barreeffamuu qaba.

2.1.3.3. Seera Barreeffama Afaanichaa Eegge Barreeffamuu

Barreeffama barreessinu keessatti qqubeessuu,sirna tuqaalee , qubguddeessa, caasluga afaan barreeffama sanaa, duraa duuba caasaa afaanichaa eegge barreeffamuu qaba.

2.1.3.4. Jechoota Salphaa Fayyadamuu

Barreessaan tokko barreeffama isaa yemmuu barreessu dubbistoota isaa giddugaleessa godhachuu qaba. Dubbistoonni ergaa barreeffama sanaa hubaachaa kan deeman yoota'e irra chaalaa dubbisuuf kaka'umsa godhachuu nidanda'u. Yoojechoonni barreeffama keessatti hubatamuufii baatanfi ergaan isaa kan ittiulfaatu ta'ee yeroo fudhatanii dubbisuu hinfedhan. Keessumaayyu barreeffamoonni gaggabaaboon kan akka taappeellaa, ofibsituuwwanfaa yeroo hundaafi namoota dubbisuu danda'an hundaan waan dubbisamaaniif seeraan itti yaadamanii barreeffamuu qabu.

2.1.3.5. Yaada Murta'arraa Gara Yaada Dimshaashaatti Barreeffamuu

Barreeffama tokko akka dubbistoonni dubbisanii ergaa isaa hubachuu danda'an gochuuf yaada murtaa'arraa ka'ee gara yaada dimshaashaatti yoodhufe dubbistoonni yeroo gabaabaaifi muraasa keessatti ergaa barreeffama sana nihubatu.

2.1.3.6. Qindoomina Qabaachuu

Barreeffama tokko keessatti qindoomni yaadaa baay'ee murteessaadha. Barreeffamni tokko qindoomina hinqabu taanaan barreeffama gaarii hinjedhamu. Qindoomina yemmuu jedhamu barreeffama tokko keessatti duraaduuba sagalee jechaa, himaafi kk.f of keessatti qabata.

2.1.3.7. Daangaa Qabaachuu

Barreeffamni tokkoo kaayyoo issaarratti hunda'uun daangessuun barbaachisaadha. Barreeffamni daangaa hin qabne akka mana dallaa hinqabneetti. Barreessaan barreeffama tokko osoo hinbarreessiin dura maaliif akka barreessu yoomurteessuu qaba. Kana ta'uu banaanbarreeffama keessatti ergaa isaa hubachuun nama rakkisa. Kanaaf barreessaan ogummaan barreessee ergaa dabarfachuu qaba.

2.1.4. Faayidaa Barreeffamaa

Akkuma kanaan dura ibsametti karaa namoonni ittiin waliigalan keessaa barreeffamni isatokkodha. Barbaachisummaa ilaalchisee Byrne, (1988) akka ibsitetti duraan dursee qubeetti fayadamuudhaan yaada isaanii akka ibsuu danda'an gochuudha. Dabalataan saayinsii barnootaa keessatti faayidaan dandeettiin barreessuu qabu hayyuu kanaan ibsamee jira. Isaanis barattoonni wantoota qabatamaafi dhugaa ta'e tokko akka kennan taasisa. Dabalataan adeemsa qorannoo beekumsaa keessatti barreessuun ga'ee guddaa qaba. Akka Raimes (1983) faayidaaleen barreessuun qabu akka ibsutti *“Barreessuun karaa yaada yaaduuf barachuu dadeenyu akka gabifannuuf nugargaara,”* jechuun bu'aa barreessuun qabu ibsee jira. Yaada hayyuu kanaarraa waanti hubatamu dandeettiin barreessuu dandeettii waayaaduu keenya kangabbisuufi kallattii adda addaan yaannee yaada maddisiisuuf nugargaara. Yeroo kallattii garaagaraan yaannee barreessinu sammuun keenya nibal'ata. Barreessaan tokko yeroo waabarreessu caluma jedhee waafuudhee hinbarreessu. Beekumsa, muuxannoofi mudannoo qaburraa ka'ee barreessa. Dabalatas, akka yaada hayyuu kanatti barreessuun karaa waan dhokataa ta'e tokko ittiin argamudha. Kana jechuun barreessan waan ofii arge tokko akka namni biraa hubatuuf nitaasisa jechuudha. Kunis barreessuun namni tokko osoo itti hinyaadiin afaaniin akka walitti fidu taasisa. Inni kan dhumaa barreessuun dubbisuu uuma. Kuni yooibsamu barreessuun qabatamaa ta'e tokkoo waraabuudhaan yeroo turtii keessatti namoonni biraa dubbisanii odeeffanoo akka argatan

gochuuf fayyada. Kanaafuu faayidaalee barrssuun qabu kaneeniifi kan biroo irratti hundaa’uun dandeettii amala walqunnamtii kanaa guddifachuu qabna.

2.1.5. Maalummaa Dogoggoraa

Misgaanuun, (2011) jecha dogoggora jedhuuf hiika yeroo laatu,” *Rakkachuu, burjaaja’uu karaarra maqaniibaduu*”jedha.Yaada hayyuu kanaarraa waanti hubatamuu dogoggorri gatii guddaa akka nama kafalchiisu hubanna. Karaarraa maqsuun kallattii hintaanne namaqabsiisuu nidanda’a.

2.1.5.1.Barreessuu Keessatti Wantoota Dogoggoraaf Nama Saaxilan

2.1.5.1.1. Seera barreeffamichaaf haaraa ta’uu

Dogoggorri akkasii kunseera barreeffama afaanichaa osoo hinbeekiinkan barreesitoonni uumanidha. Garaagarumaa dandeettii dubbachuufi barreessuu osoo adda hinbaasin ta’innaan barreessuurraa kan uumamudha. Dogoggorri beekumsa dhabuu namni tokko afaanuma barreessuu ykn dubbisuu danda’u hanqina ogummaa afaanichaa dhabuurraa kan uumudha.

Norrish,(1983:8) hanqinoota dandeettii barreessuurratti mul’atan keessa inni tokko barreeffama afaanichaarratti beekumsa ga’aa dhabuurraa akkamaddu ibsa.

2.1.5.1.2. Dhiibbaa Beekumsa Afaan Biroo

Qubeen afaan tokko keessatti fayyadu afaan biroo keessatti akkuma jirutti fayyaduu dhiisuu nidanda’a. Fakkeenyaaf qubeen laatinii afaan ingilizii keessatti tajaajila kennan Afaan Oromoo keessatti bifuma walfakkaatuun tajaajila hinkennu . Qubeewwn tokko tokkoratti bifa Afaan Oromootiif mijatuun madaqfamanii tajaajila kennaa jiru.Kanneen keessaa fakkeenyaaf hudhaa,(‘)Afaan Oromooti dabaluu,jijiiramni sagaleessuu qubeewwan /c/,/q/fi/x/irratti mul’achuu akkasumas, qubeewwan dachaa /ch/,/ny/sh/fi/ph/fayyadamuudha. Kanaan walqabatee bakka barbaachisutti dubbiffamaa jabeessuufi dubbachiiftuu dheeressuun maqaa dhahuun nidanda’ama.Haala kana osoo addan hinbaasiin barreeffamoota tokko tokko keessatti seera qubeessuu afaan ingilizii akkuma jirutti Afaan Oromootiif itti fayyadamuun darbee darbee nimul’ata.

2.1.5.1.3. Xiyyeeffannoo Ittikennu Dhabuu

Dogoggora Afaan Oromootiif sababa kan ta'e inni biraa waan barreessinu sanaaf xiyyeeffannoo kennuu dhabuurraa madda. Barreessitoonni baay'een madda galii guyyaa argachuuf malee sirrummaa barreeffama afaannichaaf xiyyeeffannoon isaan kennan laafaadha. Afaanichikan seera barreeffa hinqabnee fakkeessuun barreessu. Kanarraa waanti hubatamu qaamni qulqullina barreeffama afaan kanaarratti hojjetu kan hinjirree ta'uu mul'sa.

2.1.5.1.4. Hanqina Shaakalaa

Shaakalaa dhabuun maddoota dogoggora barreessuu keessaa isa tokko dha. Barreessuun dhimma altokkoo osoo hinta'iin dhimma shaakala barbaadudha. Hayyuun Hallfi Birkerts(1991), akka ibsanitti barreessuun dandeettiiwwan afaanii keessaa tokkodha. Dandeettiiwwan kunis akkuma dandeettiiwwan biroo yoorra deddeebi'uun shaakalan fooyyeffachuun nidanda'ama. Barreessuun dandeettii ta'uu isaati. dandeettiin kun immoo akkuma dandeettii Atileetiksii yoorra deddeebi'anii shaakalan gonfachuun kan danda'amu ta'uu issaati. Kanaafuu namoonni dandeettii barreessuurratti hanqina qaban irra deddeebi'nii yooshaakalan gonfachuun nidanda'u.

2.1.6. Dhiibbaawwan Sababa Dogoggora Barreeffamaan Numuudatan

Jecha, hima, keeyyatafi barreeffama dheeraa barreessuu keessatti jechoonni walitti qindaa'anii ergaa barrffamichaa dabarsan seeraan hinbarreeffamne taanan ergaa barreeffamichaa irratti dhiibbaa fidu. Qubeessuu ilaalchisee Byrne (1988), dandeettii barreessuu gonfachuun keessaa tokko qubeessuu danda'uu ta'uu isaa ibsiti. Kana mallees namni tokko dandeettii qubeessuu fooyyeffachuuf dubbisaa gaarii ta'uun dandeettii furmaataa ta'uu isaa hayyuun kun dabalataan ibisitee jirti. Karaa biraatiin rakkoowwan qubeessuu keessatti namamuudatan keessaa bahuuf kuusaagalmee jechootaa dhuunfaa qopheefachuun barbaachisaadha. Kana malees qubeessuu fooyyaffachuuf malli kanbiroon dogoggora ofii beekuun sirreeffachuuf ittixiyyffachuun barbaachisaadha.

Qubeessi gaarii ta'e beekumsa adda addaa gonfachuuf akkuma gargaru miidhaan qubeessuu sirrii hintaane irraa maddus beekumsaafi bu'aa dandeettii qubeessuu irraa argamu nugonfachiisa. Dogoggoraan qubeessuun faallaa faayidaa sirriitti qubeessuu kan qaqqabsiisu yoota'u dabalataan walqunnamtii barreeffaman taasifamu rakkoo keessa galcha. Dubbisaan yeroo

dubbisu akka burjaaja’u yookaan jeeqamuufi odeeffannoo dogoggoraa akka qabaatu nitaasisa. Barreesittoonni Afaan Oromoo barreeffama isaanii keessatti dogoggoraan niqubeessu. Kunissagalee dheerachuu qabu gabaabsuu, kan gabaabbachuu qabu dheeressuu, mallattoo hudhaa bakka malee fayyadamuu, bakka irrabunni jirutti dubbachiftuu galchuu ykn dubbifamaa isalammeeffaa jabeessuu, dubbifamaafi dubbachiiftuu birsaga keessaa hambisuu, sagalee laafuu qabu jabeessuufi qubee dacha caalmaa duraa booda tarreessanii dogoggoran niqubeessu. Beekam, (20015:169-170) yaada kana cimsuuf waa’ee barreesitootaa hanqina qubeessuu qabanii Crimmon, (1963:491-492) wabeeffachuun yoobarreessu barreesitootaan rakkoo qubeessuu qaban waa’ee qubeessuu yaadolee armaan gadii keessaa tokko qabaachuu danda’u jedha. Yaadolee barreesittoonni kun qabachuu danda’an inni tokko barbaachisummaa qubeessuu ilaalchisee hubannaa dhabuu, inni lammaffaa rakkoo qubeessuu fooyyeffachuun hindanda’amu ykn niulfaata jedhanii waan yaadaniif, inni dhummaa rakkoo kana fooyyeffachuun yeroo baay’eefi humana baay’ee barbaada jedhanii waan yaadaniif ta’uu isaa ibsa. Dabalataanis doggorri qubeessuu rakkoo qabatamaa kan qabu miti. Namni tokko yooitti yaade yeroo gabaabaa keessatti sirriitti hubachuu kan danda’u ta’u isaa hayyuun kun ibsee jira.

2.1.6.1. Ergaan Darbu Hubatamuu Dhabuu

Dandeettiin barreessuu bu’aa qabeessa ta’e tokko barsiisuuf yaadrimee dalagaan barreessuunyaada sammuu keenya keessa jiru qubeewwaniifi jechoota adda addaatti fayyadamuun namoonni biroo akka hubatan taasisuu akka ta’e hayyoonni adda addaa ni ibsu. Fakenya, Byrne (1991) *”Barreessuun yaada sammuu keenya keessa jiru mallattoolee adda addaatti fayyadamuudhaan waraqaarra ka’uun namni biraan akka hubatu taasisuudha,”* jedha. Akka yaada hayyuu kanaatti yaada keenya waraqaa irra yemmuu keenyuu akkaataa dubbistoonni keenya hubataniin ta’uu qaba. Akka yaada armaan olii irraa hubachuun danda’utti mallattoolee adda addaatti fayyadamuu gafa jennu ittifayyadama qubee afaanichaa, sirna tuqaalee, qubguddeessa, qubee dubbifamaa jabeessuufi laafisuu, dubbachiftuu dheeressuufi gabaabsuu, caasaa duraa-duuba jechootaa barreeffama Afaan Oromoo eeganii barreessuuffaa jechuu dandeenya.

Fakeenyaaf dubbifamaa jabeessuufi laafisuun jecha tokko irratti jijjiirama hiikaa nifida. Jecha/abbaa/jedhu yoo fudhanne qubeen dubbifamaan tokko yoo keessaa hafe/ abaa/kan jedhu ta'a. Jechi kun immoo hiika dhabeessa. kun immoo ergaan darbu akka hinhubatamne taasisa.

2.1.6.2. Odeeffannoo Haaraa Yaada Barreessaa Keessaa Bahe Gufachiisa.

Barreessuun karaa beekumsi haaraa ittiin argamudha. Kellyfi Deborah, (1998) akka ibsanitti “Barreessuun karaa ittiin yaannuufi barreessinudha,” jedhu. Kunis barreessuun karaa yaada haaraa ta'e tokko maddisiisuufi odeeffannoo haaraa ta'e tokko argachuuf nugargaara. Kuni immoo hojiirra kan oolu yoo bareeffamni sun qulqullina qabaatedha.

2.1.6.3. Dhamsatu Galma Barbaadame Bira Osoo Hinga'iin Hafa.

Barreessuun tooftaa namoonni qaamaan walbira hinjirre beekumsaafi odeeffannoo adda addaa ittiin waljijjiiraniidha. Haaluma wal fakkaatuun Raimes, (1983) akkas jechuun ibsa. “*Barreessuun karaa barreessaan namoota qaamaan isa bira hinjirreef dhamisa isaa ittiin dabarsudha,*” jedha.

Kana gochuuf waanti fayyadu inni guddaan qubees ta'u jecha bifa galumsa sanaaf arbaachisuun sirriitti barreessuudha. Yaada kana waliin kan walqabate, (Glencoe, 2010:828) yoo ibsu “*one of your goals as writer is to communicate your ideas clearly to your audiences. If your writing is filled with misspelled words your ideas may be lost*” Akka yaada hayyuu kanaatti kaayyoon barreessaa tokkoo ergaa dabarsuu barbaade sana bifa ifa ta'een dubbisa isaaf dabarsuudha. Hanqinni barreeffamaa jiraannaan kun hojiirra akka hinoolle agarsiisa. Keessatuu Afaan Oromoo keessatti qubeen tokko jecha barreeffamuuf barbaadame sanaaf baay'ee murteessaadha. Sababiinsaas Afaan Oromoo keessatti qubeen tokko sagalee tokkoof bakka waan buutuuf hanqinninni qubeessuu jiraannaan dhibbaa gudda fida. Kunis ergaa dabarsuuf yaalame sana kallattii jijjiirsisuun human dhabsiisuu akkasumas, ergicha addan kutuu danda'a. Dogoggorri barreessuu jecha tokkorra jiru hiika hima sanaa keessaa jiru dogoggorriisuu mala. Dabalees, Hodge, (2009) akkanatti ibsa. “*Hanqinni barreessuu haala dubbisan hima tokkoo qofa keessatti madaalu osoo hintaane haala barreeffama keessatti argamu hunda jijjiiruunidand'a,*” jedha. Yaada kanarraa kannuti hubannu dogoggorri hima tokko keessa jiraannaan guutummaa barreefamichaarratti dhibbaa geesisuu kandanda'u ta'uu isaati.

2.1.6.4. Barreeffamichi Jibbisiisaafi Nuffisiisaa Ta'a

Dogoggora barreeffamaa yemmuu jennu kallattii hedduun ilaalamuu nidanda'ama. Fakkeenyaaf, gama dogoggora caasaa afaanichaatiin yoo ilaalle hima, /Tolaan leenca ajjeese./ jechuuf /Leenca Tolaan ajjeese. /yoo jennee kan barreessinu ta'e ergaa hima isa lammeefaa hubachuun nama rakkisa. Sababiin isaa caasaa afaanichaa kan hineegne waanta'eef. Haalli kun immoo dubbistoonni akka isaan si'aayinaan dubbisanii ergaa barreeffama tokkoo hinhubanneef sababa ta'a.

Walumaagalatti yaanni hayyoota adda addaa kana irraa hubannu barreessuun dandeettii barreessaan seera afaan ittiin barreessuu eeguufi mallattoolee afaanichi ittifayyadamu mara eeguun yobarreesse barreeffamichi hubatamuu, beekumsa haaraa dabarsuu, namoota wal qunnamsiisuufi namoota sissi'eessuu kan danda'u ta'uu isaa hubanna.

2.1.7. Jijjiirraa

2.1.7.1. Maalummaafi Akkaataa Dhufaatii Jijjiirraa

Jijjiirraa jechuun akka waliigalaatti yaadaafi beekumsa afaan tokkorraa afaan biraatti ceesisuu jechuudha. Afaanichi barreeffamaa yookiin haala dubbiitiin akkasumas mallattoodhaan (mallattoo warra gurraan hin dhageenyee) ta'uu danda'a (Cristal 1987)

Nidafi Taber (1982) jijjiirraaf hiika yoo laatan, "*jijjiirraan ergaa barreeffama AM irraa gara AJ (target language)tti dabarsuudha.*" Akka hiikaa kanaatti xiyyeeffannoo guddaan jijjiirraa keessatti ergaa dabarsuudha. Haaluma walfakkaatuun Wills, (1982) jijjiirraaf hiika yoo kennu, "*Jijjiirraan adeemsa barreeffamaa AM tokko gara AJtti akkaataa mijataa ta'een, yaada walgituu danda'uun bakka buusuun hiikuurratti kan xiyyeeffatuufi ga'umsa barreeffamoota afaan maddaa xiinxaluu kan gaafatuudha,*" jedha.

Jijjiirraa ilaalchisee, Newmark (1988:7) hiikaa yoo kennuuf, "*Jijjiirraan ogummaa ergaa barreeffamaa yookiin yaada afaan tokkoo haala walfakkaatuun ergaa yookiin yaada sana afaan biroottiin bakka buusuudha,*" jedha. Akka hiikaa kanaatti jijjiirraan ergaa walfakkaatu dabarsuurratti kan xiyyeeffatu ta'uu addeessa. Omnes (1996) jijjiirraa yoo ibsu, "*Jijjiirraan ergaa barreeffama tokkoo afaan tokkorraa afaan birootti qaxxaamursuudha,*" jedha.

Hiikaafi akkaataa xiyyeeffachuun Nidafi warri biroo (1974) yoo ibsan, “*Jijjiirraan ergaafi haala barreeffamaarratti hundaa’uun afaan maddaatiin akka walmadaalutti afaan birootiin ergaa dabarsuudha*,” jedha. Kun kan agarsiisu jechoota adda addaa haafayyadamnuuyyuu malee, yadrimeen bu’uuraa walfakkaachuu qaba. Kunis hojiin jijjiirraa afaan tokkorraa afaan birooti ergaa dabarsuu jedhuudha.

Walumaagalatti hiikawwan jijjiirra armaan olii kun garaagarummaasaarra walfakkeenyaanii waan caaluuf, jijjiirraan kan adeemsifamu afaan lama (AM fi AJ) gidduutti yoo ta’u, adeemsa keessatti ammoo xiyyeeffannoo guddaan ergaa AM irraa AJtti ceesisuudha. Ergaan darbuuf ammoo, adeemsi jijjiirraa keenyaa bu’uura hiikaa yoo qabaate ta’uusaa calaqqisiisa.

Ka’umsi Yaaxina xiinqooqa walmaddeessaa kan hojiirra oole hojii jijjiirraa kitaaba qulqulluutiif. (Nidafi warri biroo 1974). Kunis ergaa walmadaalawaa afaan lachuu keessatti hojiirra oolchuuf yaadamee kan hojiitti hiikameedha.

Yaa ta’u malee akkaataa dhufaati isaa yoo ilaalle Jijjiirraan kan eegale bara mootii misiraa durii dhaloota kiristoos dura bara 3000irraa eegalee naannoo kaatarakt jedhamutti yoo ta’u, sababoonni bu’uuraa jijjiirraan itti eegalame fedhiin barreeffamoota adda addaa siidarraa afaan lamaan argaman jijjiiruu madduu isaati (Newmark 1982:1).

Gama biroon sababni jijjiirraan yeroo sana itti eegale fedhii guddaa amantii babal’isuu dabalaa dhufuu isaati. Kanarraa ka’uun namni kaafar jedhamu kitaaba qulqulluu bara 1522fi 1661tti walduraaduubaan afaan Jarmaniifi ingiliziirraa jijjiiree ture. Haaluma walfakkaatuun jijjiirraan jaarraa 19ffaa keessas haala hoo’aa ta’een kan duraarraa adda ta’us itti fufaa dhufe (New mark 1982:1).

Akka Niwumarki Beenjaamin (1923) wabeeffachuun ibsetti sababoonni gurguddoon jijjiirraan jaarraa 19ffaa keessa itti eegale keessaa isaan hangafoonni:

- ✓ Beektonni heddummachaa dhufuu
- ✓ Fedhii namoonni addunyaa beekuuf qaban dabalaa dhufuu
- ✓ Saayinsiifi tekonoolojiin daraan babal’achuu dhufuu fa’a.

Gama biroon yaadrimeen jijjiirraa kan maddde yaaxina qorannoo xiinqooqa walmaddeessaarraafi qorannoo afaan tokko keessatti taasifamu irraayi. Inni kun kan addeessu yaaxina hiikaan waalqabatan jechuunis gaaffiillee hiikaan walqabatee jijjiirraa keessatti ka’u, xiinqooqa hawaasaa (kunis kan ibsu akkaataa fayyadama hawaasichaafi hariiroo afaan tokko afaan ollaasaa jiru waliin qabu bira ga’uufi), Newmark (1982:5).

2.1.7.2. Hiika Jijjiirraa

Jijjiirraa ilaalchise beektonni baay’een kallattii garaagaraatiin hiikaa laataniifii jiru. Niwumaark (1982) jijjiirraaf hiikaa yoo kennu, “*Jijjiirraa jechuun yaada afaan tokkoon jiru afaan biroon bakka buusuuf yaalii godhamuudha,*” Dabalataan hayyuun kun jijjiirraaf hiikaa yoo kennu jijjiirraan safuufi dhugaadhaan walqabachuu qaba jedha. Akka Wills Choliludin keessatti (2007:3) jijjiirraaf hiika kennetti, “*Translation is a procedure which leads from a written source language text to an optimally equivalent target language text and requires the syntactic, semantic, stylistic and text pragmatic comprehension by the translator of the original text,*” jedha. Hiikni armaan olii kun kan agarsiisu jijjiirraan kan raawwatamu afaan lama gidduutti yoo ta’u kunis gocha hiika afaan tokkorraa kan birootti dabarsuu yoo ta’u, jijjiiraan akkaataa qindoomina himaa, hiikaa, akeekaafi hubannoo faayidaama qabaachuu qaba. Yaaduma kana Larson(1984:33) yoo addeessu,

Translation consists of translating the meaning of the source language into the receptor language. This is done by going from the form of the first language to the form of a second language by way of semantic structure. It is meaning which is being transferred and must be held constant.

Haaluma walfakkaatuun jijjiirraan ogummaas yaalii ergaa barruu/yaada afaan tokkoo keessaa ergaa/yaada walqixa ta’e afaan biroon bakka buusuudha. Adeemsa kana keessatti garuu dhiibbaa garaagaraatiin hiikni keessaa hafuu nidanda’a. Sababa bu’uuraa hiikni keessaa akka hafu taasisu Haas (1962:12) yoo ibsu, “*The basic loss is on a continuum between over translation(increased detail) and undertranslation(increased generalization)*”jedha.

Dirree qorannoosaanii keessatti barreessitoonni adda addaa jijjiirraafi afaan hariiroosaan waliin qaban hiikanii jiru. Haaluma kanaan akka Wills, Cholludin (2007:3) keessatti yoo hiika kennuuf, “*Translation is a procedure which leads from a written source language text to an optimally equivalent target language text and requires the syntactic, semantic, stylistic and text pragmatic comprehension by the translator of the original text,*” jedha. Akka hiika kanaatti jijjiirraa jechuun barruu afaan tokkoon barreeffame karaa walmadaaluu danda’uun afaan birootiin bakka buusuu yoo ta’u, beekumsa/hubannoo xiinhimaa, xiinhiikaa, miidhagina barruu jijjiirraa afaan maddaatirraa kan eegamuudha. Kuni kan agarsiisu ogeessi/ namni jijjiirraa raawwatu beekumsa hariiroo caasaafi hiikni waliin qabu beekuu qaba.

2.1.7. 3. Akaakuu Jijjiirraa

Akka Larson (1984:14-15) ibsutti jijjiirraan iddoo lamatti qoodama. Isaanis jijjiirraa uunkarratti xiyeeffatuufi jijjiirraa hiikaarratti xiyyeefatuudha. Jijjiirraan unkaa kan inni hordofu unka afaan maddaa yoo ta’u, jijjiirraan hiikaa (meaning-based) garuu dhaamsa sirrii akkaataa afaan maddaa keessatti qabuun kan raawwatuudha. Jijjiirraan akkasii jijjiirraa jechamaa jedhama.

Idiomatic translations use the natural forms of the receptor language both in the grammatical constructions and in the choices of lexical items. A truly idiomatic translation does not sound like a translation. It sounds like it was written originally in the receptor language. Therefore a good translator will try to translate idiomatically. Larson (1984:16)

Barruun armaan olii kun kan addeessu jijjiirraan jechamaa kan raawwatu jechamootaafi mammaaksota hiika cuunfaa (bal’aa) of keessaa qabanitti gargaaramuun ergaa barreeffama AM gara AJ tti kan dabarsuudha. Kana keessattis hiikni afaan jijjiirraa yeroo baay’ee kallattiidhaan afaan maddaa irraa kan hinargamnedha.

Gosti jijjiirraa kana yeroo hedduu foolii jijjiirraa kan ofkeessa qabu osoo hintaane, barruu jalqabuma afaanichi barreeffaame fakkaata. Kanaafuu jijjiirraan cimaan yoo jijjiirraa raawwatu jijjiirraa jechamaa fayydamuun hojiisaa fudhatamummaa argachiisa.

2.1.7.4. Adeemsa jijjiirraa Fi Seerotaa Hojii Jijjiirraa keessatti xiyyeeffannaa barbaadan

Akka Larson (1984:3) ibsutti, adeemsa jijjiirra keessatti qabxiileen xiyyeeffannoo olaanoo barbaadan; namni jijjiirra raawwatu tokko hojiin ijoo inni jalqabaa hiika afaan maddaa hubachuu qaba. Hiika/ ergaa darbuuf barbaadame bira gahuuf beekumsa jechootaa, caaslugaa, haala walqunnamtiifi galumsa aadaa afaan maddaa beekuun hedduu murteessadha.

Gama biroon, Nidafi Taber (1982: 33) adeemsa jijjiirra iddoo sadi gurguddootti qoodu:

Xiinxala, caasaa irrakeessoo karaa caaslugaa, hiikaa jechootaa fi hariiroo jechoonni waliin qaban ilaaluu ta'a.

Ceesisuu: kunis barruun sammuu jijjiirraa keessatti xiinxalame afaan maddaarraa gara afaan jijjiirratti ce'uu qaba.

Irradeebi'uun caasessuu: kunis barruun sun afaan jijjiirraa keessatti fudhatamummaasaa mirkaneessuudha.

Hiikaa hayyoota lamaanii armaan olii kanarraa kan hubatamuun danda'amu jijjiirraa keessatti xiyyeeffannoo kan argachuu qabu beekumsa afaaniifi galumsa aadaa yoo ta'u kana hojiirra oolchuuf ammoo jijjiiraan beekumsa afaaniifi aadaa afaan lachuu qabaachuu qaba.

Maqaandhaabbillee dhuunfaa, manneen barnootaa, maqaan yuunivarsiitii, maqaan hospitaalotaafi kkf akka qajeelfamaa jijjiirratti jijjiiramuu hin danda'an. Sababiinsaas maqaaleen kunniin aadaa afaan maddaa wajjiin hidhata cimaa waan qabaniifi, (Newmark 1988:73).

Kanaafuu namni jijjiirraa raawwatu (jijjiirraa) tokkorraa kanneen barbaadaman beektonni garaagaraa bifa itti aanu kanaan ibsu.

Newmark (1988:6) waa'ee namoota jijjiirra raawwatani yoo ibsu, namni jijjiirraa raawwatu tokko gosa barreeffamaa kamiyyuuf yoo ta'e xiyyeeffannoo olaanaa kennuu isarraa eegama. Dabalataa Newmark (isuma) hojiin jijjiirraa inni jalqabaa barreeffamicha hubachuu, xiinxaluu, yookiin yaada waliigalaa tokko qabaachuun barbaachisaa ta'uu dhiyeessa.

Gama birootiin, beekumsa afaanii ilaalchisee namni jijjiirraa raawwatu akka yaaxinaatti beekumsa afaan irraa jijjiiru, afaan itti jijjiiruufi dhimma sana sirriitti qabaachuun barbaachisaa ta'uu Danieel (2000) yoo ibsu, namni jijjiirraa raawwatu tokko afaan maddaa, afaan jijjiirraafi dhimmicha yoo beeke hojiisaa ga'umsaan raawwachuu kan danda'u ta'uu addeessa. Sababiin isaas hanqina beekumsa afaanii qabiyyee waan jijjiiramuu gatantarsuu danda'a. Kanaafuu kan jijjiiramuu qabu unkaasaa yoo ta'u, hiiknisaa tuqamuu akka hin qabne ibsa. Dabalataan namni jijjiirraa raawwatu tokko dubbistootasaa hubannoo keessa galchuun qaba. Sababiinsaas, jechoota akkamii, galumsa kam keessatti akka fayyadamuu qabu ni qajeelcha.

Akka Daniel (2000) jedhutti namoonni yeroo afaan lammaffaa yookiin afaan alaa wallaalanii rakkatan, jijjiirraa barbaadu. Jijjiiranis beekumsa afaanichaa qofa qabaateef hojicha hinmilkeessu, sababiinsaas hubannoo gahaa beekumsa waan jijjiiramuu sanaafi aadaa, duudhaa, miiraafi safuu hawaasa afaanicha dubbatuu xiyyeeffannoo keessa galchuun dirqama ta'a. Yaaduma kana deeggaruun Newmark (1988) yeroo ibsu,

jijjiiraan afaan maddaa yoo sirriitti beeke, dogoggora gama dhimmichaafi afaan jijjiirraarratti uumamu salphisuuf gargaarusaa agarsiisa.

Gama biroon, Boove (1989) nama jijjiirraa raawwatu ilaalchisee seerota bu'uraa armaan gadii kaa'a.

Namni jijjiirraa raawwatu sun barreessaa bu'a qabeessa ta'uu qaba. Jijjiiraan dubbataa afaanichaa ta'eef ga'umsaan jijjiirraa beeksisaa niraawwata jechuuun hindanda'amu. Namoonni hunduu dandeetti afaan dubbachuu qabaatanillee afaanichaan barreessurratti namoota muraasa qofatu barreessitoota bu'a qabeessa ta'a. Kanaaf, furmaata kan ta'uu danda'u irradeddeebi'uun barreessuu shaakaluudha. Dabalataan jijjiiraan waa'ee dhimma jijjiiru sanaa hubannaa gahaa qabaachuu qaba. Yeroo hunda jijjiirraa muuxannoon hojjetu caalaa, ogeessa jijjiirraa filaachuun gaariidha.

Jijjiiran sun gara afaan caalmatti danda'uutti kan jijjiiruufi hubannoo aadaafi afaan hawaasichaa kan beeku yoo ta'e gaarii ta'a. Yoo kana ta'e qofa jijjiiraan sun ilaalcha hawaasummaa naannichaa, aadaafi itti fayyadama jechamoota afaanichaa hubachuu kan danda'u. Kan jijjiiramuu sun haala salphaa ta'een kan jijjiiramu ta'uu qaba. Hiika dachaafi jechamoonni beeksisa kan miidhagsan ta'uyyuu yeroo baay'ee jijjiiramuu ulfaataa ta'uu dhiyeessa.

2.1.7.5. Maalummaa Jijjiirraa Hiikaa (semantic translatin)

Yaadrimeen hiikaafi jijjiirraa hedduu kan walitti hidhamaniidha. Kunis karaa tokkoon afaan tokko keessatti hariiroo hiikaa jechoonni waliin qaban kan ilaalatu yoota’u, gama biroon afaanota lama gidduutti jijjiirra raawwachuuf hiikni iddoo olaana akka qabu kan addeessuudha.

Jijjiirraa hiikaa keessatti kaayyoo guddaan odeeffannoo xiin-hiikaa fayyadamuun yaada tokko afaan tokkorraa kan birootti ceesisuu jechuudha. Kanaafuu gosoota Jijjiirraa hiikaa keessaatti xiyyeeffannoo guddaa kan argachuu qabu, walgitiinsa unkaa osoo hintaane, hiika ta’uu qaba.

Yaaduma kana deeggaruun Newmark (1988:47) irratti yoo ibsu, “*Semantic translation from the meaning level, as the name implies, finding corresponding words directly in the target language in accordance with their meaning in the original text,*” jedha. Kuni kan agarsiisu jijjiirraa keessatti walqixummaa unkaa osoo hin taane xiyyeeffannaa kan argachuu qabu hiika ta’uusaati.

Akka (NidafiTaber 1982:34) jedhanitti, adeemsa jijjiirraa keessatti xiyyeeffannoo guddaan ergaa waliigalaa afaan maddaa hubachuudha. Ergaan sadan afaan maddaa keessatti qaaceffamuu qabanis tokkoffaa hiika caaslugaa (grammatical meaning), lammaffaan hiika bakka bu’aa (referential meaning) yoo inni sadaffaan hiikaa dhokataa (connotative meaning) dha.

Dabalaataan akka Larson (1984:3) jedhutti, “*Translation is done by going from the form of the first language to the form of second language by way of semantic structure. Because it is the characteristic of a language that the same meaning component will occur in several surface structure lexical items (forms),*” jedha. Akka yaada kanaatti afaan tokkorraa kan birootti yoo jijjiiru unkaan jechootaa kan geeddaraman yoo ta’ellee hiiknisaanii akka jirutti eegamuu qaba. namoota sissi’eessuu kan danda’u akkata’e hubanna.

2.2. Sakatta’a Barruu Walfakkii

Qorannoowwan qorannoo kanaan walfakkaatan kanaan dura hojjeetaman keessaa tokko bara 2008/2016 Zodee Xilaahuntiin kan gageefame yoota’u , mata-dureen qorannichaas “*Qaaccessa barreeffamoota hojjetoota mootummaa godina Arsii aanaa collee*” kan jedhu yoota’u qorannichi barreeffamoota hojjetoota mootummaa aanaa colleerratti gaggeeffame.

Kaayyoon qorannoo Zoodee hanqina barreeffamoota hojjetoota mootummaa Godina Arsii Lixaa aanaa Collee xiinxaluudha. Kaayyoon qorannoo kanaa immoo qaaccessa jechootaa gama seera Afaan Oromoo eeganii qubeessuutiin: haala qabatamaa waldaalee IMX: Godina Shawaa Lixaa Aanaa Ada'aa bargaa kan jedha. Qorannoowwan lamaan kana kanwal fakkeessu lamaan isaanniiyyu dandeettii barreessuu irratti gaggeeffamuu isaaniiti. Wantti adda godhummo qorrann dandeettii qubeessuu jechaatii haga caasaa himaatti kan jiru kan xiinxaludha. Qorannoon Zoodee immoo jecharraa kaasee haga barreeffama dheerraatti hanqina jiru qu'ata.

Qorannoo walfakiin lammeeffaa bara 2014tti Beekam Gulummaatiin kan gageeffame yoota'u matadureen qorrannichaas *"Xiinxala qulquulliana barreeffama Afaan Oromoo beeksisoota taappeellaa magaalota naannoo Finfinnee"* kan jedhudha. Kaayyoon qorannoo Beekam akka waliigalaatti qulqullina barreeffama Afaan Oromoo magaalota naannoo Finfinnee, Adaamaa, Burrayyuu, Anboo xiinxaluu kan jedhu yoota'u kaayyoon qorannoo kanaa immoo qaaccessa jechootaa gama seera Afaan Oromoo eeganii qubeessuutiin: haala qabatamaa waldaalee IMX: Godina Shawaa Lixaa Aanaa Ada'aa Bargaa kan jedhu yoo ta'u kan waldaa IMX: qofa irratti xiyyeeffachuun isaa qorrannno Beekam irraa adda godha.

Qorannoo walfakkii inni 3^{ffaan} bara 2016tti Booranaa Nuguseetiin kan gaggeefame yoota'u matadureen *"Qaaccessa Barjaa magaalaa Gaango'aa hiika jijjiirraa jechoota Afaan Oromoo Irratti xiyyeeffachuun"* kan jedhu yoota'u qorannoon kun kan gaggeefame magaalaa Gaango'aa irrattidha.

Kaayyoon qorannoo Booranaa hiika jijjiirraa jechootaa Barjaa magaalaa Gaango'aa qaaccessuu ta'a. Kaayyoon qorannoo kanaa immoo qaaccessa jechootaa gama seera Afaan Oromoo eeganii qubeessuutiin: haala qabatamaa waldaalee IMX: Godina Shawaa Lixaa Aanaa ada'aa Bargaa kan jedhudha. Qorannoo lamaan kana kan walfakkeessu lamaanisaaniiyyu dogoggora qubbeessuu irratti kan hojjetaman ta'ee dabalataan qorannoon Booranaa hiikaafi caas-luga dabalachuun qorata. Kunimmoo adda taasisa.

Boqonnaa Sadii:Saxaxaafi Mala Qorannichaa

3.1. Saxaxa Qorannichaa

Kaayyon qorannoo kanaa akkuma duraan ibsamae qulqullina jechootaa gama seera Afaan Oromoo eeganii barreessuutiin: haala qabatamaa waldaalee IMX:Godina Shawaa Lixaa aanaa Ada'aa Bargaa xinxaluudha. Kana galmaan ga'uuf qorataan gosa qorannoo akkamtaa (qualitative research)fi ammamtaa (quantitative research) fayyadamee jira. Sababiin isaa qorannoo kana keessatti odeeffannoon guurame hiika kan argate bifa ibsaa(adeessaan)fi bifa lakkoofsaan waan ta'eefdha.Kana irratti Abiyfi warri biroo (2009:36)yoo ibsan “Qualitative research involves studies that do not attempt to quantify their results through statistical summary or analysis,”jedhu.

Dabalataan, Dastaan,(2002:20)”*Qorannoon mala kanaan(akkamtaan) gageeffamu odeeffannoo argate mala addeessaatiin ykn mala ibsaatiin dhiyyeessa,*”jedha. Sabiin isaa qorannoon mala kanaan gaggeeffamu odeeffannoo argate fakkeenya armaan gadii hordofuudhaan dhiyyeessa.

Daawwannaa----->waan daawwatame galmeessuu----->waan galmeessan haala gaariidhaan ibsuudha. Qorannoo kana keessattis kanumatu dhimma bahame. Gama biraatiin qorannoo kana keessatti odeeffannoon argame gadi fageenyaan ragaan deegaramee kan xiinxalamu waan ta'eefdha. Addunyaa,(2001:12) yaada kana yoocimsu “*ciminni qorannoo kannaa (akkamtaa) Akkam?Maaliif? gaaffilee jedhan kaasuufi gadi fageenyaan xiinxaaluu irratti human waan qabuuf amansiisuufi hubannoo bal'isuufis haala kan mijeessu ta'uu hubanna,*”jedha.Mala qorannoo ammamtaa kan fayyadameef immoo baay'ina dookumantii oddeeffannoo argachuuf sakkatta'ame lakkoofsaan ibsuufi kan ilaalaman keessaa immoo hagamtu hanqina qaba kan jedhu persentiitti jijjiiruun odeeffannoo argame mala kanaan qaacceessuuf. Mala qorannoo ammamtaa ilaalchisee Gayfi namoonni biroo, (2009:8) akkanatti ibsu.”*Ammamtaan waan argame gareedhaan qooduun lakkoofsaan kaa'uudhaan ibsuudha,*”jedhu. Haaluma kanaan kaayyoon qorannoo kanaas qaaccessa jechootaa gama seera Afaan Oromoo eeganii barreessuutiin: haala qabatamaa waldaalee IMX:Godina Shawaa Lixaa aanaa Ada'aa Bargaa kan jedhu irratti waan xiyyeeffatuuf qorattichi malleen kanatti dhimma bahee jira.

3.2.Madda Odeeffannoo

Maddi odeeffannoo qorannoo kanaa karaa lamaan yaaduun filataman. Isaanis maddi ragaa tokkoffaa odeeffannoon irraa argamu beeksisoota taappeellaafi ofibstuuwwan taappeellaarraa waldaalee IMX:aanaa Ada'aa Bargaa keessatti barreeffamanii argamanidha. Maddi odeeffannoo inni lammeeffaan waajjira Aadaafi Turzimii goddina Shawaa Lixaa aanaa Ada'aa Bargaa keessa jiraniif qaama dhimmi kun ilaallatudha. Qorrannoon kun kan adeemsifame qaaccessa jechootaa gama seera Afaan Oromoo eeganii qubeessuutiin: haala qabatamaa waldaalee IMX:Godina Shawaa Lixaa aanaa Ada'aa Bargaa irratti xiyyeefata. Kanaafuu ragaalee qabatamaafi amanamaa argachuuf qorataan meeshaalee funaansa ragaalee kan armaan oliitti fayyadamee jira.

3.3. Mala Iddatteessuu

Iddattoon Akkuma daangaa qorannichaa jalatti ibsamuuf yaalame, kanneen qorrannoon kun ilaallatu hundarraa odeeffannoo guuruun bu'a qabeessummaan isaa daran akka cimsu beekamaadha. Haata'umalee, humna qorataatii ol ta'a. Kunis, yeroo, baajataafi meeshaalee barbaachisan gahaatti argachuu waan gaafatuufidha. Kanaafuu, iddattoo gargaaramuun barbaachisaadha. Gosa qorannoo Akkamtaa keessatti baay'inaan haalota, gochoota, yookiin dhimmoota ibsuurratti waan xiyyeeffatuuf dhimmi iddattoo xiyyeeffannaa guddaa akka hinqabne Kumar, (2005:165) akkanatti ibsa, *"In qualitative research the issue of sampling has little significance as the main aim of most qualitative inquires is either to explore or describe the diversity in a situation, phenomenon, or issue."* Yaada hayyuu kanarraa waanti hubatamu qorannoo Akkamtaa keessatti dhimmi iddattoo filachuu kan nama rakkisu akka hintaane hubanna. kaayyoo qorrannichaa irratti hundaa'uun filatama. Qoratichi qorannoo geggeessuu keessatti iddattoon dhimma itti bahe gosa iddatteessuu keessaa miticarraadha. Malli kun kan filatameef mala qorannoo Akkamtaa keessatti qorataan kaayyoo qorrannoo isaa irratti hundaa'ee qaama ragaa qabatamaa naaf kennuu danda'u jedhee yaade irraa odeeffannoo fudhata. Kana ilaalchisee Kothari (2010:59) akkanatti ibsa, *"Non probability sampling is that sampling procedure which does not afford any bases for estimating the probability that each item in the population has of being included in the sample."* Kanaafuu, gosa iddatteessuu mit-carraa keessatti, qoratichi ta'e jedhee carraadhaan ala ofiisaatii iddattoo kan filatu ta'uu hubanna. Dabalataan, iddatteessuun mitcarraa yeroo baay'inni jamaa hinbeekamne yookiin tokkoo tokkoon addaan baasuufis rakkisaa ta'u kan fayyadamnu ta'uu Kumar (2005:177) akkanatti

dhiheessa, “*Non probability sampling designs are used when the number of elements in a population is either unknown or can not be individually identified.*” Kanumaan wal-qabatee, qoratichi gosa iddatteessuu mit-carraa kana keessaammoo gosa tokko kan ta’e iddatteessuu akkayyoo (purposive sampling) dhimma ba’ee jira. Sababnisaa, iddattoon filataman qabiyyee qorannichaafi kaayyoo qoratichaarratti waan hundaa’aniifidha. “*Akkayyoo kan jedhames ‘akka kaayyoo’ qorannichaatti ykn qoratichaatti odeeffataa ykn deebistoota filachuu waan ta’eef,*” (Addunyaa, 2011:67). Yaada kana cimsuun Sarantakos (2005:164) akkanatti ibsa. “*In this (purposive sampling) technique the researchers purposely choose subjects who in their opinion, are relevant to the project. The choice of respondents is guided by the judgement of the investigator.*” Yaada kanarraa wanti hubatamu qorataan tokko odeef-kennitoota dhimma sana itti dhiheenyaan nibeeku jedhee itti amanu ofiin murteessee kan filatu ta’uu hubanna. Kanumaan wal-qabatee, Jupp (2006) akka armaan gadiitti ibsa. “*Purposive sampling is a form of non probability sampling in which decisions concerning the individuals to be included in the sample are taken by the researcher, based up on a variety of criteria which may include specialist knowledge of the research issues or capacity and willingness to participate in the research,*” Yaada kanarraas iddatteessuun akkayyoo gosa iddatteessuu mitcarraa keessaa tokko akka ta’eefi kanneen qorannicharratti hirmaachuu qaban qabiyyee garaagaraarratti fakkeenyaaf, dhimmicha beekuurratti, gahumsaafi fedhiin hirmaachuurratti hundaa’uun qoratichaan kan murtaa’an ta’uu hubanna.

Gama birootiin, baay’ina iddattoo ilaalchisee qorannoo qulqulleeffataa keessatti xiyyeeffannaa ijoon haala, dhimma, adeemsa yookiin raawwii ibsuu waan ta’eef, barbaachisummaan isaa xiqqaa ta’uu Kumar (2005:181) akkanatti ibsa, “*In qualitative research, as the main focus is to explore or describe a situation, issue, process or phenomenon, the question of sample size is less important*” kanaafuu, gaaffiin baay’ina iddattoo ilaallatu barbaachisaa akka hintaane hubanna. Kanaafuu, qorannoo kanarratti qoratichi gosa iddatteessuu keessaa mit-carraafi achi jalatti immoo iddatteessuu akkayyoo dhimma ba’uun odeeffannoo guuree jira. Haaluma kanaan, milkaayina qorannoo kanaatiif odeeffannoon kan irraa funaanaman beeksisoota taappeellaafi ofibstuuwwan mana hojii waldaalee IMX: Godina Shawaa Lixaa aanaa Aada’aa Bargaa magaalaa Mugariifi Incinnii keessa jiran irraa odeeffannoo walitti qabateera. Magaalaan lamaan aanichaa kan filatamaniif waldaaleen IMX magaalota lamaan keessatti qofa waan jiraniif. Gamabirootiin, odeeffannoo argaman cimsuuf, Waajjira Aadaafi Turiizimii magaalawwan kana

keessa jiran keessaa qaama dhimmichi ilaallatu namoota lamaafi namoota magaalicha keessatti beeksisa taappeellaa barreessaa jiran nama lamaaf gaafannoon afaanii dhiyaateeraaf. Kunis, muuxannoo barreessitoonni beeksisaa sun hojii sanarratti qaban bu'uureffachuun iddateessuu darbaa dabarsaafi iddateessuu akkayyooti (snowball sampling and purposive sampling) fayyadamuudhaan filataman. Iddatteessuun darbaa dabarsaa adeemsa walitti hidhatiinsa qabuun iddattoo filachuu ta'uu Kumar (2005:179) yoo ibsu "*Snow ball sampling is the process of selecting a sample using a networks,*" jedha. Kanumaan walqabsiisee, malli iddateessuu kun waa'ee iddattoo odeeffannoo irraa guurrannuu yoobaay'inaan hinbeekne yookiin iddattoo muraasa qofa qunnamuu yoo barbaanne, kan ittifayyadamnu ta'uu ibsa. Kanaafuu, qoratichis odeef-kennitoota kana sababa hinbeekneef; akkasumas, iddattoo muraasa waan fayyadameef, gosa iddateessuu kanattis dhimma bahee jira.

3.4. Meeshaalee Funaansa Odeeffannoo

Meeshaaleen funaansa odeeffannoo kamiyyu dhibbaa dhibbatti odeeffannoo sirriifi fudhatama argamsiisuuf ga'aa ta'e akka hinjirre Kumar, (2005:19) yoo ibsu "*none of the methodes of data collection provides 100 percent accurate and reliable information*" jedha. Yaada kanarraa kan hubatamu, meeshaaleen odeeffannoon ittiin funaannamu kamiyyu hanqina qabaachuu akka danda'an hubanna. Haata'u malee, qorannoo kana gaggeessuuf qorattich meeshaalee mijattoofi odeeffannoo ga'aa niargamsiisu jedhee kan filate sakatta'a dookumeentii fi afgaaffiitti dhimma bahee jira.

3.4.1 Sakatta'a Dookumentii

Adeemsa qorannoo kana keessatti meeshaaleen ragaan ittiin funaannamu tokko dokmeentii sakkatta'uudha. Innis kan xiyyeeffatu beeksiisota taappeellaafi ofibstuwwan taappeellaarratti barreeffamanii jiran kan waldaalee IMX: godina Shawaa Lixaa Aanaa ada'aa Bargaa magaalota mugariifi Incinnii irratti xiyyeeffachuun odeeffannoo walitti qabateera. Yeroo dookumeentii sakatta'us iddoo tokko tokkootti yaadannoo barbaachisaa ta'e qabachuudhaan akkasumas suura kaasuudhaan hagam qulqullinaan barreeffaman kan jedhu gargar baasee xiinxaluudha. kanaafis mala akkamtaafi ammamtaatti fayyadamee jira.

3.4.2. Af-gaaffii

Af-gaaffiin qorannoo nama lama yookiin isaa oliin walitti dhufuun yaada sammuuhaa qaban tokko irratti kan waliin dubbatan ta'uu Kumer, (2005:123) yoo ibsu "*any person to person interaction between two or more individuals with specific purpose in mind is called an interview*" jedha. Kanumaan walqabsiisee Kothari, (2010) meeshaa odeeffannoo funaanuu kun gaaffii afaanii dhiyeessuufi afaaniin deebii kennuu irratti waan hundaa'eef caalmaadhaan qorannoo gadi fageenyaa barbaaduuf kan oolu ta'uu ibsa. Haaluma kanaan, qoratichi afgaffii dursa qopheeffachuudhaan odeefkenitootaf dhiyeessuudhaan odeeffannoo guurateera.

Walumaagalatti meeshaan kun kan namoota dhimmichi ilaallatuufi qoratichi eenyummaafi kaayyoo ofii ibsuun odeeffannoo irraa funaannatudha. Kanaafuu meeshaa funaansa odeeffannoo kanatti gargaaramuun qorannichi gaaffilee daanga'oofi banaa Afaan Oromootiin qopheessuun waajjira Aadaafi Turiizimii, namoota beeksisa taappeellaafi ofibstuwwan garaagaraa tapeellarra barreessuurratti bobba'an, dura bu'aawwan waldaalee sadiif, warra taappeellaa barreesisifachuun maxxanfatanii jiranii, mana maxxansaa magaalaa Hoolotaafi Waajjira Daldalaafi Industirii bulchiinsa aanaa magaalaa Hoolotaaf dhiyeessuun odeeffannoo walitti qabateera.

3.5. Mala Xiinxala Ragaalee

Ragaalee meeshaalee odeeffannoo adda addaatiin walitti qabaman duraafi duubaan boqonnaa afur keessatti dhiyaatan. Haaluma kanaan malli raga qaaccessuufi hiikuu odeeffannoo mata duree qorannoo kanaa irratti argamee kan inni ittiin addeeffamee mala ammamtaafi akkamtaati. Malli ammamtaa baay'ina odeeffannoo sakatta'a dookummeentiin argame sana lakkoossaan eruu ykn haala ittiin ibsuu danda'amuun dhiyeessuu dha. Kunis gabateen dhibbantaadhaan ka'uun xiinxaluun kan dhiyaatu yemmuu ta'u malli akkamtaa immooodeeffannoo sakatta'a dookumeentiifi Af-gaaffiin argame sana jechootaan ibsuudha. Kunis kan jechootaan taa'aan xiinxaluun waantoota hanqina danddeettii qubeessuu Afaan Oromoo wldaalee IMX:tiif sababa ta'an meeshaalee roga garaa garaatiin akka adeemsa sirrii ta'utti waliin walbira qabaa xiinxaluun jechaan kan ibsi itti kennamedha. Sababni malli kun filatameef odeeffannoon qorannoo kanaa tooftaa kana lamaanniin yoohiikame caalaatti ifaafi qabatamaa ta'a jedhamee waan amanameefidha. Haaluma kana irratti hundaa'uun qorataan malleen kana lamaanitti dhimma ba'ee jira.

Boqonnaa Afur: Hikaafi Xiinxala Ragaalee

4.1. Ibsa Gabaabaa waa'ee Odeefkenitootaa ,Taappeellaawwaniifi Ofibsituuwwanii

Kaayyoon qorannoo kanaa qaaccessa jechootaa ganma seera Afaan Oromoo eeganii barreessuutiin: haala qabatamaa waldaalee IMX godina Shawaa Lixaa aanaa Ada'aa Bargaa qaacceffame ibsa barbaachisu waliin boqonnaa kana jalatti dhiyaatee jira. Odeeffannoon sassaabamee qaacceffame ibsa waliin dhiyaate kunis, madda ragaa tokkoffaafi lammeeffa fayyadamuun kan argamedha. Qorataaf madda raga tokkoffaa ta'uun oddeeffannoon kan irraa fudhatame barreeffamoota taappeellaafi ofibsituuwwandha.Maddi ragaa lammeffaa odefkenitootadha.Isaanis hojjetoota waajjira Aadaafi Turiizimii aanaa Ada'aa Bargaafi bulchiinsa magaalaa Hoolotaa, barreesitoota taappeellaa, warra taappeellaa barreesissifataniifi mana maxxansaa magaalaa hoolotaafi Waajjira Daldalaafi Industiriidh.

4.1.1.Ibsa Ragaa Odeeff kennitootaa

Gabatee1: Odeeffannoo Waliigalaa Odeef-Kennitootaa

T / L	Saala		Sadarkaa barnootaa							Gosa barnoota ittiin eebbifaman		Afaan caalaa danda'an		Muuxannoo hojii	
		Bakka hojii	MA	DIG	Dipilomaa	Sartifikeetii	Sdarka2 ^{ffaa}	Sd1 ^{ffaaa}	Hinbarane	A/o	Kan biroo	A/ O	Kan biroo	Waggaa tokko	Waggaa lamaol
1	Dhi 1	Mana maxxnn			1						1	1			1
	Dha														
2	Dhi	w/Afi Turii		2							3	2			2
	Dha		1	1	1					1	1	3			3
3	Dhi	Barreesitoota		1			1				2			1	1
	Dha														
4	Dhi 3	w/IMX kan		2				1			3				3
	Dha														
5	Dhi	B/D/Indu sirrii		1				1			1				1
	Dha														

Odeeffannoo Af-gaaffiirraa fudhatame hojjettoonni Aadaafi Turiizimii aanaa Ada'aa Bargaafi bulchiinsa magaalaa Hoolotaa dhi.2, dha.3 waliigala hojjeetoota 5 yoota'an muuxxannoon hojii isaanii 2 waggaa 30,3 immoo waggaa(10-15) qabu. Sadarkaan barnootaa 2 Dippiloomaa,2 Digirii 1,MA akksumas warri taappeellaa barreessan dhiira 3,muuxannoon hojii 1waggaa 20,2 waaggaa, (5-7) kan qabanyoota'u sadarkaan barumsaa isaanii Digiriin1,Dippiloomaan1, kutaan101,umuriin isaanii1,waggaa,45,1,waggaa,30,1,waggaa,32dha. Ittigafatamtoonni waldaalee IMX saalli dhiirota,sadarkaan barnoota isaanii 2 Digirii,1,kutaa8, gosi barnootaa isaanii 2 Ikoonoomiksiidha. Muxannoon hojii isaanii 3 waggaa lamaa ol qabu. Oganaan Waajjirra Daldalaafi Industirii saalli dhiira, muxxannoon hojii waggaa lamaa ol,sadarkaan barnootaa,Digirii, gosi barnootaa ittiin eebbifame Oggansa human namaa yoota'u muxannoon hojii waggaa lamaa ol Afaan inni sirriitti danda'u Afaan Oromooti.

4.1.2.Ibsa Gabaabaa Waa'ee Beeksisootafi Taappeellwwanii Gabatee 2 Ibsa Gabaabaa Waa'ee Taappeellwaniifi Ofibsituuwwanii

	Akaakuu hnqinichaa	Gosoota hanqinichaa		Faca'insa hanqinichaa		
				Irra deddeebiin mul'ata	Darbee darbee mul'ata	Hin mul'atu
1	Hanqinoota caasaan walqabatan	Qubeessuu	Dubachiiftuu dheeressuufi gabaabsuu			
			Dubbifamaa jabeessuufi laafisuu			
			Dogoggora qub-guddeessaa			
			Dogoggora irra butaafi hudhaa			
			Dogoggora qubee afaan Oromoo adda baasuu dhabuun uumamu			
2	Hanqinoota hiikaan wal qabatan		Walqabsiistuu/fi/ akka jecha of danda'ootti barreessuu -Hanqinoota Afaan Oromoo gara afaan birootti jijjiiruuf jecha uumaman -Fayyadama jechoota mijatoo hintaane -yaada hanquufi iftoomina hinqabne fayyadamuu -gabaaje seeraan alaafayyadamuu			

Kan odeeffannoon irraa fudhatame barreeffamoota taappeellaafi ofibsituuwwan taappeellaarratti xiqqaatanii barreeffaman kan aanaa Ada'aa Barga magaalaa Incinniifi Mugar yoota'u

baayinni taappeellaa magaalaa Mugar 17 kan magaalaa Incinnii 15 walitti 32 kan ilaalaman yootau of ibsituuwwan taappeellaa maagaalota laamaaniirratti xixxiqqaataanii barreeffaman kan xiinxalaman baay'nni isaanii 60 ta'an qaacceeffamaniiru. Walumaa galatti barreeffamoonni taappeellaafi of ibstuuwwan taappeellaarraa 92 dogoggora caasaafi hiikaan xiinxalamaniiru.

4.2. Xiinxala Ragaalee Sakkatta'a Dookumeentii

Hanqinoonni jechoota Afaan Oromoo gama seera eeganii barreessuutiin: haala qabatamaa wadaalee IMXtiin mul'atan maalfaa akka ta'an adda baasuutiin walqabatan akkuma boqonnaa sadii keessatti eerame ragaa qorannoo kanaaf barbaachisu walitti qabachuuf qorattichi sakkatta'a ragaalee dokumeentii gaggeessee jira. Sakatta'insi ragaalee taasifame barreeffamoota taappeellaafi ofibsituuwwan taappeellaarratti barreeffamanii jiran kan waldaalee IMX qorannoo kana keessatti hammattaman jechoota Afaan Oromoo seera eeganii qubeessuutiin qabatamaan doggorri mula'tu maal maal akkata'e agarsiisuuf dookumeentiiwwan fudhataman kutaa kana jalatti xiinxalmaniiru.

4.2.1. Hanqina Qubeessuu Waliin Walqabatan

Qubeessuu keessatti wantoota sagaleen walqabatan hedduu ilaaluun nidanda'ma. Kanaaf qaaccessa kana jalatti qubee dubbifamaa seeraan ala jabeessuufi laaffisuu, dubbachiiftuu seeraanala dheeressuufi gabaabsuu haala gaariin qaacceffamanii jiru. Akkasumas dogoggora iti fayyadama qubguddeessaa, irrabutaa, hudhaafi kanneen biroo bifa armaan gadiin duraafi boodaan qaacceffamanii jiru.

4.2.1.1. Qubee Dubbifamaa Seeraan Ala Jabeessuufi Laaffisuu

Brreeffamoota taappeellaa waldaalee IMX keessa jechoonni Afaan Oromoo yeroo barreeffaman qubee dubbifamaa seeraan ala iddoo laafuu qabutti jabaatee kanjabaatee barreeffamuu qabummoo laafee barreeffamuun nimu'lata. Haalli kun immoo ergaa barreeffama tokkoo nijijjira. Akkasuma qubeen dubbachiiftuu gosa tokkoo seeraan ala dheeressuunfi gabaabsuunis hiika jechaa nijijjiira. Kanaafuu qaaccessi kun kan nutti mul'su rakkoon qubeessuu barreeffamoota taappeellaa waldaalee IMX keessa akka jiru hubanna. Ragaawwan asii gaditti qaacceffamanii jiranis kana kandhugomsanidha.

Gabatee:3 Dogoggora qubee dubbifamaa jabeessuufi laaffisuu

DogoggoraTaappeellaafi ofibsituu qubee dubbifamaa jabeessuufi laaffisuurratti mula'tan.	Kan ta'uu qaban
3A. Waajjira Waldaa hojii Gamtaa Qusanoofi liqii Garii Maagaalaa Incinnii Ganda 01	Waajjira Waldaa Hojii Gamtaa Qusannoofi Liqii Garii Magaalaa Incinnii Ganda 01
3B .Go/Sh/Li/A/A/Bargaatti Waldaa Sharkumaa IMX Taarkuu, Diribee fi Baacaa Hojii Elektirooniksii	Go/Sh/Li/A/A/ Bargaattis Shairikummaa IMX Taarkuu, Dirribee fi Baacaa Hojii Elektirooniksii
3C. Mushuroo ni Hojanaa	Mushirroo ni Hojjenna
3D. Shuruubaa ni hojana	Shurrubbaa ni hojjenna
3E. Gidduu Gala Elektrooniksii Bakalcha Bari	Gidduu Gala Elektirooniksii Bakkalcha Bari
3F ,HOSAA'INAAOL WAAQA GUBAATTI MANA RIFEENSA DAJANEE	HOSAA'INAA OL WAAQA GUBBAATTI MANA RIFENSA DAJANEE
3G, Tajaajila kompuuteraa kenunuu	Tajaajila kompuuteraa kenninu

Odeeffannoo tokko tokko keessatti kanaan dura Afaan Oromoo keessatti haala hinbaratamneen qubeen iddoo malee jabbaatanii yookiin laafanii yeroo barreeffaman nimul'ata.Haata'u malee dubbifamaa seera malee jabeessuun yookiin laaffisuun jijjiirama fiduu akka danda'uu niibsu.(Abarraafi warra biroo,1995:27)Taappeellaawwan armaan olii 3A-3Etti barreeffamman keessatti meehaala kana haa'ilaallu.3Akeessatti jechoota /**qusanoofi Incinnii**/ keessatti qubeen /n/ jabaatee osoo barreeffamuu qabuu laafee barreeffamuun isaa hiika jechoota kanneen jedhan irratti jijjiirama fidee jira. /qusannoo,Incinnii/ta'anii osoo barreeffaman gaarriidha. Taappeellaa 3B irratti jecha /**Sharikumaa**/ jedhu keessatti qubeen dubbifamaan /m/jabaatee osoo barreeffamuu qabuu laafee barreeffameejira.Kanaaf haala kanaan sirreeffamee barreeffamuu qaba./**shairikummaa**/ dabalataan jechi/**Diribee**/ jedhu keessattis qubeen dubbifamaa /r/ jabaatee barreeffamuun/**Dirribee**/ ta'ee barreeffamuu qaba. Of ibsituu 3C keessatti jechi /**hojjena**/jedhu

keessaatti qubeen dubbiffamaa /n/ jabaachuun /ni**hojjenna**/ ta'ee barreeffamuu qaba. OfibsituuD keessatti jechi /**shurubaa**/ keessatti qubeen dubifamaa /r/fi/b/ jabaatee barreeffamuun /**shurrubbaa**/ jedhamee barreeffamuu qaba. Ofibsituuwwan3E keessatti immoo **lektroonksii**/e/jedhu keessatti qubee dubbifamaa/t/fi /r/ gidduutti saagiduu fayyadamuun /**Elektirooniksii**/ jedhamee barreeffamuu qaba.

OFibsituuwwan 3Ffi 3G keessatti immoo jechoonni /**gubaatti**/fi /**kenunuu**/ jedhan keessatti qubeen dubbifamaa /b/fi/n/ osoo jabaachuu qabanii laafanii barreeffamanii jiru. Kanaaf haala kanaan sirreeffamanii yoobarreeffaman /**gubbatti**/fi /**kenninu**/ tanii barreeffamuu qabu.

4.2.1.2. Sagalee Dubbachiiftuu Seeraan Ala dheeressuufi Gabaabsuu

Sagalee dubbachiisaa irratti hundaa'uun jecha tokko sagalee dheeraa yookin gabaabaa jechuu dandeenya. Barreeffama taappeellaa waldaalee IMX xiinxalaman keessattis seerri barreeffama Afaan Oromoo sagalee dubbachuustuu idoo barbaachisaa ta'etti dheeressuufi gabaabsuu seeraan hojjiirra oolee hinjiru. Rakkooleen sagalee dubbachiisaa bakka dheerachuu qabutti gabaabsuu bakka dheeratutti qabutti immo gabaabbattee barreeffamee jira. Rakkoon kun immoo ergaa barreeffamichi dabaru barbaade gufachiisa. Dhugummaa dogoggora kanaas qoratichi dogoggora kan jedheefi sirreeffamasaa waliin gabatee armaan gadiin ka'ee jira.

Gabatee 4, Dogoggora Dubbachiiiftuu Dheeressuufi Gabaabsuu

Taappeellaafi of ibsituuwwaa dogoggora qubee qaban	Kan ta'uu qabu
4A. W.Fiirin Isaanii Hojii Suphaa Sibilaa	Waldaa Firiin Isaanii Hojii Suphaa Sibiilaa
4B. Go/Sh/LI/A/A/Bargaa Magaalaa Mugartti Waldaa Gamtaa Waliin guddina Hojii Dhiyessa Mashinaafi Konklaata	GO/Sh/Li/A/A/Brgaatti Waldaa Gamtaa Waliin Guddinnaa Hojii Dhiyeessa Maashinaafi Konkolaataa
4C. Go/Sh/LI/A/A/Bargaa magaalaa Mugaritti Waldaa Sharikumma Biraanufi Hayilu Hojii Huccuu Hodha	Go/ Sh//Li/ A/A/Bargaa Magaalaa Mugaritti Waldaa Sharikkummaa Biraanuufi Hayiluu hojii huccuu Hodhaa
4D, BAAGA NAGAAAN DHUUF TAN	BAGA NAGAAAN DHUFTAN
4E, MANARIFEENSA BHT	MANA RIFEENSAA BHT
4F, Zayitaa Motoraa Adda Addaa	Zayita Motoraa Adda Addaa
4G, Tajaajila Diishii Hidhuufi Guutu	Tajaajila Diishii Hidhuufi Guutuu

Hanqina caasaa afaanii keessaa tokko dogoggora qubee dubbachiiftuu seeraan ala dheeressuufi gabaabsuu beeksisoota taappeellaa fi ofibstuuwwan haala qabatmaa waldaalee IMX mgaalaa Mugarfi Incinniirrati nimu'lata. Barreefamoota Afaan Oromoo waldaalee IMX taappeellaa jiran keessaa harki caalu yooxiqqate qubeen tokko yookiin lama bifa garaagaraatiin itti dabalamuun yookiin keessaa hirrachuun bal'inaan nimulata. Beeksisoonni taappeellaa armaan olitti nis kanuma nuuf mirkaneessu. Barreeffamoota Afaan Oromoo Beeksisoota taappeellaa 4AEtti argaman keessatti hanqinoota garaagaratu mul'ata. Kanneen keessaa tokko taappeellaa 4A keessatti jechi/**Fiirin**/ jedhu birsaga duraa keessatti dubbachiiftuu/i/ seeraan ala dheerachuun kan barreeffamte yoota'u birsaga lammaffaa keessatti immoo seeraan ala gabaabbatee barreeffamtee jirti. Dabalataanis jecha /**siblaa**/ jedhu keessatti dubbachiiftuun /i/ dheerachuu osoo qabduu gababbatee barreeffamtee jirti.

walumaagalatti Barreeffamichi osoo haala kanaan barreeffame gaariidha./**Firiin**/fi /**Sibiilaa**/ taappeellaa 4B keessatti immoo jecha/ **dhiyessa**/ jedhu keessatti dubbachiiftuun /e/ birsaga lammaffaa keessatti dheerattee osoo barreeffamuu qabduu gabaabbatee barreeffamtee jirti. /**dhiyeessa**/ taatee osoo sirrffamte gaariidha. Jecha /**Mashina**/ jedhu keessattis birsaga jalqabaa

keessatti dheerattee barreeffamuu osoo qabduu gabaabbatee barreeffamte. Kanaaf osoo haala kanaan sirreeffamte gaariidha./maashina/haaluma walfakkatuun jecha /konkolataa/ jedhu keessattis birsaga sadaffaa keessatti qubeen dubbachiiftuu /a/seeraan ala gabaabbatee barreeffamtee jirti.

Kanaaf /**konkolaataa**/ jedhamuun osoo sirreeffamte gaariidha./**Sharikumma, Biraanu, Hayiluufi Hodha** / jedhan keessatti qubeen dubbachiiftuu /a/fi/u/ birsaga dhumaa jechoota kanneen irratti nimul'ata. Kanaaf beeksisa kana keessatti jechoonni kun osoo haala kanaan barreeffaman gaariidha. /**Sharikummaa, Biraanuu, hayiluufi hodhaa**/ta'uu qabu. Haaluma walfakkatuun taappeellaafi ofibsituuwwan 4Dfi 4E irratti jechoota **RIFEENSA**/jedhan keessatti /**BAAGA ,DHUUFATAN**/ qubeen dubbachiiftuu /a/ seeraan ala dheerachuufi gabaabbachuun barreeffamtee jirti. Kanaaf jechoonni kun /**DHUFTAN,FI RIFEENSAA**/ta'anii yoo sirreeffaman gaariidha. Dabalataan jechoonni 4Ffi 4G /**zaayitaafi guutu**jedhan/**zayitafi /guutuu**/ta'anii barreeffamuu qabu.

4.2.1.3. Hanqina itti fayyadama qubguddeessaa

Barreeffamni kamiyyu seera barreeffama affaan barreeffamu sanaa eegee barreeffamuu qaba. Barreeffama keessatti qubguddeessa gargaaramuun seera barreeffama afaanii keessaa tokko akka ta'e nibeekama. Yaada kana Tasfaayeen (1991) yooibsu “*yoomaqaa namaa barreessinu, jalqaba himaarratti ,jalqaba bo'oowwan walaloorratti, kallattiiwwan, maqaa magaalotaa, maqaa biyootaa garaa garaa, arrdiilee, tibbootaa,k.k.f. qubee guddaan faayyadamna qabna,*”jedha.

Kanuma bu'uura godhachuun barreeffamoota sakatta'aman yoo ilaalu immoo seerri qub guddessaa hojiirraa oolee hinmulla'atu. Hanqinoonni barreeffama kana keessatti bal'inaan mul'atu immoo ergaa gufachiisuu yoobatillee seera barreeffama Afaan Oromoo gufachiisee jira. Seeraan ala jechoota jidduu himaatti qubee dubbifamaa gargaaramuuti bal'inaan mul'ata. Kanas gabatee armaan gadiirraa mirkaneeffachuun nidanda'ama.

Gabatee 5 Dogoggora Qub-Guddeessaa

Taappeellaafi Ofibsituuwwan Dogoggora Qub-guddeessaa qaban	Kan Ta'uu qabu
5A.Waldaa Imx keenya Hojii Baaltinnaa mana shayii	Waldaa IMX Keenya Hojii Baaltinnaa Mana Shayii
5.B.Waldaa IMX paaRIIs Hojii shARaa Hidhuufi Eegumsaa	Waldaa IMX Paariis Hojii Sharaa Hidhuufi Eegumsaa
5.C.waldaa IMX olaaNtuu kompiitaraa Fotokoppiifiisteeshinari	Waldaaa IMX Olaantuu Kompiitaraa,Fotokoppiifi Isteeshinari
5.D.Waldaa IMX sadan Ada'aa	Waldaa IMX Sadan Ada'aa
5. E.wal.Hodhaa Huuccuu odaa barii	Waldaa Huccuu Hodhaa Odaa Bari jedhamee yoo sirreeffame gaariidha.

Odeeffannoon olitti dhiyaate kun magaalaa Incinnii naannoo waajjiraalee mootummaa garaagaraa itti argamanfi magaalaa Mugar naannoo bulchiinsa magaalaa Mugar jiran irraa fudhatamedha.Akkuma barreeffamoota armaan olii irraa hubachuun danda'amu fayyadama caasaa Afaan Oromoo osoo hin eegiin barreeffamanii jiru. Dogoggorri kun kan inni mul'atu gama qubee xiqqaa iddoo maleetti fayyadamuutiin ,ittifayyadama duraaduuba jechaairrattifi gabaajee seeraan alaa fayyadamuurratti nimul'ata.Taappeellaa 5A irratti jechoonni **keenya, manafi shayii** jedhan qubeexiqqaan egalamanii yoo barreeffaman taappeellama kana irratti jechoonni biroon qubee guddaan eegaluun barreeffaman.Akka seera barreeffama Afaan Oromootti haala kanaan walmakanii barreessuun hindanda'mu.Odeeffannoo taappeellaa 5BfiC irratti immoo ,jechoonni s, **PaaRii,ShaRaa** odeeffannoo 5c keessatti jechi **olaaNtuu** jedhan haalkanaan barreeffamanii mul'atu.Akka seera barreeffa Afaan Oromootti jechoonni yoo barreeffaman guutummaa guutuutti qubee guddaan barreeffamuu yookaan jalqaba jechaarraatti akka barbaachisummaa isaaniitti barreeffamu. Jechoota armaan olii keessatti garuu dogoggorri ittifayyadama qub-guddeessaa nimul'ata. Kanaaf osoo haala kanaan sirreeffame **Paariis, Shaaraafi Olaantuu** jedhamee yoo sirreeffame gaariidha.

Odeeffannoo taappeellaa 5 Dfi 5E keessatti dogoggorri mul'atan qubee guddaafi qubee xiqqaa iddoo malee fayyadamuu ,dubbachiiftuu iddoo malee dheeressuufi gabaabsuu ,

6gabaajee seeraan alaa fayyadamuufi duraa duuba jechaa eeguu dhabuu nimul'ata.Meehaala kana tokko tokkoon haa'ilaallu.Jecha /**huuccuu**/jedhu keessatti qubeen dubbachiiftuu /u/birsaga duraa keessatti seeraan ala dheeratee barreeffamtee jirti. Kanaafuu qubeen dubbachiiftuu /u/birsaga duraa keessatti gabaabchuun jechi/**huuccuu**/jedhamuun barreeffamuu qaba.Gama biraatiin beeksisa armaan olii keessatti jechoota barreeffaman yoo ilaalle tokko tokkoon jalqaba jechaa irratti qubee guddaan kan eegalan yoota'u jechoonni muraasni immoo jalqaba jechaarratti qubee xiqqaan eegalanii jiru.Fakkeenyaaf jechoonni /**Hohaa**/fi /**Huccuu**/ qubee guddaan eegalan. Jechoonni/**odaa**/fi /**barii**/qubee xiqqaan eegalaman.Barreeffamni haala kanaan barreeffamu seera barreeffama Afaan Oromoo kan hineegineefi miidhagina barreeffamichaa niballeessa.Kanaaf haala gabatee keessattiin yoo sirreeffame gaariidha.

Gama biraatiin beeksisa armaan olii keessatti hanqinni gabaajee seeraan ala fayyadamuu nimul'ta.

Gabaajee jechuun jechoota barreeffaman tokko keessatti qubee jalqabaa funaanuun amala gababsanii barreessuuti.(Geetaachoo, 2016:62) akka yaada kanarraa hubachuun danda'amutti gabaajeen jechoota barreeffamanii jiran keessaa kan barbaanne qofa filannee qubee guddaan barreessuu osoo hintaane jechoota barreeffama sana keesa jirankan san salphaatti hiiki isaanii hubatamuu danda'u jennee yaannu irraa qubee jalqabaa qofa funaanuun qubee guddaan barreessina. Odeeffannoo armaan oliirraa akka hubanutti garuu jecha jalqabaa qofa funaanuun qubee guddaan barreessina. Oddffannoo armaan oliirraa akka hubannutti garuu jecha jalqabaa qofa fudhachuun jecha /waldaa/ jedhu /wal./jechuun barreeffameejira. Haala kana keessatti dogoggorri bifa laamaan nimul'ata. Tokko seerri gabaajee qubee jalqabaa qofa fudhachuun qubee guddan barreessuu yoota'u askeessatti qubee sadii kan walitti aanaan fudhachuun qubee quddaafi qubee xiqqaa walkeessa fayyadamee jira .Inni kaan immoo jechoota hubatamuu danda'an muraasa irraa qubee jalqabaa fudhachuun barreeffamuu qaba. Kanuma irraa ka'uun osoo beeksfni kun haala kanaan barreeffame gaarii ture./**W.H.H.Odaa Barii**. Dabalataan dogoggorri biroon Odeeffannoo armaan olii keessatti mul'atu duraa duuba jechaa eeguu dhabuutti .Beeksisa armaan olii keessatti maqaafimaqaan akka ibsamaqaatti iddoo waljijjiiree mul'ata.Akka seera caasaa Afaan Oromootti ibsi maqaa maaqaa ykn bamaqaa booda galuun

bakka waljijjiiranii jiru. Jechoonni kun iddoo waljijjiiruun isaanii immoo ergaa darbu sana gufachiisa.

4.2.1.4, Rakkoo Fayyadama Caasaa kan ibsu

Caasaan Afaan Oromoo kan beektonni haala kanaan ta'uu qaba jedhanii murteessanii sabichaaf kennan osoo hintaane kanuma hawaasichi walirraa dhaalaa dhufefideemudha. Isuma kana beektoonni xiin qooqaa moggasa ittikennuun akka barnootaaf tolutti qindeessuun dhiyeesanidha. Adeedmsi kunis seera mataa isaa qaba. Haata'u malee barreeffamoota taappeellaa armaan gadii irratti seerri kun cabee nimul'ata.

Gabatee 6 Hanqina Fayyadama caasaa

Hanqina Fyyadama Duraa duuba Jechaa	Kan Ta'uu Qabu
6 A, Mana Hodhaa Huuccuu Dhiraa fi Dubartii Warquu	Mana Huccuu Hodhaa Dhiiraa fi Duubartii Kan Warquu
6B, WALDAA HODHAA HUCCUU WALIIN GUDINAA	WALDAA HUCCUU HODHAA WALIIN GUDDINAA
6.C. Ijaarsa Manaa	Mana Ijaarsa
6.D. Suphaa Meeshaalee Elektirooniksii	Meeshaalee Eekitirooniksii Suphuu

Hanqinoota beeksisoota taappeellaa waldaalee IMX godina Shawaa Lixaa aanaa Ada'aa Bargaa keessatti mul'atan keessaa tokko duraaduuba jechootaa eeguu dhabuudha. Jechoota bakka isaanii malee fayyadamuun dogoggoraaf qabata akka ta'e ibsa, (Addunyaa, 2010) akkasumas duraa duubni jechootaa afaan adda addaaa akkaataa tajaajila kennanuun ilaalamuu qabu. (Susan, 1979:18) haata'u malee oddeeffannoo olii keessatti duraaduubni jechootaa caasaa gaalee Afaan Oromoo yoo cabsan argina.

Odeeffannoo 6A fi 6B keessatti kan ibsamuu qabu jecha **huccuu** jedhudha. Akka ibsaatti immoo kan galu **hodhaadha**. Sabaabiin isaa maqaan akka ibsa maqaatti yootajaajilu maqaaa yookiin bamaqaa booda galuun maalummaa maqaa sanii ibsa, (Geetaachoo, 2016:101) kanaaf osoo haala armaan oliin sirratee barreeffame gaariidha. Odeeffannoo 6C fi 6D keessattis haaluma

walfakkatuun jijjiiramni bakkaa ibsaafi ibsamaa nimul’ata. Walumaagalatti osoo dogoggora biroo dabalatee haala gabtee 6ffaa keessattiin sirreeffame gaariidha.

4.2.1.5. Dogoggora Irra Butaa

Irra buta jechuun jecha tokko keessatti qubeen dubbifamaa gosa adda addaa osoo dubbachiiftuu hindabalatiin yoowalitti aanee galu jechuudha. Seera barreeffama Afaan Oromoo keessatti jalqabaafi dhuma jechaarratti hingalu. Haata’u malee barreeffamoota taappeellaa Afaan Oromoo waldaalee IMX irratti adeemsi kun cabee jira. Kunis gabatee armaan gadiirratti nimul’ta.

Gabatee 7 Dogoggora Irrabutaa

Taappeellaa fi ofibsituu dogoggora irra butaa qaban	Kan Ta’uu qabu
7A.Sarara Ele k trikaa Diriirsuufi Suphuu	Sara Ele k trikaa Diriirsuufi Suphuu
7B S oftweerii adda addaa Fe’uu	S oftiweerii adda addaa fe’uu
7C. P rintiifi kopi	P irintiifi kopi

Afaan Oromoo keessatti cimdoomni qubee dubbifamaa jalqabaafi dhumarratti hingalu. Akka seera walfanomii Afaan Oromootti dubbifamaan jalqabafi dhumarratti waliin argamuu hin danda’an. (Adudyaa, 2010:72). Haata’u malee Ofibiisituwwan waldaalee IMX :magaalaa mugar fi Icinniitti caasaan fayyadama Afaan Oromoo kun cabee yoomul’atu argina. Akkuma odeeffannoo olii irraa hubachuun danda’amu jechoonni ofibsituu 7A, keessatti /**e**lectriika/ 5B, keessatti /**s**oftiweerii/ 7B, keessatti /**p**rintii/ 7C, keessatti /scan/ jedhan hundi seera caasaa Afaan Oromoorraa maqanii kan argamaniidha. Hanqinni mul’atus kan irra butaati. Kunis jalqabaafi dhuma jechaarratti dubbifamaan gosti garaagaraa akka wal hinfaanne beekuu dhuun irraa kan maddedha. Dabalataan caasaa barreeffama Afaan ingilizii akkuma jirutti Afaan Oromootiif oolchuun kan hinda nda’amne ta’uu isaa beekuu dhabuurra kan ka’edha. Haata’u malee yeroo hunda irrabuta keessatti kan irra butamu qubee dubbachiistuu /i/ dha. Ofibiisituwwan armaan olii keessatti garuu jechoonni kun seeraanala dubbachiiftuu /i/ osoo ofgidduu hingalchiin

hafanii jiru. kanaaf haala kanaan yoosirreeffaman gaariidha. **Elektirka, sooftiweerii, iskaaniifi piriintii**/ta'anii yoosirreeffaman gaariidha.

4.2.1.6.Dogoggora Fayyadama Qubee Afaan Oromoo Adda baasuu dhabuun uumamu

Afaan tokko afaan barreeffamaa ta'uuf qubee mataasaa qabachuun baay'ee barbaachisaadha. Afaan Oromoos qubee mataa isaa kanqabuufi seera barreeffama mataa isaa kan qabudha. Haata'u malee barreeffamoota taappeellaa muraasa irratti jechoota tokko tokkorratti seera barreeffama afaanichaan ala ba'anii yoobarreeffaman mul'atu.

Gabatee 8, Dogoggora qubee Afaan Oromoo adda baasuu dhabuun uumamu

Fayyadama dogoggora qubee	Kan ta'uu qabu
8A.Mana Maxxansaafi Coptera Yes IMX	Mana maxxansaafi KopuuteraYes IMX
8B.Scan	Iskaanii

Qubeen afaan tokko keessatti fayyadu akkuma jirutti afaan biroo keessatti fayyaduu dhiisuu nidanda'a.Fakkeenyaaf qubeewwan laatinii afaan Ingilizii keessatti tajaajila kennan Afaan Oromoo keessatti tajaajila hin kennan.Qubeewwan tokko tokkorratti bifa Afaan Oromootiif mijatuun madaqfamanii tajaajila kennaa jiru. Kanneen keessaa fakkeenyaaf sagalee hudhaa'/Afaan Oromootti dabaluu, jijjiiramni sagaleessuu qubeewwan /c/,/q/,fi/x/irratti mul'achuu, akkasumas, qubeewwan dacha /ch/,/dh/,/ny/,sh/fi/ph/ faa fayyadamuudha.

Knaan walqabatee bakka barbaachisutti dubbachiiftuu dheeressuufi dubbiffamaa jabeessuu maqaa dhahuun nidanda'ama. Haata'u malee beeksisoota taappeellaa tokko tokko keessatti qubeen dubbiffamaa Afaan Oromoo /c/sagalee kamiin akka bakka bu'u hubachuu dhabuun akkuma caasaa barreeffama Afaan Ingilizii keessatti tajaajila kennutti fayyadamuun dogoggorri yemmuu uumamu niargama. Kanas odeeffannoo gabatee armaan oliirraa hubachuun nidanda'ama. Akkuma taappeellaa armaan olii irraa hubachuun danda'amu jechoonni/computera/fi/scan/ jedhaman Afaan Oromoo keessatti bifa ergaa dabarsuu hindandeenyeen barreeffamanii argamu. Jechoota kanneen hunda keessatti qubeewwan dubbiffamaa /c/gara /k/tti jijjiiramuun /kopiitera/kopuutera/ jedhamee sirrachuu qaba.

Jechi/**scan**/ jedhu keessatti qubeen dubbachiiftuu /i/dura galuun dabalataan qubeewwan dubbifamaa /gara/**k**/tti jijjiramuun /**iskaan**/ jedhamee barreeffamuu qaba. Walumaagalatti dogoggora biroo dabalatee bifa armaan gadiin yoosirreeffame gaarii dha./**iskaanii**/

4.2.1.7. Fayyadama Hudhaarratti Hanqinoota mul'atan

Hudhaan qubee Afaan Oromoo keessaa akka dubbifamaa tokkootti kan taajaajiltudha.

Gabatee 9, Fayyadama hudhaarratti hanqinoota mul'atan

Taappeellaawwan itti fayyadama hudhaairratti hanqina qaban.	Kan ta'uu qabu
9A. Fay'aa ,Geetaachoofi Taayyee h'jii Ijaarsa waliigalaa	Hojii Ijaarsa Waliigalaa kan Fayisaa , Geetaachoofi Taayyee

Hudhaan /'/qubee Afaan Oromoo keessaa akka dubbifamaa tokkootti kan ilaalamu ta'uu nimirkanessu(Askaalee,1998, Abarraa,1995, Addunyaa,2010) kanummaan walqabsiisuun hudhaan Afaan Oromoo keessatti iddoo garaa garaatti tajaajiluuf kan oolu ta'uu kaa'u. Kanneen keessaa qubeen dubbachiiftuu gosti tokko lamaa olta'anii yoo walitti aananii dhufan dubbachiistuu gosa adda addaa gidduutti galuun tajaajila. Haata'u mallee odeeffannoo armaan olii keessatti jechoota /**Fay'aa**/fi /h'ii/ jedhu argina. Kanarraa kan nuti hubanu hudhaan bakka hin barbachifnetti gltee jirti. Jecha/**Fay'aa**/jedhu keessatti bakka qubee dubbifamaa /s/ galuun barreeffamtee argamti. Haata'u malee mallattoo hudhaafi qubeen/s/ firooma homaatuu hinqaban. Kanaafuu kallattii kamiinuu bakka walbu'uu hindanda'an. Kanaaf jechi /fay'aa /jedhu hiika qabeessa ta'e. Kanarraa ka'uun jechi /**fay'aa**/jedhu/faayisaa/jedhamee yoo barreeffame hiika qabeessa ta'a. Jecha lammeeffa keessatti jechi/h'jii/jedhu argina. Kanarraa kan nutti hubannu hudhaan bakka qubee dubbachiiftuu/**o**/ bu'uun barreeffamtee jirti. kanaaf jechichi hiika dhabeessa ta'eejira. kanaaf/**hojii**/ jedhamee yoosirreeffame gaariidha. Walumaagalatti dogoggora caasaa kanneen biroo dabalatee haala armaan oliin yoosirreeffame gaariidha.

4.2.2. Fayyadama Dogoggora Caasaafi Hiika jechootaa

4.2.2.1. Walqabsiistuu/ fi/Akkaof danda’atti fayyadamuu

Walqabsiistuun barreeffama tokko keessattijechaafi jecha, gaaleefi gaalee, ciroofi ciroofi himaafi hima walqabsiisuuf nutajaajilu. Isaanis warra ofdanda’oofi hirkattoo jedhamuun bakka lamatti qoodamu. Walqabsiistuun’ fi’gosa walqabsiistuu ofdanda’oo taatee wantoota caasaan isaanii walqixa ta’an walqabsiisti. Haata’u malee ofiishee ofdandeessee kan barreeffamtu osoo hintaane jechatti maxxantee barreeffamuu qabdi. Barreeffamoota taappeellaa waldaalee IMX keessatti garuu ofdandeessee qoffatti barreeffamtee jirti. Dhugummaa kanas kan mull’isu gabatee armaan gadii ilaaluun nidanda’ama.

Gabatee10,Walqabsiistuu’ fi’ Akka Jecha Ofdanda’ootti Fayyadamuu

Taappeellaawwan walqabsiistuu/fi/ Akka jecha ofdanda’aatti dogoggoraan fayyadaman	Kan ta’uuqabu
10,A.Waaldaa Shaarkuma Shawaayye fi Masarat Raabsa Bishaan Paasifiki	Waldaa Sharikumma Shawaayye fi Masarat Raabsa Bishaan Paasifiki
10,B,GO/Sh/Li/A/A Bargaa Magaalaa Mugaritti Waldaa Sharikummaa Masfiniifi Urga’aa Hojii Mukaa fi Sibiilaa	Go/ Sh/Li/A/A/Bargaa Magaalaa Mugaritti Waldaa Sharikummaa Masfiniifi Urga’aa Hojii Mukaafi Sibiilaa
10c,Mana Huccuu Hodhaa Aadaafi Ammayyaa Dhabaa fi Wanduu	Mana Huccuu Hodhaa Aadaafi Ammayyaa
10D,Daraartuu, Galaanaa fi Baqqalachi	Dhaabaafi Wandu Daraartuu, Galaanaafi Baqqalach
10E.Mana Foonii fi Girooserii Waldaa Sharikummaa Gaaddisa Odaa	Mana Fooniifi Girooserii Waldaa Sharkummaa Gaaddisa Odaa
10F,Meemoorii fi Fileeshii	Meemooriifi Fileeshii
9G,Chaappaa fi Naga’ee Maxxansuu	Chaappaafi Naga’ee
10H,Pirintii fi Kopii	Pirintii fi kopi
10I,Sarara Elektirikaa Diriirsuu fi Suphuu	Sarara Elektirikaa Diriirsuufi Suphuu

Dogoggora Fayyadama jechaa Beeksisoota taappeellaa waldaalee IMX:Godina Shawaa Lixaa Aanaa Ada’aa Bargaa keessatti akkuma hanqina caasaa jalatti dogoggorri qubee bifa garaa garaatiin mul’atu hanqina fayyadama jechaatti kanneen ilaalaman walqabsiistuu /fi/ akka jecha ofdanda’aatti fayyadamuu duraa duuba jechaa eeguu dhabuufi gabaajee seeraan alaa fayyadamuu

maqaa dhahuun nidanda'ama. Akkuma mataduree daangaa jechootaa jalatti ibsame walqabsiistuun 'fi' ulaagaalee caasaa hiika caasaafi xiinsagaa waan hinqabneef kophaa dhaabbatee barreeffamuu hindandeessuu.

(Askaalee, 1998:335). Haata'u malee odeeffannoo gadii keessatti walqabsiistuun kun kophaa of

Dandeessee yoodhaabbattuu argina. Odeeffannoo olii keessattii kophaa osoo hintaanee kanneen ibsi itti kennamee darbe keessattii dogoggorri kun nimul'ata. Kaanaaf akka gabatee armaan oliitti yoosirreeffame gaariidha.

4.2.2.2. Afaan Oromoo Gara Afaan Birootti Jijjiiruuf Jecha Hanqina Uumamu

Jijjiirraa jechuun akka waliigalaatti yaadaafi beekumsa afaan tokkoorraa gara Afaan birootti ceesisuu jechuudha. Afaanichi barreeffama yookaan haala Dubbiitiin akkasumas, mallattoodhaan (warra gurraan hindhageenyeeff) ta'uu nidanda'a. (Cristal, 1987), Nidafi Taber, (1982) jijjiirraaf hiika yoolaatan "jijjiirraan hiikafi ergaa barreeffamaa Afaan maddaarraa gara Afaan jijjiirratti (Target language) itti dabarsuudha." jedhu. Akka hiika kanaatti xiyyeeffannoon guddaan jijjiirraa ergaa dabarsuudha.

Gabatee11Afaan Oromoo gara afaan birootti jijjiiruuf jecha hanqina mul'atu

Dogoggora Taappeellaawwan Afaan Oromoo gara afaan birootti jijjiiruuf jecha Hanqina Uumamu	Kan ta'uu qabu
11A.Daraartuu,Galaanaafi Baqqalach Isteeshinarii ደራራቱ፤ገለናእናበቀለችኢስተሽነሪ	Isteeshinarii Daraartuu ,Galaanaa Baqqalach ደራራቱ፤ ገለናእና በቀለችኢስተሽነሪ
11B.Go/Sh/Li/A/A/BargaaMagaalaa MugarittiWaldaa Sharikummaa Biraanufi Hayilu Hojii Hucuu Hodhaa በም/ሽዋዞንበአደአበርጋወረዳሙገርብራኑእናሀይሉየልብስሰፈትሀ/ሽ/ማህበር	Go/Sh/Li/A/A/Bargaa Magaalaa Mugaritti Waldaa Sharikummaa Hojii Huccuu Hodhaa Biraanuufi Hayiluu በም/ሽዋዞንበአደአበርጋወረዳሙገርብራኑእናሀይሉየልብስሰፈትሀ/ሽ/ ማህበር
11c.Waldaa Shirkinnaa IMX Caaltuufi Hriyoota Isaanii Hojii Daldala Meeshaalee hIsteeshinarii ጫልቱእናጋደኞቻቸውየኢስተሽነሪኢቃንግድሽርከናማህበር H.H.G.Ittifayyadamtoota Waliin Guddachuu I/G/M. አብሮማደግየተጠቃምዎችሽማቸውብረትስራማህበርሀ/የተ/የሀ/ስ/ማህበር	Waldaa IMX Hojii Daldala Meeshaalee Isteeshinarii Caaltuufi Hiriyyoota Isaanii ጫልቱእናጋደኞቻቸውየኢስተሽነሪኢቃንግድሽርከናማህበር W.H.G.Itti Fayyadamttoota Waliin Guddina I/G/M/አብሮማደግየተጠቃምዎችሽማቸውብረትስራማህበርሀ/የተ/የሀ/ስ/ማህበር
11D,Ijaarsa Daandii	Daandii baasuu
11E,Hojii Bishaanii	Hojii Bishaan Baasuu
11F,Guyyaa Dhalootaa Barreessuu	Sirbootaafi Barreeffamoota Adda Addaa Fileeshiifi Meemooriirratti nifeena. Kabaja Guyyaa Dhalootaaf Waraqaa Niqopheessina.
11G,Sirbootafi Barreeffama Nifeena	Naga'ee Galii Niqopheesina
11H,Kaaridii Businasii	

Odeeffannoo armaan olitti argaman keessaatti hanqina Afaan Oromoo gara Afaan Oromootti jijjiiruuf jechaafi Seera caasaa jechootaa Afaan Oromoof xiyyeeffannoo kennuu dhisuun balinaan mul'ata.Kunis odeeffannoo 11A,keessatti **Daraartuu ,Galaanaafi Baqalach Isteeshinarii** jedha. Askeessatti bakki galumsa qabeeyaafi abbaa qabeenyaa waljijjiiree jira. Kanaaf osoo haala kanaan sirreeffame gaariidha. /Isteeshinarii **Daraartuu,Galaanaafi**

Baqalach/ maddi hanqinoota kanaa caasaa duraa-duuba barreeffama Afaan Amaaraa kallattumaan fuudhanii gara Afaan Oromootti jijjiiruu irraa madda. Kanaaf akkacaasaa duraa duuba barreeffama Afaan Oromoottiif mijatutti haala kanaan yoosirreeffame gaariidha. Sabaabiin isaa qabeeyaafi abbaa qabeenyichaa duraa-duubaan kaa'ee haga tokko ifa waan taasisuufi.

Taappeellaa 11 B, keessatti hanqinni jijjiirraa Afaan Oromoorraa gara Afaan birootti jijjiiruurratti mul'ata. Kunis dhiibbaa afaan biroo Afaan Oromoo irratti qabutti kallattii garaagaraan mul'ata. Akka fakeenyaatti/**sharikummaa**/jedhu jecha Afaan Amaaraa /**ሸርከም**/jedhurraa kallattumaan gara Afaan Oromootti kandhufedha. Hanqinni caasaa duraa duuba jechaa Afaan Oromoo eeguu dhabuun ergaa beeksisa taappeellaa kanaa irraa nimul'ata. Kanaaf haala gabatee armaan oliitiin yoosirreeffame gaariidha. Taappeellaa 11c keessatti haaluma walfakkaa tuun jechi Afaan Amaaraan / **ሸርከም**/jedhu Afaan Oromoo keessatti akkuma jirutti galchuufi caasaa barreeffama Afaan Amaaraa hordofuun Afaan Oromoo barreessuutti mul'ata. Kana irraa kan ka'e ergaan Afaan Oromootiin darbu irra caalaa xiyyeeffannoon barreeffamuu osoo qabuu bifa caasaa barreeffama Afaan Amaaraa hordofuun kan Afaan Amaaraa yeroo hordofu nimu'lata. Kunimmoo ergaa Afaan oromoon darbu irratti dhibbaaqaba. Kanaaf osoo haala gabatee armaan oliitiin sirreeffame gaariidha. Taappeellaa 11D, irratti immoo haala adda ta'etu mul'ata. Osoo Afaan Oromoo afaan hojii naannoo ta'ee jiruu Afaan Amaaraaf dursa kennuun Afaan Amaaraa jalqabatti guddisanii barreessuun Afaan Oromoo immoo jalatti xiqqeeffamee barreeffamee jira. Kana irraa kan nuti hubanu ilaalchi Afaan Amaraa Afaan Oromoo nicaala jedanii yaaduufi Afaan Oromoottiif ilaalchifi xiyyeeffannoon jiru xiqqaa ta,uu namatti mulisa.

Dabalataan taappeellaa kanaratti moggaasni maqaa dhaabbata dhuunfaa /Waliin guddina/jedhu gara Afaan Amaarattis yoojijjiiramu akkuma jirutti fudhatamuu osoo qabuu /**ኣብሮግደግ**/ kan jedhamutti jijjiiramee jira. Haata'u malee maqaaleen dhaabbilee dhuunfaa manneen barnootaa, hospitaalafi k.k.f°. Afaan maddaa waliin hidhata waan qabaniif jijjiiramuu kan hin qabne ta'uu (Susan, 1979) ibsa. Kanaafuu, jechichi Afaan Oromoo keessattis Afaan Amaaraa keessattis haala walfakkatuun /**ዋልፖራፍ**/ jedhamee sirreeffamuu qaba.

4.2.2.2.1. Afaan Maddaafi Afaan jijjiirraa walfudhachuu dhabuu

Afaan maddaafi afaan jijjiirraa walfudhaachuu dhabuu gaafa jedhamu afaan haadhaafi afaan lammaaffaa gidduu hiikni walfakkatu dhabamuu jechuudha.

Gabatee 12 Walfudhachuu dhabuu hiika Afaan Maddaa fi Aafaan jijjiirraa

Taappeellaaafi ofibsituuwwan itti fayyadama jechoota mijatoo hintaane	Kan ta'uu qabu
12A,Mana Miidhagina Dubartootaa Seenaa ሰናየሰቶቸየውበትሳሎን፤	Mana Miidhagina Dubartootaa Kan Seenaa ሰናየወበትሳሎን፡፡
12B,Mushurroo ni hojjenna ሙሽራኢንሞሽራለን፡፡	Mushurrooni miidhaqsina ሙሽራኢንሞሽራለን፡፡
12.Harkaafi Miila ni miidhagsina እጅእናእግርእናስወወለን፡፡	Qeensa Harkaafi miilaa nimiidhaqsina እጅ እና እግር እናስወወለን፡፡
12D.Shurruubbaa nihojjenna ሹሩባኢንሰራለን፡፡	Shurruubbaa nihoofna ሹሩባኢንሰራለን፡፡
12E.MANA RIFEENSA BHT ቢኢኦችጉጽጉርበት	MANA RIFEENSAA BHT ቢኢኦችጉጽጉርበት

Odeeffannoo jalqabaa keessatti jechi Seenaa jedhu Afaan lachuu keessatti tajaajila walfakkatuufi hiika walfakkatu hinqabu. Afaan Oromoo keessatti jechi/ **seenaa**/ jedhu afaan lachuu keessatti tajaajila walfakkatuufi hiika walfakkatu hinqabu. Afaan Orommoo keessatti jechi /seenaa/ jedhu bakka gochimaa galee ergaa akkana jedhu kan dabarsu fakkata.Mana dubartootaa lixaa kan jedhu dabarsa. Afaan Amaraa keessatti garuu /ሰና/ jedhu maqaa namaa bakka bu'uun beeksisicha keessatti ergaa ifa ta'e kenna. Kanaaf beeksisichi kan Afaan Orommoo **Mana miidhagina duubartootaa kan Seenaa** yoojedhame gaariidha. Gama biraan odeeffannoo kana jalatti akka ofibstuutti kandhiyaatan keessaa jechoonni **Mushuroo** nihojena, harkaafi miila nimiidhaksinafi Harkaafi miila nimiidhagsinafi Shurruubbaa ni**hojjenna**. Kanjedhan hiika Afaan Amaaraan kenname kanneen akkana /ሙሽራኢንሞሽራለን/፤ እጅእናእግርእናስወወለን፤ ሹሩባ ኢንሰራለን፡፡ Jedhan waliin hiikaan walhinargan.Walumaa galatti

qaamni beeksisa kana barreesse xiyyeeffannoon isaa kan Afaan Oromootiif kan hindhiphanne ta'uu isaaniifi beekumsa caasaa jechaa kan Afaan Oromoo kanhinqabne, calluma jedhanii kan hojii kanatti bobba'an ta'uuisaanii wantoonni namatti mul'isan nijiru. Kannaafi beeksifni kuniifi ofibsituuwwan achi jalatti barreeffaman osoo akka gabatee armaan oliitiin sirreeffaman gaariidha.

4.2.2.2.2. Fayyadama hiika Iftoomina Hinqabne

Barreeffamni tokko iftoomina qabaachuu qaba. Iftoomina jechuun ergaa dabarsuuf barbaanne tokko karaa seera qabeessa ta'een dubbisaa biraan ga'uu jechuudha. Kana gochuuf immoo barreessaan ga'een isaa olaanaadha. Osoo barreeffama tokko hinbarreessiin dura maalan barreessa ? Akkamttin baeerreessa ? Enyuufan brreessa jennee of gaafachuun barbaachisaadha. Yoo kanahintaane ergaan darbu iftoomina dhaba. Barreeffamoota taappeellaa waldaalee IMX irratis kanumatu mulata.

Gabatee 13, Fayyadama hiika iftoomina hin qabne

Taappeellaafi Ofibsituuwwan hiikni isaanii ifa hintaane.	Kan ta'uu qaban
13A, Mana Rifeensa Dajanee ደጀነዋንደችጸጉርበት	Mana Rifeensi Dhiirotaa itti sirreeffamu Kan Dajanee ደጀነዋንደችጸጉርበት
13B,WALDAA SHARIKUMMAA IMX MANA NYAATAAFI SHAAYII BQD	WALDAA SHARKUMMAA IMX Mana Nyaataafi SHaayii
12.Mana Maxxansaafi CopuuteraYes IMX	Mana Maxxansaafi Copuuteraa Yes

Odeeffannoo Armaan olii keessatti gabaajeen seeraan Alaa BQD jedhu keessatti nimul'ata.

Hiika gabaajee kanaa hubachuuf qorannoo biraa barbaachisa. Beeksifni tokko yeroo Barreeffamu jechoota ifa ta'aniifi salphaatti ergaan isaanii hubatamuu danda'anitti fayyadamuu qabna. Odeeffannoo13B keessattis /**Mana rifeensaa Dajanee**/ yeroo jedhu rifeensi dajanee mana mataa isaa akka qabutti kan ergaan isaa hubatamu Kanaaf isa Afaan Amaaraan

/ጸጂነጽጉርብት/ isa jedhu waliin hiika walqixa hinqabu. Kanarraa kannutti hubannu xiyyeeffannoo kan argate hiika isa kan afaan amaaraa malee kan Afaan Oromootiif akka birqabaatti barreeffamutu mul'ata. Kanaaf akka gabatee armaan oliitti yoosirreeffame gaariidha.

4.2.2.2.3 Yaada Hanquu Kandabarsan Fayyadamuu

Gabatee 14, yaada hanquu kandabarsan

Taappeeloota Yaada Hanquu Dabarsan	Kan Ta'uu qabu
14.A, Mana Qulqulleessaa Konkolaataa Fiqiruufi Guutamaa ፍቅሩናጉታማየመኪናእጥበት (ላባጀ)	Bakka Konkolaataan Itti qulqulleeffamu Kan Fiqiruufi Guutamaa ፍቅሩናጉታማየመኪናእጥበት (ላባጀ)
14B, Waajjira Waldaa Hojii Gamtaa Qusannoofi Liqii Gaarii Magaalaa Incinnii Ganda 01 በእኔጭኒከተማ 01 ቀበላዩጋርቁጠባናብድርህብረትማህበርጽፈትበት	Waajjira Waldaa hojii Gamtaa Qusannoofi Liqii Gaarii Fardaa Magaalaa Incinnii Ganda01 በእኔጭኒከተማ 01 ቀበላዩጋርቁጠባናብድርህብረትከራማህበርጽፈትበት
14C, Waldaa Shirkinnaa Ayinaaleem fa'aa	Waldaa Shirkinnaa Ayinaaleemfaa....

Akkuma odeeffannoo armaan olitti tarreeffaman irraa hubachuun danda'amu sababa hanqina jijjiirraa garaagarummaan dhaamsa dabarsuun barbaadamee afaan tokkoofi kanbiroo gidduutti nimul'ata. Fakkeenyaaf odeeffannoo 14A keessatti Afaan Oromootiin ergaan dhiyaate ifa miti. Akka yaada kana irraa hubachuun danda'amutti manichi kan konkolaataa qulqulleessaa Fiqiruufi guutamaa ta'uu isaa kan nutti himu malee akka isa kan Afaan Amaaraan barreeffamee Fiqiruufi Guutamaan hojii konkolata qulqulleessuurratti kan bobba'an ta'uu isaanii waanti ibsu tokkollee hinjiru. Kanaaf osoo haala gabatee oliitiin sirreeffame gaariidha.

Taappeellaa 14B, keessatti kan Afaan Amaaraan ibsame jechi/ጋፊ/ jedhu kan isa Afaan Oromoon ibsamee /gaarii/ kan jedhuun hiik isaa tokko miti. Akka Afaan Amaaraatiin ibsameetti hiikni inni qabu kan geejibaaf tajaajilu kan fardaan harkifumu yoota'u Kan Afaan Oromootiin ibsame immoo/waajjira waldaa hojii gamtaa qusannoofi liqii gaarii/ yoojedhu jechi /gaarii/jedhu yooorgan hiikadaansa,/misha/ jedhamanitti hiikama. Kanaaf taappeellaan Afaan Oromootiin barreeffame ergaan isaa ifatti hinhubatamu. Kanairra waanti hubatamu ergaa Afaan Oromoon darbuuf xiyyeeffannoon kennamu gadaanaa ta'uufi waanuma firraa basoo wayiif

barreeffamu fakkata. Kanaaf osoo haala gabatee keessaatiin sirreeffamee barreeffame gaariidha. Taappeellaa 12C irratti immoo kan akkas jedhu argina./**Waldaa Shirkinnaa Ayinaalemfaa/** beeksisa kana keessatti dogoggorri karaa lamaan mul'ata. Inni tokkoffaan jecha Afaan Amaaran/**ሽከፍ**/ akkuma jiruun fuudhanii Afaan Oromootiif fayyadamuu , dogoggorri inni ^{2ffaa} odeeffannoo guutuu dabarsuu dhabuudha. Taappeellaa kanarraa waldaan kun maal akka inni hojjetu waanti ibsu hinjiru. Kanaaf odeeffannoo guutuu hindabarsu.

Walumaa galatti gabateen armaan gadii kunis kan inni mul'isu hanqinoota beeksisoota taappeellaafi ofibsituuwwan xixiqoo taappeellaarraa walumaagalatti barreeffamoota Afaan Oromoo kanneen 92 ta'an qorrannichaaf filatamaniiru. Akka waliigalaatti rakkoon inni tokko kan biraa keessatti kan mul'atu yoota'u kanneen keessaa rakkoon qubeessuufi jijjiirraaf kanfilataman 60 yoota'an kanneen hafan immoo gabatee armaan gadii keessatti kaa'amaniiru.

Gabatee 15. Qaaccessa Ragaalee sakkatta'a dookumeentii

T/L	Gosoota dogoggoraa	Taappeellaawwan filataman		Kan dogoggora hin qabne		Kan dogoggora qaban	
		Lakkoofsa	%	Lakkoo fsa	%	lakkoo fsa	%
1	Qubeessuu	30	100	7	23.3	23	76.66
2	Tartiiba duraa duuba caasaa	17	100	4	23.5	13	76.4
3	Jijjiirraa	30	100	5	16.6	25	83.3
4	Gabaajee	15	100	5	33.3	10	66
	Waliigala	92	100	21	19.32	71	65.32

Akka gabateen armaan olii kun muli'sutti %76.6 dogoggora qubeessuu ,%76.4 hanqina caasaa duraa duuba jechaa ,%83.3 hanqina jijjiirraafi % 66 gabaajee seeraan alaa fayyadamuu kanqaban yoota'an walumaagalatti barreeffamoota taappeellaa waldaalee IMX godina Shawaa Lixaa aanaa Ada'aa Bargaatti barreeffamanii jiraan keessaa kan dogoggora hinqabne %19.3 yoota,u %65.3 kan dogoggoraan barreeffamandha.

4.3. Qaacceessa Ragaalee Af-Gaaffii

4.3.1 Qaaccessa Odeeffannoo Af-gaaffii Waajjira Aadaafi Turiizimii Aanaa Ada'aaBargaaf dhiyaate

Gaaffileen asitti dhiyaatan qulquullina barreeffama beeksisoonni taappeellaafi ofibstuuwwaan taappeellaarratti xixxiqqatanii barreeffaman haala qabatamaa waldaalee IMXtiin kan walqabatanidha. Kutaan kun dogoggora jecha afaan Oromoo seera eganii qubeessuutiin:haala qabatamaa waldaalee IMXtiin qulquullina barreeffama taappeellaafi ofibsituuwwanii eegsisuuf gaheen waajjira kanaa maal akka ta'e sakatta'uuf gaaffillee dhiyaatanidha. Gaaffilee kana keessaa gaaffiin beeksisoonni taappeellaa fi ofibsituuwwaan mana hojjii keessaa kan waldaalee IMX osoo barreeffamanii hinmaxxanfamiin waajjirri kun nilaalaa? Deebii seeran ilaalamaa hinture. Maliif seeraan ilaalamuu dide? Gaaffii kanaaf deebiin isaan deebisan hubbannoofi xiyyeeffannoo dhabuu waajjirichaarraa kan madde. Dabalataan waajjirri kun bara 2009 dura hojiin kun ga'eesaa ta'uurrattiyyu hubannoon inni qabu xiqaa ture. Kanaaf hojii idileeisaa godhatee qaama dhimmi ilaalu waliin ta'uun hojjechaa akka hinturre ibsan. Fuula duraaf dhimma kanarratti hojiin hojjetamuu qabu maali jettu? Gaaffii kanaaf deebiin isaan kennan bara 2009 laabsii waajjirri Aadaafi Turiizimii Oromiyaa baase nuqaqqabee waan jiruuf achirraa kaasee waajjirri keenya taappeellaa waldaalee IMX dabalatee kan maagaalaa aanaa sana keessa jiran sakkatta'uun kan dogoggora dhamjechaan maallattoo'X'irra dibaa jiraachuu isaanii yooibsan kanas dhugummaa isaa kanmirkaneessu ragaansuuraan deegaramme dhumarratti

nidhiyaata. Dabalataan waajjirichi ogyii Afaan Oromoo waan hinqabneef waajjira barnootaaa waliin ta'uun hojii kana raawwachaa kan jiru ta'uu isaanii ibsan. Akkasumas dogoggori jiru maal akka ta'eefi garamii garamitti akka sirreeffachuuqaban barreeffamaan kennaaa akka jiraniifi ragaa qabatamaa namoonni sirreefataa jiran waliin naargisisan. Gara fuula duraatti osoo barreeffamoonni kun hinmaxxanfamiin dogoggora kana xiqqeessuuf waajjrri kun maal hojjeechuu qaba jettu? Gaaffii kanaaf deebii isaan deebisan waajjira IMX dabalatee qaamni beeksisa taappeellaa maxxanfatan hunddi isaanii osoo waajjira kanaan sirrummaa isaa hinmirkanesifanne maxxanfachuu akka hinqabne hubannoo kennaa kan jiran ta'uu isaanii himan. Waajjirichi ogeessa Afaan Oromoo akka hinqabne armaan olitti kaastanii turtan qulqullina barreeffama kanaa eenyutti ilaalaa jira? Gaaffii kanaaf deebii isaan kennan fuula duraaf waajjirichi ogeessa afaan kanaa qacaruu kan ittideemu ta'a.

Ammaaf gauu, waajjira barnootaa waliin ta'uun hojjenna. Barreeffamoota taappeellaa maxxafamanii jiran irratti hanqinni mul'atu kanmaaliitti? Gaaffii kanaaf deebii isaan kennan dogoggora qubee duraa duuba caasaa afaan biroo hordofuun barreessuun Afaan Oromoo hiika dhabsiisuu, jechoota afaan biroo akkuma jirutti fudhachuun akka Afaan Oromootti barreessuu, Afaan Amaaraa akka sirriitti mul'tu ta'ee guddatee barreeffamuufi Afaan Oromoo osoo afaan hojii mootummaa naannoo ta'ee jiruu xiqqaatee maqaadhumaaf jecha barreeffamuu, Afaan Amaaraa dursanii barreessuu Afaan Oromoo booda barreessuufaatu bal'inaan mul'ata.

Gaaffii beeksisoonni taappeellaafi ofibsituuwwan mana hojii keessaa eenyuun barreeffamuu qaba jettu? Gaaffii kanaaf deebii isaan kennan ogeeyyii qaama seerrummaafi mana maxxansaa qabatanii wajjira Aadaafi Turiizimii waliinta'uun hojjechuuf eeyyamamoo ta'an barreeffamuu qaba. Gaaffii ogeeyyiin ulaagaa kana guuttatanii qaban aanaa Ada'aa Bargaa keessaa jiruu? Gaaffii kanaaf deebii isaan kennan hinjiran kanjedhudha. Gaaffii hanqinni kun akkamiin furamuu danda'aa? Gaaffii kanaaf deebiin isaan kennan nuti gochaa kanjiru erga barreeffama isaanii gulaaleefii booda mana maxxansaa beekamtii qabutti akka maxxansiifatan itti himna. Itti himuu duwwaa osoo hinta'iin amma barreefamni sun siratee odeeffannoo sirrii dabarsuu danda'utti nihordofna.

Walmaagalatti Waajjiirri kun maddi rakkoo kanaa maali jedheetu amana? Gaaffii jedhuuf deebii isaan kennan Afaan kanaaf xiyyeeffannoo kennuu dhabuu ogeessota afaan sanaatiin barreeffamuufi gulaalamuu dhabuu, beekumsiifi ilaalchi uummata Afaan Amaaraaf malee Afaa Oromoof qaban xiqqaa ta'uufi beekumsi caasaa duraa duuba afaanichaa dhabuu akka ta'e kaasan. Furmaanni isaa maal ta'uu danda'a? Gaaffii kanaaf deebii isaan kennan waajjira Adaafi Turiizimiin qofaa isaa furuu hindanda'u. Qaamni isaan ilaallatu hundi ogeeyyiin Afaan Oromoo, tajaajilamtoonni, qaamni taappeellaa barreesisiifatan kan barreessaniifi manni maxxansaa dogoggora kana hanbisuuf xiyyeeffannoon irratti hojjechuu qabu.

Walumaa galatti Af-gaaffii kutaa 1ffaa waajjira Aadaafi Turiizimii aanaa Ada'Aa Bargaarraa waanti hubatamu waajjiirri kun ogeessa ga'aa qabachuu batullee waajjira barnootaa waliin ta'uun qulqullina barreeffama taappeellaa eegisisuuf sochii qabatamaa keessa galee akka jiru ta'uu wantoonni qabatamaan mulisan nijiru. Kanas qoratichi sochiilee yoroo duraa tureefi yeroo booda qabataamaan raawwaatamaa jiru suuraan deegaree qabatamummaa isaa niargisiisa.

4.3. 2, Af-gaaffii Waajjira Aadaa Turiizimii Magaalaa Hoolotaaf Dhiyaate

Mata-dureen qorannoo koo”Qaaccessa Jechootaa Gama Seera Afaan Oromoo Eeganii Qubeessuutiin: Haala Qabatamaa Waldaalee IMXGodina Shawaa Lixaa Aanaa Ada’aa Bargaa” kan jedhu yoota’u daangaa qorannookootiin ala kanan baheef Aanaa Ada’aa Bargaa keessa manni maxxansaa waan hinjirreef odeeffannoo walitti dhufeenya mana maxxansaafi waajjira AadaafiTuriizimii gidduu jiru ilaalu waanan barbaadeef.

Gaaffiilee dhiyaatan keessaa gaaffiin mani maxxansaafi waajjirri Aadaafi turiizimii qulqullina barreeffa Afaan Oromoo eegsisuuf waliin nihojjettuu? Gaaffii kanaaf deebiin isaan kennan 2008 dura walitti dhufeenya hoomaa hinqabnu turre. Sababiin isaa mana maxxansaaf eeyyama hojii kankennu waajjira daldalaatti. Gabaa bilisaa waan ta'eef abbaan barbaade baafatee ittiin hojjechaa jira. Haalli kun qulqullina barreeffama taappeellaa Afaan Oromoo barreeffamu irratti ammam dhiibbaa fideera jettu? Dhibbaa inni fide baay'ee olaanaadha. Akkamitti?

Gaaffii kanaaf deebiin isaan kennan baay'een isaanii qomoon isaanii Oromoo kan hintaaneeffii Afaan Oromoo kan hinbeeknedha. Warrumtti Oromoo ta'an immoo ogummaa afaan kanaa warra qaban miti. Kannaaf afaanicha akkuma arganitti dogoggoraan barreessaa jiru. Hanqina kana furuuf gaheen waajjira kanaa maali jettu? Gaaffii kanaaf deebiin isaan kennan babra 2009 labsiin haaraa karaa waajjira Aadaafi Turiizimii Oromiyaa nuqaqqabeen isa irratti hundaa'uun haala gaariin hojii keessa galee jira. Gaaffii maal hojjechaa jirtu? Gaaffii jedhuuf deebiin isaan kennan mana maxxansaalee jiran sakatta'uun ga'umsa ogummaa kennaa kan jirru ta'uufi manni maxxansaallee jiran hundi barreeffama taappeellaa osoo barreessaniin dura wajjirri Aadaafi turiizimii akka ilaalu hubachisuun manni maxxansaallee baay'ee haala kanaan barreessaa akka jiran ibsan. Gaaffii ga'umsi ogummaa maal irratti hundoofanii kennitu?

Gaaffii kanaaf deebiin isaan kennan qulqullina hojii isaanii madaaluu, ogeessa Afaan Oromoo qabachuu isaanii mirkaneessuun akka kennan himan. Manni maxxansaa waajjira kana faana hojjechuuf fedhii qabuu? Gaaffii kanaaf deebiin isaan kennan fedhiin isaanii xiqqaadha. Maaliif? Gaaffii kanaaf deebiin isaan kennan hubannoo dhabuufi xiyyeeffannoon isaan afaanichaaf qaban xiqqaa ta'uu irraa akka madde ta'uu ibsan.

Walumaagalatti Af -gaaffii kana irraa waanti hubatamu wajjirri Aadaafi Turiizimii mana maxxansaa waliin yeroo dhiyoo as hojii kan jalqabeefi qulqullina barreeffama Afaan Oromoo beeksisoota taappeellaafi ofibiituuwwan mana hojii keessaa kan waldaalee IMX dabalatee akka eegamuuf abbummaan hojjechaa jiratullee qofaa isaa milkaa'uu akka hindandeenye nama hubachisa. Sababiin isaa hojii kana galmaan ga'uuf qaamni dhimmi kun ilaallatu warri taappeellaa barreesifatan, warri taappeellaa barreessan, ogeeyyiin afaanichaa, manni maxxansaa, hawaasni Oromoo dhimma kana hubachuu danda'u marti dhimmi kun kankooti jedhee irratti hojjechuu akka qabu namatti mulisa.

4.3.3. Qaaccessa Odeeffannoo Af-gaaffii Warra Taappeellaa Beekamtii Malee Barreessaniif Dhiyaate

Gaaffiin isaaniif dhiyaate kan jalqabaa namoonni hojii garaagaraarratti waldaalee Imxitiin gurmaa'anii jiran beeksisoota taappeellaa isin biratti barreeffatuu? Gaaffii kanaaf deebiin isaan deebisan eeyyee nibarreeffatu. Gaaffii waan barreeffamu issantu fidatamoo sinumatu barreessee kennaaf? Warri ofii isaanii barreeffatnii fidatanis jiru. Kan immoo waan barreeffamu sana jechaan nutti himu. Kan chaappaa waldaa isaaniirraa akka isaaniif barreeffamuuf fidatanis jiru. Gaaffii yeroo barreesitan irra deebitanii dogoggora jiru nisirreesituu? Gaaffii kanaaf deebiin isaan kennan amma beeknu irra deebinee nilaalla. Garuu iddoo tokko tokkotti dogoggorri haala nuti hubachuu hindandeenyeen nimul'ata.

Gaaffii irra caalaa dogoggorri isin muudatu kan maaliitti? Gaaffii kanaaf deebiin isaan kenan dogoggora qubeeti. Dogoggorri Afaan Oromoo gara afaan birootti jijjiiruuf jecha uumamu maali? Gaaffii kanaaf deebiin isaan kennan jechoota Afaan biroo akkuma jirutti fudhachuun barreessuu, Afaan Oromoo xiqqeesanii barreessuun Afaan Amaaraa guddatee akka mul'atutti akka barreeffamu taasisuufaati. Gaaffii gara fuula duraatti hojii kanaan ittifufuu barbaadduu? Deebiin isaan gaaffii kanaaf kennan eeyyee kan jedhu yoota'u gaaffii deegarsi isin barbaaddan maali? Deebiin isaan kennan osoo qaamni leenjii nuuf kennu jirate gaariidha. Gaaffii leenjiin isin barbaaddan maalirraatti? Gaaffii kanaaf deebiin isaan kennan haala waliigalaa barreeffamichaarraatti osoo ogeeyyiin afaanichaa leenjii nuuf kennan gaariidha. Afaan Oromoo abbamitti arge barreessuu nidanda'aa? Gaaffii kanaaf deebiin isaan kennan lakki baay'ee of

eeggannoo barbaada. Sababiin isaa qubeen tokko yoodogoggoraan barreeffame hiika jechaa nijijjiira.

Walumaagalatti af-gaaffii armaan oliirraa waanti hubatamu qaamni kun ogummaa barreeffama Afaan Oromoo osoo hinqabaatiin barreessaa kan jiran ta'uufi beekumsa dhabuurraa kanka'e dogoggoraan barreessaa kan jiran ta'uudha .Dabalataan qaamni dhimma kanarratti leenjji kennu osoo jiraate leenjiin ogummaa kana fooyyeffachuuf fedhii akka qaban hubanna.

4.3.4. Qaaccssa Odeeffannoo Af-gaaffii Mana Maxxansaa Tamanaa Seeraaf Dhiyaate

Kutaa kana jalatti dogoggora jechoota Afaan Oromoo gama seera afaanichaa eeganii qubeessuutiin: haala qabatamaa waldaalee IMXtiin qulquullina beeksisa taappeellaafi Ofibsituuwwan taappeellaarraa eguurratti haala mana maxxansaa keessa jiru sakkatta'uuf gaaffilee dhiyaatanidha.Gaaffileen Dhiyaatanis kan armaan gadii ta'u.

Waan barreesitan irra deebitanii dogoggora nilaaltuu? Deebiin isaan kennan yeroo dhiyoo asmalee baay'ee ilaalaa hinturre. Maaliif? Deebiin isaan kennan:- baay'ee namni kana hordofu ijaa hinjirreef guyyaa beellamaa eegnee waan isaan ajajatan barreesinee kenninaaf.Manni maxxansaa keessan ogeessa qabaa? Duri hinqabnu ture amma garuu yeroo boqonnaa ishee kan nugargartu barsiistuu Afaan Oromoo tokko qacarannee jira. Jedhan.Yeroo ammaa maal irraa kaatanii dogoggora barreeffamaa ilaaluu jalqabdan? Waajira Adaafi Turiizimiitu yeroo ammaa dogoggorri kun garamalee baballachuu isaarra ka'uun Akkeekkachiisa nuuf kenne.

Afaan Oromoo yeroo gara afaan biroottti jijjiirtan dogoggorri uumamu maali? Deebiin isaan kennan jechoota Afaan Oromoo bakka bu'an dhabuu akkuma jiruiitti kan afaan biroo fudhachuun Afaan Oromoo keessatti barreesina. Fakeenyaaf/መከራ/ jechuun barreessa ture.

Dabalataan Afaan Oromoo yoogara affan birootti Amaaaratti gaafa jijjiirru xiyyeeffannoon namootaa Afaan Amaaraa guddatee akka barreeffammmf barbaadu. Kanaaf xiyyeeffannoon barreeffama Afaan Oromootiif nuti laannu gadi aanaadha. Kanarraa kan ka'e caasaa afaan biroo hordofuun barreessun Afaan Oromoo barreessuun nimul'ta.

Fulduraaf rakkoon kun akkamiin furama jettanii yaaddu? Gaaffii kanaaf deebiin isaan kennan waajjirri Aadaafi Turiizimiifi manni maxxansaa ogeessota afaanichaa hirmaachisuun cimee waliin hojjechuu qaba. Hubannoo namoota waldaalee IMXitiin gurmaa'anii beeksisoota taappeellaafi of ibsituuwwan mana hojii isaanii barreeffamaan fidatanii akkamitti tilmaamtu? Deebii gaaffii kanaf kenname hojjetootuma manamaxxansaa dabalatee beekumsifi hubannoon

hawaasaa gadi aanaadha. Haawaasini Oromoo irra caalaan isaa Afaan Oromoo dubbachuu malee seerra afaanichaa eeganii barreessuu irratti beekumsa issan qaban xiqqaadha..Kana irraa kanka'e xiyyeeffannoon isaan afaanichaaf kennan gadi aanaadha.

irraa waantti hubatamu mana maxxansaa keessattis dogoggorri qubeessuu dabalatee kanneen biroos akka uumamaa turanii hubanna. Kanasirreessuuf immoo waajjira Aadaafi Turiizimii waliin hojjechaa kan jiran ta'uu hubana. Gamabiraatiin xiyyeeffannoofi beekumsi Afaan Oromoo seera eegganii baarreessuu irratti jiru hojjetoota mana maxxansaa dabalatee xiqqaa ta'uufi qaamni asirratti quuqama afaanichaa qabatee hojjetaa ture akka hinjire dogoggorri beeksisoota taappeellaa waldaalee IMX Godina Shawaa Lixaa Aanaa Ada'aa Barga keessa jiru raagaa guddaadha.

4.3.5 .Qaaccessa Odeeffannoo Afgaaffii Dura bu'oota Waldaalee IMX Taappeellaa Of

ibsituuwwan Mana Hojii keessaa Barreesisiifatani Maxxanfatanii jiraniif Dhiyaate
Gaaffiin isaaniif dhiyaate inni jalqabaa barreeffama kana eenyuti isiniif barreesse? Gaaffii kanaaf odeeffannoo garaa garaa kennanitti gafatamaan waldaa sharikummaa Biraanuufi Hayiluu hojii huccuu hodhaa akanatti deebisan. Manni maxxansaa chaappaa waldaa keenyaairra nuuf barreessan jedhe yooddeebisu ,waldaan gidduugala elektiroonksiifiwaldaan gamtaa waliin guddina hojjii dhiyeessa maashinaafi konkolaataa immoo unumatu barreessee waajjira IMX Aanaa Ada'aa Bargaatti geffate.Achii booda waajjirri IMX kallattumaan mana maxxasaa

deemnee akka barreesiifannee maxxanfannu nuuf eeyyame.Kanumarraa ka'uun magaalaa Hoolotaa deemnee maxxansiifanne.Jechuun deebisan.Gaaffii osoo mana maxxansaa hingeessin dura qaamni dogoggora qubeessuu isiniif ilaale hinjiruu?Gaaffii kanaaf deebiin isaan kennan nutis ilaalleera.Waajjirri IMXittiis ilaalleera. Gaaffii manni maxxansaa akkuma isin geffattanitti isiniif barreessumoo dogoggora niuumu?Gaaffii kanaaf deebiin isaan deebisan baay'ee nidogoggoru.Gaaffii yoo dogoggoran deebisanii sirreessuurratti fedhii qabuu? Gaaffii kanaaf deebiin isaan kennan yoo dogoggorri kan isaanii ta'e nisirreessu. Waajjirri Aadaafi Turiizimii qulqullina barreeffama taappeellaa keessanii eegsisuu irratti ga'een inni taphachaa jiru maali?

2009 irraa eegalee sochiin karaa waajjira Aadaafi Turiizimii jiru taappeellaa dogoggora qubeessuu dabalatee dogoggora duraa duuba caasaa jechaa eeguu dhabuu kkf akka sirreeffannuuf nutti himaa turanyeroo ammaagaruu,kan dogoggora qaban irratti mallattoo'X'irratti gochuun kan dogoggora jedhame faana akka sirreeffannuuf nuuf kennanii jiru.Dabalataanis mana maxxansaa beekamtii qabutti akka barreeffannuuf nu akeekkachiisanii jiru. Gaaffii dogoggoraa kana sirreeffachuuf fedhiin keessan maal fakkata? Gaaffii kanaaf deebiin isaan kennan fedhii qabna garuu, irra deebinee barreessuun baasii dabalataa waan qabuuf waldaaleen baayyeen taappeellaa malee hojjechaa jiru.

Gaaffii Afaan Oromoo dogoggoraan barreessuun dhiibbaa inni qabu maal jettu?Deebiin gaaffii kanaaf isaan deebisan ergaan darbuu qabu seeraan akka hindabare taasisa. Kun immoo guddina afaanichhaa irratti dhiibbaa qaba.Yaada jedhu deebisan.Gaaffii maddi dogoggora baarreeffama Afaan Oromoo maalidha jettanii yaaddu? Ogeeyyiin afaaniichaa hirmaachisuu dhabuu,seera caasaa Afaan Oromoo beekuu dhabuu ,barreeffamni Afaan Oromoo salphaadha jedhanii yaaduun abbumti arge akka argetti barreessuunfi dhiibbaa dogoggoraan barreeffamuun afaanichaa qabu hubachuu dhabu, jechuun deebisan.Gaaffii furmaanni hanqina kanaa maal?Gaaffii kanaaf deebiin isaan kennan waarri afaanicha irratti ogummaa qabaniin barreeffamuu qaba.

Walumaagalatti yaanniduubdeebii Af-gaaffii kanarraa hubachuun kandanda'mu xiyyeeffannoon barreeffama beeksisoota taappeellaafi ofibsituuwwan mana hojii keessaa haala qabatamaa waldaalee IMXittiin qulqullina jechoota Afaan Oromooseera eeganii qubeessuu irratti jiru laafaa ta'uusaati.Akkasumas, hirmaannaan ogeesotaa afaanichaa barreeffama kanarratti jiru laafaa ta'uu hubanna.Kanarraa ka'uun abbaamitti arge akka argeetti barreessuu irraa kan ka'e dogoggorri kallattii hedduun barreeffama kanarratti nimul'ata.Dhumarratti akka yaada furmaataatti isaan

kaasan ogeeyyiin afaanichaa kallattii argameen xiyyeeffannoon irratti hojjechuu akka qaban kaasan.

4.3.6. Qaacceessa Odeeffannoo Af-Gaaffii Dura Bu'aa Waajjira Daldalaafi Industirii Bulchiinsa Magaalaa Hoolotaaf Dhiyaate

Gaaffiin odefkennaaf dhiyaate inni jalqabaa gaaffii akkas jedhudha.

Waajjirri keessan yeroo mana maxxansaaf eeyyama kennu ulaagaa maal irratti hundaa'eeti?Gaaffii kanaaf deebiin naaf kenname kan armaan gadiiti. Meeshaalee suura ittiin kaasan kan akka kaameeraa, meeshaalee mana maxxansaaf tajaajilafaa jechuun deebise.gaaffiin ittiaanu ogummaa afaan ittinbarreessan sanaa qabachuun hin ilaalamuu? kan jedhu ture.Gaaffii kanaaf deebiin inni naaf kenne inni kun ulaagaa keessa hinjiru kan jedhu ture.Gaaffiin itti Aanu kun qulqullina barreeffama Afaan Oromoo irratti hagam dhibbaa geesisa jetta? Deebiin inni anaaf kenne dhibbaa baay'ee geesisuu nidanda'a. Garuu, qajeelfamni dhorku ijaa hinjirreef qaamni ulaagaa guutu marti eeyyama kana nifudhata, jechuun debiseejira.

Gaaffiifi deebii adeemsifame kanarraa wanti hubatamu maddi hanqina barreeffamoota taappeellaa waldaalee IMXtiif sababni guddaan namoonni ogummaa barreeffama Afaan Oromoo osoo hinqabaatiin hojii barreessuurratti bobba'uu isaaniiti jechuun nidanda'ama.

Boqonnaa Shan

Gudunfaafi Yaada Furmaataa

Qorannicha ilaalchisee boqonnaa kana jalatti gudunfaafi kallattiin furmaataa kennamee jira. Ragaalee xinxalamuuf qabxiilee ijoon qorrannichaa wantoonni ragaa gudunfaa jalatti dhiyaatanii jiru. Kana malees dhimma qorannichaa irratti addeeffame ilaalchisee raga qaacceedfamerraa hanqinoota argamaniif yaani furmaataa argamee jira.

5.1. Gudunfaa

Qorannoon kun qaacceessa jechootaa gama seeraa Afaan Oromoo eeganii qubeessuutiin: haala qabatamaa waldaalee IMX Godina Shawaa Lixaa Aanaa Ada'aa Bargaatti xiyyeeffatee kan gaggeeffamedha. Mataduree kanarratti qoratichi akka gaggeessu ka'umsa kanta'eef barreeffama Afaan Oromoo Taappeellaa waldaalee IMX irratti hanqina qubeessuu mula'tudha. Kaayyoon qorannichaa inni ijoon qulqullina jechootaa gama seera Afaan Oromoo eeganii qubeessuutiin haala qabatamaa waldaalee IMX Godina Shawaa Lixaa Aanaa Ada'aa Bargaata adda baasuun ibsuudha. Ibsa taasifamu kana keesattis, hanqinni adda addaa gama ogummaa qubeessuutiin beeksoota taappeellaafi ofibstuuwwan taappeellaarraaf haala qabatamaa waldaalee imx ttin mul'taniif yaada furmaataa kan kaa'edha. Xiinxala qorannichaaf bu'uura waan ta'uuf yaada hayyoonni adda addaa dandeettii qubeessuu ilaalchisee barreessan boqonnaa lama keessatti yaad rimee bal'aarra gara dhiphaatti mata duree xixiqqaa jalatti qooduun qorannoo isaatiif lafee dugdaa taasisee jira.

Dabalataan, qoratichi malli ijoon qorannicha ittiin gaggeesse mala Akamtaafi mala ammamtaati. Mala kanatti gargaaramuudhaan odeeffannoo funaannate ragaalees qaaccessee jira. Qorannoo kana keessatti qoratichi madda raga kanta'uufii barreeffamoota taappeellaafi of ibsituuwwan taappeellaarraakan waldaalee IMX aanicha keessa jiran hunda ilaalee odeeffannoo walitti qabatee ragaa qorannoo isaa taasifatee jira. Adeemsuma kanaan, ragaalee sakkatta'a dookumeentiifi af-gaaffiin walitti funaannaman mala akkamtaafi ammamtaan xiinxalee jira. Xiinxala taasifame kana keessatti dursa sakka'tta dookumantii taasisuun bu'aa achi keessatti argaman xiinxala af-gaaffiin mirkaneefamee jira. Xiinxala taasifamerraa bu'aan qorannicharraa argame haala armaan gadiin gaaffilee dhiyaataniif deebii kennuudhaan tarreeffamee jira.

1.Dandeettii qubeessuutiin walqabatee barreeffamoonni taappeellaafi ofibsituuwwan taappeellaarratti barreeffamanii jiran haala qabatamaa waldaalee IMXtiin seera afaanichaa eeganii qubeeffamuurratti hanqini bal'aan akka jiru mirkaneeffateera. Dabalataanis qubeessuu keessatti sagalee dheerachuu qaban gabaa bsuudhaan, kan gabaabbachuu qaban dheeressuun hiiki jechoota barreeffamichaa kan jallatu ta'uu bira ga'ameera. Akkasumas jecha jabaatee baeerreeffamuu qabu laaffisuun kan laafuu qabu jabeessun hiika jechaa jijjiiraa kan jiran ta'uu bira ga'ameera. Seera Afaanichaan ala qubee dubbifamaa sadii walitti aanee jecha tokko keeaassatti barreeffamuun ifati mul'atee jira. Ijaarsa caasaa afaanichaatiin walqabatee jechoonni hima keessatti iddoo tajaajila barbaachisaa ta'e kennuu danda'anitti galuu dhabuun barreeffamoota taappeellaafi ofibsituuwwan taappeellaarratti ifatti nimul'ata. Irra butaafi mallattoo hudhaarratti seeraan ala barreeffamanii jiraachuun barreeffama kanakeesa jiraahuun addaba'ee jira. Akkasumas gabaajee seeraan alaa fayyadamiifi walqabsiituu/fi/ akka jecha ofdanda'aatti qofaatti baasanii barreessuunis baay'naan akka jiru bira ga'meera.

Walumaagalatti barreeffamichi gama seera afaanichaa eeganii qubeessuuttiin : haala qabatamaa waldaalee IMXtiin hanqinni kallattii garaagaraan jiraachuufi hanqinoota kana keesaa hnqinni qubeessuufi hanqinni Afaan Oromoo gara afaan birootti jijjiiruurratti mula'tu isaan ol aanoo ta'uu isaanii qoratichi adda baasee jira.

2. Dandeettii qubeessuufi Afaan Oromoo gara afaan birootti jijjiiruuf jecha dogoggorri kallattii adda addaan barreeffamoota taappeellaafi ofibsituuwwan taappeellaa irratti barreeffamanii mul'atanirratti haala qabatamaa waldaalee IMXtiin akka inni mul'atu qoratichaan bira ga'ameera. Hanqinoonni gama kanaan mul'atanis kan armaan gadii ta'u.Yeroo Afaan Oromoorraa gara afaan birootti jijjiiran caasaa afaan maddaa dhisaniis kan afaan jijjiirraa hordofuun AM hiika dhabsiisuun akka mul'atu bira gameera. Jechoota afaan biroo akkuma jirutti fudhachuun akka jecha Afaan Oromooti dhimma ittibahuufi Afaan Amaaraa dura oolchuun Afaan Oromoo duuba fiduun barreeffamoota kana keessa akka jiru qorataan bira ga'eera. Dabalaataan hiikni AMfi AJ walfudhannaa dhabuufi hiika Afaan Oromoof xiyyeeffannoo kennuu dhabuudhaan akka inni ergaa guutuu hindabarsine taasisuu hanqinoota isaan ijoo ta'uu isaanii qabatamaan bira ga'ameera.

Walumaagalatti Afaan Oromoo gara afaan birootti jijjiiruurratti seera jijjiirraa osoo hinhordofiin akkuma arganitti ergaa darbuuf osoo xiyyeeffannoo hinkenniin barreessuun kallattii garaagaraan

barreeffamoota taappeellaa waldaalee IMX irratti hedduminaan kanmul'atu ta'uun qabatamaan bira ga'ameera.

3. Akka Argannoo qorannoo kanaatti hanqina Afaan Oromoo gama seera eeganii qubeessuutiin :haala qabatamaa Waldaalee IMXitiif maddi isaa kan armaan gadiita'a.

Ogeesota Afaanichaan barreeffamuu dhabuu, barreeffama afaanichaaf xiyyeeffannoo kennuu dhabuu, qaamni abbuummaan qulqulinaan barreeffamuu barreeffamoota kanaa hordofu dhabamuufaati. Kana malees, ilaalchi hawaasi Oromoo ogeeyyii afaanichaa dabalatee qaamni barate dhimma kana hubachuu danda'u, damaqinaan irratti hojjechuu dhabuun isaan ijoo ta'uu isaanii qoratichi bira ga'eera.

4. Akka argannoo qorannoo kanaatti hanqinoota Afaan Oromoo gama seera eeganii qubeessuutiin: haala qabatamaa waldaalee IMXtiif furmaanni issaa maala akka ta'e qoratichaan bira ga'ameera. Isaanis ogeeyyii afaanichaan barreeffamuu, barreeffama afaanichaaf xiyyeeffannoon kannamuun qaama dhimmi ilaaluun hordofiiwalirraa hincinne taasisuu, hubannoo hawaasaa dhimma kanarratti akkacimu gochuufaati. Dabalataan barreesitoota taappeellaafi leenjii kennuufi ogummaa isaanii cimsuun akka isaan qulqullinaan barreessan deeggaruu akkata'e qorannoo kanaan adda ba'eejira.

5.2. Yaada Furmaataa

Goolaba qorannoo kanaa bu'uura godhachuudhaan Yaanni furmaataa akka armaan gadiitti laatamee jira. Hanqinoota jechoota Afaan Oromoo gama seera afaanichaa eeganii qubeessuutiin haala qabatamaa waldaalee IMXtiin qabxiilee bu'aa qorannichaan adda bahaniif furmaata ta'u kan jedhaman haala gadiitiin ka'amanii jiru

- ✚ Ga'umsa Afaan Oromoo namoota hojii beeksisa taappeellaabarreesuurratti bobba'anii cimsuu, Yoo xiqqaate dandeettii dubbisuufi barreessuu akka danda'aniif leenjjiin qaama dhimmichi ilaallatuun kennamu
- ✚ Qaama mootummaarraa xiyyeeffannoon ittikennamee namoota hojii beeksiaa kanarratti waldaa IMX gurmaa'nii jiraan keessaa yooxiqqate namni tokko ogummaa afaanichaa qabachuu akkaqabu akka ulaagaa tokkootti fudhachuun gurmeessu
- ✚ Ogeeyyiin afaanii hojii beeksisaarratti akka hojjetan jajjabeessuu.

- ✚ Ogeeyyiin barreeffama Afaan Oromoo gulaalan akkuma warra barreessanii qofaatti seeraan osoo gurmaa'an gaariidha.
- ✚ Waajjirri Aadaafi Turiizimii Dhimmi kun kallattiin waan isaan ilaallatuuf Ogeeyyii Afaanichaa keessatti hirmaachisuun xiyyeeffannoon osoo addaan hinkutiin irratti hojjechuu qabu. Qaama dhimmi kun ilaallatuuf yeroo yerootti Afaan oromoo seera eeganii qubeessuu irratti, seerota jijjiirraa keessatti xiyyeeffannoo barbaadan irrattifi jijjiirama haala yeoo barrffama Afaan Oroomoorrati mula'tu irratti ogessaa afaannichaatiin leenjii kennaa adeemuun baay'ee barbaachisaadha.
- ✚ Hubannoon hawaasaa dhimma kanarratti akkainni cimuuf miidiyaaleen guddina Afaan Oromootiif hojjetaniifi koreen waalta'inaa Afaan Oromoo, ogeeyyiin afaanichaa waliin ta'uudhaan dhimma kanarratti hojjechuu qabu.
- ✚ Qaama Afaanicha akkuma argettiifi bakkuma argetti ogummaa malee barreessuun madda galii guyyaa argachuudhaaf qofa afaan saba bal'aa kana caccabsanii barreessaa jiran kana irratti tarkaaffiin seeraa irratti fudhatamuun yoosirreeffaman gaariidha.
- ✚ Ogeeyyiin Afaan Oromoo seeraafi caasaa barreeffama Afaan Oromoo barsiisuu irratti xiyyeeffannoon hojjechuu qabu. Dabalataan dogoggora barreeffaamoota taappeellaa Waldaalee IMX dabalatee kanneen biroo yooargan ittisiqanii qaama dhimmi ilaalatu waliin ta'uun sirreessaa adeemuun dirqama ogummaa isaanii bahachuu qabu
- ✚ Barreessittoonni beeksisaa Taappeellaa barreessaan Afaanota lama walmaddii yoo barreessan caasaa afaan lamaanii adda baasuun erga hubatanii booda ofeegannoon barreessuuqabu.
- ✚ Afaan tokko gara afaan birootti yeroo jijjiiramu seera jijjiirraa hordofuu qaba. Afaan maddaafi afaan jijjiirraa ergaa walqixa akka dabarsaniif bifa ogummaa qabuun xiyyeeffannoon guddaan ittikennamee jijjiiramuu qabu. Kana ta'uu bannaan ergaa walqixata'e hindabarsu.
- ✚ Jijjiirraa Keessatti Afaan maddaa guddatee barreeffamuun qaba. Afaan jijjiirraa immoo xiqqatee jalatti barreeffamuu qaba.

Wabii

- Abarraa Nafaa.(Gul.).(1995). *Caasluga Afaan Oromoo*.Jildii-1. Finfinne Komishinii
- Aadaafi Turiizimii Oromiyaatti Gumii Qormaata Afaan Oromoo
- Abiay Zageye .(2009).*Introduction to Rearch methods*: preparatory Modul for Addis Abeba
- Univirsity graduate programs graduate studies and Research office A.A.U
- Addunyaa Barkeessaa. (2010). *Natoo: Yaadrimee Caasluga Afaan Oromoo*. Finfinnee:
- Mega Printing Press
- Addunya Barkeessa.(2011).*Akkamtaa*. Finfinnee:Mega printing prass.
- Askale Lemma.(1998). *Some Points On Oromo Orthography*. In Interdisciplinary Seminar Of
- Ethiopia Studies 1st Nazareth
- Atkins et al,T.(1996).*Skills development Methodology-II*.Addis Abeba:A.A.U.
- Beekam Gulummaa . (2015) *Juu jummaa:Saayinsiifi Dandeettiwwan Afaanii* Boolee.
- Beekam Gulummaa.(2014). “*Xiinxala Qulqullina Barreeffama Afaan Oromoo*”haala
- barreeffama Afaan Oromoo taappeellaa magaalaa naannoo finfinnee U.Anboo
- (unpublished)
- Booranaa Nugusee.(2016).” *Qaaccessa Barjaa Magaalaa Gaango’aa Hiika Jechootaa*
- AfaanOromoorratti Xiyyeeffachuun*”A.A.U.(unpublished).
- Bovee, C. And Arens, W. (1989).*Contemporary Advertising*. Chicago: Irwin Home
- WoIllinois.
- Broad man,A.and Frynberg,J.(2008).*writing to communicate: (paragraph and Essay3rd ed)*
- U.S.A.long man press.
- Brown.D.(1993).*pernciple of language learning and teaching Londen*:printiceltall Dnc.
- Byrone,D .(1988).*TeachingWritingSkills*.London and New Yor.
- Choliludin .(2007). *TheTechnique of Making Idiomatic Translation*. Jakarta: Kesaintblanc
- Crystal, D. (1987). *The Cambridge: Encyclopedia of Language*.Cambridge: Cambridge
- University Press.
- Daniel, J.P. (2000). *Translation*.University Of Cd. Del Carmen, Campteche, Mexico. Retrived
- on November 18, 2011,
- Dastaa Dassalany.(2002) *.Bu’uura Qorannoo*.Addis Ababaa :Dhabbata maxxansa Beelee.
- Diyanni,R.and hoyll,p.(1998).*The scribner Hand book for writers, 2nd ed Bosten*:Essay 3rd ed
- USA.Long man press.

Elbow, P. (2000). *Every one can write*. New Toronto, York: Oxford University press.

Owens, R. (Ed). (1996). *The Translator Hand book*. London: Bell and Bain Ltd. Glasgow

1st ed) USA. Pearson Longman press.

Garbe, and Kaplan, B. (1996). *The theory and practice of writing*. London New York Lo, Univarsity prass.

Gay, L. R. Mills, G. E. and Airasian, P. (2009). *Educational Research: Competencies for Analysis and Application*. 9th ed. Pearson Education Inc.

Geetaachoo Rabbirraa. (2016). *Seer-luga Afaan Oromoo*. Finfinnee: Kurraz international.

Glazier, J. F. (1991). *The last you should know about English* : publication Fort Worth Hill companies Inc.

Glencoe. (2001). *Writers choice: grammar and Composition (v-II)*. Texas: Glencoe McGraw Hill.

Glencoe McGraw Hill publisher.

Harmer. (1991). *The practice of English language*. Longman, New Edition, printed in Malaysia.

Hodge, C. (2009). *How spelling Errors Impact your writing scores at Helium*. from <http://www.Helium.com/knowledge/2008030-spelling-errors-on-helium>.

<http://www.mhhe.com/socscience/foreignlang/conf/bly.html> in Malaysia.

<http://www.mhhe.com/socscience/foreignlang/conf/bly.html> in Malaysia.

Jupp, Victor. (2006). *The Sage Dictionary of Social Research Methods*. London: Pine Forge press

Michael, C. and et al. (2002). *teaching through text : Reading writing in the content areas*. A Pearson Education company. Boston: USA.

Kelly, M. J. and Deborah L. L. (1998). *Odyssey: A guide to better writing* Allyn Boston:

Kelly, W. and Lawton, D. (2006). *Odyssey: From Paragraph To Essay* (4th ed). Pearson

Kumar, K. R. (2005). *Research methodology: step by step* Newmark, P. (1981) *Approaches To Translation*. Oxford: Pergamon Press

guide for Beginners. Addison Wesley Longman Australian Pty limited.

Kutair, C. R. (2010). *Research methodology: methods techniques (revised second ed.)* Newage International (p) Limited, publisher

M. L. Bender, pp. *East Lansing*. Michigan State University press.

Misgaanu Gulummaa. (2011). *Kutaa Ooguma Barreessuu*. Finfinnee, Efficient printing press.

Newmark, P. (1981). *Approaches To Translation*. Oxford: Pergamon Press

- Nida Eugene A. and Taber, C. R. (1982). *The Theory And Practice Of Translation*. Leiden: E. J. Brill.
- Nguyen, C. T. (1999). *Vietnamese Grammar*. London: Longman.
- Norrish, J. (1983). *Language Learners And Their Errors*. London: Macmillan.
- Nunan, D. (1992). *Research method in language learning*. Cambridge: University Press.
- Owens, R. (Ed). (1996). *The Translator Handbook*. London: Bell and Bain Ltd. Glasgow.
- and-Different-Theories-/ <http://e-articles.info/e/a/title/Translation-Equivalence>
- Ramirez, A. (1983). *Techniques in teaching writing*. Oxford: University Press.
- Richard Veit et al. (1990). *Writing, Reading And Research Second Edition*. Printed in India.
- Robert W. Bly. (2004). *Letter writing handbook*: by Wiley Publishing, Inc. Indianpolis, India.
- Susan Day. (1979). *The Writing Work Book*. New York.
- Taber, C. R. (1982). *The Theory And Practice Of Translation*. Leiden: E. J. Brill.
- Tesfaye Abebe. (1991). "practice versus Teaching writing in eleven the existing the coentroll and the guide method." (MA thesis. Addis Abeba: A.A.U.)
- Tilahun Gamtaa. (1994). *Qubee Afaan Oromo*. Form www.africa.upenn.edu/fornt/AfaanOromoo-19777.html. USA. York: Lo univarsity press.
- Wright, J. Wills, L. and Sherily, K. (1982). *Advertising principle and Principle*. New York: Prentice Hall, Upper Saddle River, New Jersey.
- Zodee Xilhaan, (2016) "Qaacceessa Barreeffamoota Hojjetoota Mootummaa Waajjiraalee Mootummaa Godina Arsii Aanaa Collee" A.A.U. (unpublished)

Dabalee,A

Odeeffannoo Suuraa Qindaa'e

1,Rakkoo Fayyadama caasaa kan ibsu[-----

2, Hanqina Itti Fayyadama Quq-Guddeessaa

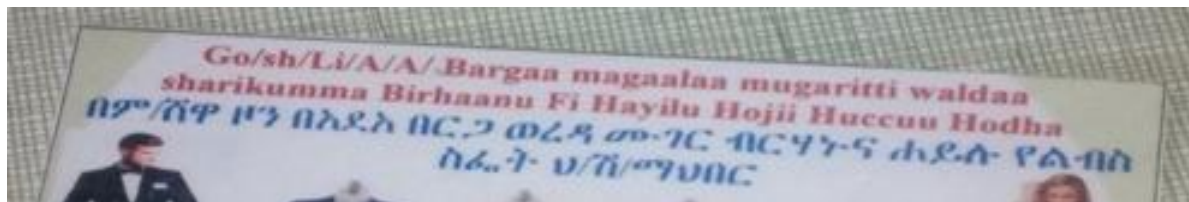

3, Dogoggora dubbachiiftuu dheeressuufi Gabaabsuu

4,Dubbifamaa Jabeessuufi laafisuu akkasumas dogoggora irra butaa

Mana Midhagina Seen Dubartootaa

ከፍ የሰጠች
የውበት ብሎት

Mushuroo ni Hojanaa መሽራ እንሞሽራለን
Harkaa fi Mila ni Midhagsiina እጅ እና እግር እናስውቃለን
Shuruubaa ni Hojanaa ሹሩባ እንሰራለን

0920748638

Giddeu Gala Elektroomiksii Bakkalcha Bariii

Bekercha Beri Electronics Center

በክልሉ በረ ኤሌክትሮኒክስ ማዕከል

Tajaajila Kenninu

- Suphaa meeshaalee Elektirooniksii
- Sarara Elektrika dirirsuu fi suphuu
- Tajaajila diishii hidhuu fi guutu
- Tajaajila Kompiitaraa Kenunuu
- Software adda addaa fe'uu
- Printi fi kooppii

የምንሰጣቸው አገልግሎቶች የኤሌክትሮኒክስ አዎንታዊ ልማት የኤሌክትሮኒክስ መሳሪያዎች እና መወገጥ ዚቢ ማሰር እና መመሳሰል የኮምፒውተር አገልግሎት የተከፈለ ሰዓት ዓርቢ መሆኑን ይገልጻል

0921 01 1 17
0921 40 51 84

5, Dogoggora qubee Afaan Oromoo adda baasuu dhabuun uumamu

6, Walqabsiistuu /fi/ akka jecha of danda'aatti fayyadamuu

7, Afaan Oromoo gara afaan birootti jijjiiruuf jecha hanqina mul'atan

8, Fayyadama jechoota mijatoo hintaaneefi ifa hintaane fayyadamuun mul'atan

9, Yaada hanquu kan dabarsan fayyadamuu

Hub.Taappeellaawwaan armaan olitti ibsaman kun dogoggora tokko qofaaf kan dhaabbatan miti.

Taappeellaawwan armaan olitti mallattoon/X/irra godhame kun sababa dogoggora ta'aniif waajji Aadaafi Turiizimii akka sirreeffamaniif akkeekkachiisaa akka jiru ragaa ba'uu danda'u. Kunni immoo qulqullinni barreeffamoota beeksisoota taappeellaa waldaalee IMX dabalatee eegisisuuf sochii yeroo ammaa jiru agarsiisa.

Dabalee ‘B’

YUUNVARSIITII FINFINNEETTI KOLLEEJII NAMOOMAA QORANNOO AFAANOOTA
JOORNAALIZIMIIFI QUNNAMTII MUUMMEE AFAAN OROMOO OGBARRUUF
FOOKLOORII

Afgaaffii

Maddoota Hanqinoota barreeffamoota taappeellaa Addaan baasuuf qaamoota dhimmi isaa ilaallatu adda addaa kaayyoo qoranichaa ibsaniif gaaffii afaanii gaafatamaniiru. Walummaagalattigaaffii 37 hanqina barreeffama Afaan Oromootiif sababa ta’uu danda’an jedhamee yaadameef dhiyaatee jira. Haaluma kanaan gaaffileen 16 waajjira Aadaafi Turiizimiif gaaffiileen 3 waajjira Daldalaafi Industirii f, gaaffiileen 6 warra seeraan ala taappeellaa barreessaniif ,gaaffilee 6 warra taappeellaa barreesisiifataniif fi gaaffiileen 6 immoo warra mana maxxansaaf dhiyaatee jira.

I, Gaaffii Afaanii waajjira Aadaafi Turiizimiif dhiyaate.

Maqaan koo -----jedhama. Kanan dhufe Yuunvarsitii Finfinnee muummee Afaan Oromoo ,Fooklooriifi Ogbarruurraa yoota’u waraqaa qorannoo eebbaa mata-duree “Qaaccessa jechootaa Afaan Oromoo seera eeganii qubeessuu haala qabatamaa waldaalee IMXtiin “kan jedhurratti hojjechaan jira.

Haaluma kanaan kaayyoon qorannookootiis :-

Hanqina jechootaa Afaan Oromoo seera eeganii qubeessuu haala qabatamaa waldaalee IMX Godina Shawaa Lixaa aanaa Ada’aa Bargaa xiinxaluudha.

Madda hanqinoota kanaa adda baasuufi yaada furmaataa kaa’uudha. Kanaafuu deegarsaafi fedhii deebii gaaffiikootiif naaf kennitaniif duraan durseen isin galateeffadha. Deebii qabatamaa isin naaf kennitan qorannookootiif faayidaa guddaa waan qabuuf odeeffannoo qabatamaa akka naaf laattaniif kabajaan isin gaafadha.

A/ Odeeffannoo dhuunfaa

1, Muuxannoo hojii keessanii-----

2, sadarkaa barnoota keessanii-----

3, gosa barnoota ittiin leenjifamtan-----

B/Odeeffannoo biroo

1,Beeksisoonni taappeellaa waldaalee IMX osoo barreeffamanii hinmaxxanfamiin waajjirri kun qulqullinaan barreeffamuu isaanii nilaala?

2,maaliif seeraan hinilaalle?

3,Fuula duraaf haala kana akkamiin fooyyesitu?

4,Hanqina kana fooyyessuuf waajjirri keessan maal maal hojjechuuf karoorfate?

5,Wajjirri keessan hogeessa afaanii qabaa?

6,Barreeffamoota taappeellaa kana keessatti irra caalaa dogoggorri maal irratti mul'ata?

7,Barreeffamoonni kun eenyuun yoo barreeffaman gaariidha jettu?

8,Ogeeyyiin afaanii qaama seerummaa guutanii beeksisoota taappeellaa barreessan aanaa Ada'aa bargaa keessa jiruu?

9,Hinjiran yoota'e rakkoon kun akkamitti furama jettanii yaaddu?

10, hanqinoota barreeffamoota taappeellaa waldaalee IMXtiif maddifi furmaanni isaa maal jettu?

Deegarsa naaf taasiftaniif ulfaadhaa.

Dabalee C

YUUNVARSIIITII   FINFINNEETTI   KOLLEEJII   NAMOOMMAA   ,QORANNOO
MUUMMEE AFAAN OROMMOO OGBARRUUFU FOOKLOORII

ii,Af-gaaffii Waajjira Aadaafi Turiizimii Magaalaa Hoolotaaf Dhiyaate

Maqaankoo -----jedhama.Kanan dhufe Yuunvarsiiiti Finfinnee muummee Afaan Oromoo,fooklooriifi ogbarruurraa yoota’u waraqaa eebbaa qorannoo mata-duree “Qaaccessa jechootaa Afaan Oromoo seera eeganii qubeessuu haala qabatamaa waldaalee IMXtiin godina Shawaa Lixaa Aanaa Ada’aa Bargaa kan jedhu irratti hojjechaan jira.

Haaluma kanaan kaayyoon qorannookootiis :-

Hanqina jechootaa Afaan Oromoo seera eeganii qubeessuu haala qabatamaa waldaalee IMX godina Shawaa Lixaa aanaa Ada’aa Bargaa xiinxaluudha.

Madda hanqinoota kanaa adda baasuufi yaada furmaataa lafa kaa’uuf gaaffiikootiif deebii naafkennuuf eeyyamamaa ta’uu keessaniif duraan dursee isin nan galateeffadha.Deebiin qabatamaa isin naaf kennitan qorannookootiif faayidaa guddaa waan qabuuf odeeffannoo qabatamaa akka naaf laattaniif kabajaan isin gaafadha.

A,Odeeffannoo dhuunfaa

1 ,Muuxanoo hojii keessanii-----

2, Sadarkaa barnootaa keessan-----

3,Gosa barnootaa ittiin leenjifamtan-----

B,Odeeffannoo biroo-----

1,Waajjirri keessan mana maxxansaalee magaalaa hoolotaa keessa jiran waliin walitti dhufeenyi inni qulqullina barreeffamoota taappeellaa waldaalee IMX eegsisuurratti hojjetu jiraa?

2,Walitti dhufeenyi keessan laafaa ta’uun hanqinoota barreeffamoota tappeellaa irratti mulataniif sababa nita’a jettuu?

3,Akkamitti?

4,Hanqinoota kana furuuf waajjirri kun maal hojjechuu qaba jettu?

5,Manni maxxansaa kun isin waliin ta'anii hojjechuuf fedhii qabu?

6,Ga'umsa ogummaa maalirratti hundooftanii kennitu?

Deegarsa naaf kennitaniif ulfaadhaa.

Dabalee, D

YUUNVARSIITII FINFINNEETTI ,KOLLEEJII NAMOOMAA ,QORANNOO AFAANOTA ,JOORNAALZIMIIFI QUNNAMTII MUUMMEE AFAAN OROMOO ,OGBARRUUF FOOKLOORII

iii,AF-gaaffii Warra Beekamtiin AlaTaappeellaa Barreessaniif Dhiyaate

Maqaankoo----- jedhama.Kanan dhufe Yuunivarsiitii Finfinnee Muummee Afaan Oromoo Foklooriifi og-barruurraayoota'u waraqaa eebbaa qorannoo mata-duree “Qaaccessa jechootaa Afaan Oromoo seera eegananii qubeessuutiin : haala qabatamaa waldaalee IMX godina shawaa Lixaa aanaa Ada'aa Bargaa kan jedhu irratti hojjechaan jira.

Haala kanaan kaayyoon qorannookootis :-

Hanqina jechoota Afaan Oromoo seera eeganii qubeessuu haala qabatamaa waldaalee IMX godina Shawaa Lixaa Aanaa Ada'aa Bargaa Xiinxaluudha.

Madda hanqinoota kanaa adda baasuu ,yaada furmaataa lafa kaa'uudha.

Kanaafuu deegarsaafi fedhii gaaffiikootiif deebii kennuuf eeyyamamoo taataniif baay'ee isin nangalateeffadha.Deebiin qabatamaa isin naaf laattan qorannookootiif faayidaa guddaa waan qabuuf odeeffannoo qabatamaa akka naaf laattan kabajaan isin gaaffadha.

A,Odeeffannoo dhuunfaa:-

1, Muuxannoo hojii keessanii-----

2,sadarkaa barnootaa keessan-----

3,gosa Barnootaa ittin leenjifamttan-----

B, Odeeffannoo Biroo

1,Waan barreeffamu warra taappeellaan barreeffamuufiiti barreeffamaan fidatamoo isintu barreessee kennaaf?

2,Barreeffama barreessitan irra deebitanii dogoggora isaa sirreessuuf nilaaltuu?

3,Nilaaltu yoota'e dogoggorri mul'latu irra caalaan isaa kan maaliiti?

4,Afaan Oromoo gara afaan birootti jijjiiruu irraatti hanqinni mul'atu nijiraa?

5,Gara fuula duraatti hojii kanaan itti fuftu yoota'e deegarsi isin barbaaddan maali?

6, Afaan Oromoo abbumti arge barreessuu nidanda jettuu?

Deegarsa naaf kennitaniif Ulfaadhaa.

Dabalee,E

YUUNIVARSIITII FINFINNEETTI ,KOLLEEJII NAMOOMAA ,QORANNOO AFAANOTA
JOORNAALIZIMIIFI QUNNAMTII MUUMMEE AFAAN OROMOO ,OGBARRUUF
FOOKLOORII

Vi,Af-gaaffii Mana Maxxansaa Magaalaa Hoolotaaf Dhiyaate

Maqankoo-----jedhama.Kanan dhufe Yuunvarsitii Finfinnee muummee Afaan
Oromoo , og-barruufi fooklooriirraa yoota’u waraqaa eebbaa qorannoo mata-duree “Qaaccessa
jechootagama seera Afaan Oromoo eeganii qubeessuutiin :haala qabatamaa IMXtiin “kan
jedhurratti hojjechaan jira.

Haalma kanaan kaayyoon qorannookootiis:-

Hanqina jechoota Afaan Oromoo Seera eeganii qubeessuu haala qabatamaa waldaalee IMX
godina Shawaa Lixaa aanaa Ada’aa Bargaa xiinxaluudha.

Madda haanqinoota kanaa adda baasuufi yaada furmaataa lafa kaa’uudha.

Kanaafuu deegarsaafi fedhii gaaffii kootiif qabdaniif duraandurseen sigalateeffadha.Deebii
qabatamaa isin naaf kennitan qorannookootiif faayidaa guddaa waan qabuuf odeeffannoo
qabatamaa akkanaaf laattaniif kabajaan isin gaafadha.

A,Odeeffannoo dhuunfaa:-

1,Muuxannoo hojii keessanii-----

2,Sadarkaa Barnootaa keessan -----

3,Gosa barnootaa ittiineebbifaman -----

B, Odeeffannoo Biroo

1,Waldaaleen IMX barreeffamoota taappeellaafi ofibsituuwwan taappeellarratti barreeffamanii
jiran yeroo barreesitanii akka isaaniif maxxansitaniif gara keessan fidatan irra deebitanii
dogoggora isaa hagam sirreessitu?

2, Maaliif hinsirreesitan?

3, Mani maxxansaa keessan ogeessa afaanii niqaba?

4, Yeroo dhiyoo as maalirraa kaatanii hojii keessa galtan?

5, Afaan Oromoo gara afaan birootti jijjiiruuf jecha dogoggorri uummamu kallattii kamiin mul'ata?

6, gara fuula duraatti hanqina kana hanbisuuf maaltu hojjetamuu qaba jettu?

Deegarsa naaf kenniitaaf ulfaadhaa.

Dabalee,F

YUUNIVARSIITII FINFINNEETTI ,KOOLLEEJII NAMOOMAA ,QORANNA AFAANOTA
JOORNAALIZIMIIFI QUNNAMITII MUUMMEE AFAAN OROMOO, OGBARRUUF
FOOKLOORII

Vii, Af-gaaffii Dura Bu’oota Waldaalee IMX Taappeellaa Barreesifataniif Maxanfatanii Jiraniif dhiyaate

Maqaankoo -----jedhama. Kan dhufe yuunvarsitii Finfinnee muummee Afaan Oromoo ogbarruufi fooklooriirraa yoota’u waraqaa eebbaa qorannoo mata-duree “qaaccessa jechoota Afaan Oromoo seera eeganii qubeessuu haala qabatamaa waldaalee IMXtiin” kan jedhurratti hojjechaan jira.

Haaluma kanaan kaayyoon qorannoo kanaas :-

- 1, Barreeffamoota taappeellaa keessan kana eenyutu isiniif barreesse?
- 2, Barreeffamoota keessan osoo gara mana maxxansaa ykn qaama isiiniif barreessu bira hingeeffatiin dogoggora qubee dabalatee dogoggora biroo kan isiniif ilaalu nijiraa?
- 3, Manni maxxansaa akkuma isin geeffattaniitti isiniif barreessee maxxansaa?
- 4, Barreeffama keessan keessatti dogoggorri yoo jiraate manni maxxansaa irra deebi’ee isiniif nisirreessaa?
- 5, Barreeffamoota taappeellaa dogoggora qaban waajjirri Aadaafi Turiizimii akka sirreeffataaniif isin nikakasaa?
- 6, Dogoggora barreeffamoota taappeellaa kanaaf sababni maali jettu? Furmaanni isaas maal ta’uu dandaa jettu?

Af-gaaffii Waajjira Daldalaafi Industirii Bulchiinsa Magaalaa Hoolotaaf Dhiyaate

- 1, Waajjirri keessan yeroo heeyyama hojii mana maxxansaaf kennu ulaagaa maaliirratti hundaa’eeti?
- 2, Ogummaa Afaan Oromoo qabachuun maaliif akka ulaagaa tokkootti hinilaalamu?
- 3, Kun qulqullina barreeffama Affan Oromoo irratti hagam dhiibbaa fiduu danda’a jettu?